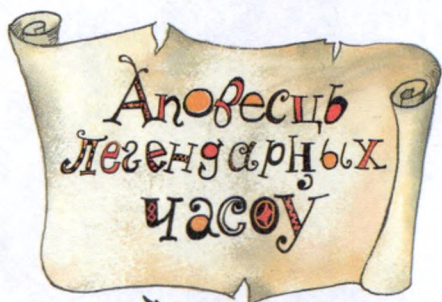

Серж Мінскевіч

У СМЕШКА
ЖАЛОБНАЙ
КАРАЛЕВЫ,
альбо ТАЙМНІЦА
МАГІТКАТА
ЗАМКА

Серж Мінкевіч

*Аповесць
легендарных часоў*

Мінск
«Мастацкая літаратура»
2013

УДК 821.161.3-93
ББК 84(4Бел)-44
М62

Мастак Н. У. Суства

*Для сярэдняга і старэйшага
школьнага ўзросту*

ISBN 978-985-02-1360-0

© Мінскевіч С. Л., 2013
© Афармленне. УП «Мастацкая
літаратура», 2013

I

ПАКІНЬЦЕ СВОЙ СМУТАК!

Гэта надарылася ў твая часы, калі па белым свеце вандраваў мастак Дроздзіч. Хадзіў ён у ботах з чырвонага саф'яну, жоўтых атласных шараварах і скураным паўкафтане з узнятым каўняром. У любое надвор'е яго капу сівых валасоў прыкрываў зялёны ў кавуновыя паскі берэт. А з самай сярэдзіны берэта вытыркаўся кароткі закручаны хвосток. На плячы ў вандроўнага мастака заўсёды вісела скураная торба, абапіраўся ён на парасон-кіёчак, зроблены з кораня чорнага дрэва і празрыстага ядвабу. Калі мастак Дроздзіч стамляўся ісці — прыпыняўся, разгортваў парасон і прысядаў пад ім на ўзбочыне дарогі. Ядваб парасона быў такім тонкім і такім празрыстым, амаль паветраным, што Дроздзіч праз яго мог добра бачыць усё, што робіцца вакол. І, апрача таго, гэты празрысты ядваб, нібы вялікае павелічальнае шкло, набліжаў далёкія прадметы. Мастак Дроздзіч глядзеў скрозь свой парасон і бачыў, як там, наперадзе, на ягоным шляху, людзям жывецца. І калі мастак Дроздзіч бачыў, што жывецца ім дрэнна, што ў іх бяда-гора, уставаў і йшоў да іх паспешлівым крокам.

У скураной торбе мастак Дроздзіч трымаў раскладны мальберт, палітру, збанкі з фарбамі, палатно з таго ж празрыстага ядвабу, што і парасон, пэндзлі з тонкімі, як варсінкі вусеняў, валаскамі. А таксама ў ягонай торбе быў вялікі пузаты слоік. Туды ён клаў скручаную трубачкай свежую карціну, напісаную на тым самым празрыстым ядвабе. Напачатку ён заўсёды пісаў на празрыстым ядвабе і заўсёды адно і тое самае.

Ён пісаў *усмуткі* людзей.

Усмешка — гэта ад смеху, тое што з'яўляецца «ў смеху», калі куткі вуснаў угору, а *ўсмутка* — тое, што з'яўляецца ў нас «у смутку», калі куткі вуснаў долу. Мастак Дроздзіч напіша на ядвабе партрэт «чалавека ў смутку», яго жала-жаласныя вочы, яго вусны, як перакулены човен, і пакажа таму чалавеку, а той, глядзячы на сябе, такога шкадобнага недарэку, міжволі ўсміхнецца. Вось тады — хоп! — скруціць мастак Дроздзіч гэты партрэт з усмуткай, у слоік пакладзе і накруўкай закаркуе. І чалавек, партрэт якога напісаў мастак Дроздзіч, больш не будзе такім маркотным і сумным.

А ў пузатым слоіку тым часам чараўніцтва адбываецца: партрэт засмучонага чалавека знікае — ядвабнае палатно зноў празрыстым робіцца, а намаляваныя вусны, з апушчанымі долу куткамі, ператвараюцца ў чорнага вусеня.

Заўважыць мастак іншага маркотнага альбо чымсьці засмучанага чалавека, — каваля, рамесніка, купца, малочніцу ці маладзіцу са слязамі на вачах, тады акуратна страсе чорнага вусеня-ўсмутку з ядвабнага палатна ў слоік, каб той зваліўся на самае дно, і дастае ўжо чыстае, празрыстае ядвабнае палатно. Уздыхне мастак Дроздзіч, пачухае сваю макаўку пад

хвастком на берэце, абмакне пэндзлік у фарбы, уважліва паглядзіць на смуткоўнага чалавека і прымаецца пісаць ягоны партрэт. І чалавек той замест усмуткі з усмешкай застаецца.

Калі побач з мастаком Дроздзічам ужо не застаецца аніводнага засмучонага чалавека, ён прымаецца пісаць іншыя карціны — палі, лясы, хаты, зоркі — толькі ўжо на звычайным ільняным палатне, і дорыць іх людзям. Сяляне альбо гараджане, альбо замчане — жыхары замкаў — у падзяку за гэта запрашаюць вандроўнага мастака сабе дадому, частуюць яго найлепшым з таго, што ў іх маецца, на начлег даюць найбольш цёплы і ўтульны пакой і наймякчэйшы ложкак. Старасты вёсак, кіраўнікі гарадоў, князі і нават каралі неаднойчы прасілі яго застацца, пажыць альбо пагасцяваць у іх падаўжэй, але мастак Дроздзіч у адказ толькі дзякаваў, кланяўся і заўсёды паўтараў адно і тое ж:

— У шмат якіх яшчэ землях мне пабываць трэба.

Браў мастак Дроздзіч свае незвычайныя рэчы і адпраўляўся далей.

Так і падарожнічае ён па свеце, пакуль не набярэцца поўны слоік чорных вусеняў...

Аднойчы ішоў мастак Дроздзіч белаю дарогай. Доўга ішоў, змарыўся і, як звычайна, вырашыў прысесці на ўзбочыне адпачыць трошкі. Але не паспеў ён як след уладкавацца пад сваім ядвабным парасонам, пакрэкаць у кулак і паглядзець на неба, каб дазнацца пра надвор'е, бо кінуў позірк наперад і зразумеў, што не да адпачынку яму. Падхапіўся і хутка-хутка пакрочыў далей.

Перад ім, уніз па дарозе, ляжала мястэчка. Як ні ўзіраўся мастак Дроздзіч, не мог разглядзець там аніводнай жывой душы. Мястэчка выглядала цалкам пустым. «Што ж гэта такое? Куды ўсе падзеліся?» — думаў мастак. Праз свой парасон ён бачыў адчыненыя дзверы хат, раскінутыя тавары на рынкавай плошчы, перакуленыя вёдры каля студняў. Здавалася, жыхары мястэчка толькі што былі там, займаліся сваімі штодзённымі справамі, і раптам, як быццам у адно імгненне, іх не стала.

Мастак Дроздзіч таропка ішоў, задыхаўся.

Нечакана з-пад каменнага моста, перакінутага па-над ровам, які аддзяляў могілкі ад мястэчка, насустрач мастаку выйшлі юнак і дзяўчына. Абодва стрункія, ладныя, з прыгожымі тварамі, вялікімі цёмна-карымі вачыма, але вельмі спалоханымі. Юнак і дзяўчына былі падобныя адно да аднаго, быццам родныя брат і сястра. Хаця насамрэч яны не былі нават стрыечнымі братам і сястрой.

На дзяўчыне была белая да каленяў сукенка з гафтам на каўняры і рукавах, мяккія плеченыя з пасак скуры сандалі. Вецер развяваў яе доўгія каштанавыя валасы. Юнак быў апрануты ў ільняную кашулю, падперазаную чырвоным пасам, і палатняныя нагавіцы, запраўленыя ў невысокія боты. На галаве ў яго быў брунатны замшавы капялюш з белым пяром. З-пад капелюша віднеліся цёмна-русыя, да плеч, валасы.

— Не хадзеце ў мястэчка, добры чалавек,— сказала дзяўчына.

— Туды нельга,— папярэдзіў юнак.

— Я здалёк заўважыў, што тут нешта не тое... Але што здарылася? — запытаў мастак Дроздзіч.

— Удзень раптам сцямнела, і наляцелі на горад чорныя віхуры,— пачала апавадаць дзяўчына.

— Каго такая віхура закруціць, ператвараецца ў чорны цень і ляціць угару, туды, дзе віруе чорная хмара,— працягнуў юнак.

— Нашых бацькоў, суседзяў, усіх-усіх, дзяцей і старых, тых, хто быў у дварах, і тых, хто ў хатах хаваўся, усіх закруцілі чорныя віхуры...

— Праз вокны і дзверы, праз коміны ўляталі віхуры ў хаты...

— Усіх-усіх забралі... Толькі мы з Арцінам засталіся. Вось, паспелі схавацца пад гэтым мостам. А ў мястэчку цяпер нікога няма. Пустэча, страх і жах...— казала дзяўчына.

— Нават усе жывёліны разбегліся... Глядзецце! — юнак паказаў на дарогу.

Сотні маленькіх і вялікіх слядоў жывёлаў і жывёлінак былі бачныя на ёй. Усе сляды вялі прэч з горада.

— Так, вялікае няшчасце прыйшло ў ваш горад,— прамовіў мастак Дроздзіч.

— Прабачце... Мы зусім забылі прадставіцца. Я — будучы віцязь Арцін, а гэта — будучая яснапанна Алеола,— сумна сказаў юнак.

— Пакуль проста Алеола,— дзяўчына зрабіла рэверанс, але з-за гора, якое яна адчувала, не змагла, як неабходна ў такіх выпадках, усміхнуцца,— мне яшчэ толькі належыць стаць яснапаннай. А мястэчка наша завецца Скэмень.

— А я — мастак Дроздзіч,— пакланіўся вандроўнік.

— Мы пра вас чулі...— прызнаўся юнак.

— Пра вас мабыць усе людзі чулі,— дадала дзяўчына.

— Гэта Алеола прыдумала схавацца пад мостам побач з могілкамі,— паведаў Арцін.

— Слушна прыдумала,— пахваліў мастак Дроздзіч.— Я ведаю, што гэта за чорныя віхуры і чорная хмара прайшлі над вашым мястэчкам. Ад іх толькі пад такім мостам, які вядзе ад месца жыцця-радасці да месца жалю-смутку і можна схавацца.

— А што гэта за віхуры і хмара такія? — разам сумна спыталі Арцін і Алеола.

— Ваш горад наведала Жалобная Каралева Паляндра,— пачаў апавядаць мастак Дроздзіч,— гэта ўладарка гора і смутку. Мне даводзілася яе бачыць — сухая, згорбленая старая. Твар у яе жоўта-брунатны, а зрэдчас становіцца шэра-зялёным. На ссівелых валасах замест кароны яна носіць вянок з шасці зачаўрэлых чорных руж. І Паляндра заўсёды прагне людскога гора. Гэтаксама, як мы, калі доўга не паямо, адчуваем голад, таксама і яна пакутуе ад недахопу гора. А калі Паляндра вельмі галодная, то робіцца чорнай-чорнай, зморшчваецца і ўся трэскаецца, як кара на балотным карчаку. Тады Жалобная Каралева загадвае сваім слугам збіраць чорных вусеняў і варыць з іх поліўку.

Алеола і Арцін слухалі мастака з шырока расплюшчанымі вачыма, а той апавядаў далей:

— У Чорным Балоце, у самай багне, на Імховай Выспе стаіць сплечены з каравых каранёў церам. На страсе ягонаі у вялізных гнёздах жывуць чорныя чаплі, а Паляндра — у самім цераме, у пакоі з крывой столлю. Пад церамам знаходзіцца вязніца для людзей, ператвораных у чорныя цені. Паляндра, уся ў чорных строях, лётае па свеце ў чорнай ка-

рэце, запрэжанай чорнымі чаплямі — гэта і ёсць тая хмара і віхуры, якія вы бачылі. Чаплі чапаюць і чапляюць людзей, таму яны так і завуцца — чаплі. Як пабачаць яны чалавека, закружваюць яго, кружаць, кружаць, пакуль той не ператворыцца ў цень, а потым кідаюць яго ў жалезную ступу, якую Паляндра заўсёды возіць з сабою на задку карэты. Затым Жалобная Каралева разам са сваімі прыслужніцамі-чаплямі кідае цені людзей у вязніцу, пад тым патарочным церамам.

Мастак Дроздзіч змоўк, паглядзеў на неба — ці не збіраецца на даляглядзе чорная хмара — і зноў пачаў апавядаць:

— Вакол той цямніцы ад смутку і гора людскага на балотных купах вырастаюць гнілякі, на якіх і заводзяцца чорна-бурыя вусені. Акурат з гэтых вусеняў Паляндра і гатуе сабе і сваім чаплям поліўку. Але з часам людскія цені становяцца тонкімі, зусім танючкімі. Яны ўжо не ў стане сілкаваць балотную зямлю сваім горам, і гнілякі перастаюць расці, і вусеняў на іх заводзіцца ўсё менш і менш. Вось Паляндра штогод і адпраўляецца па новых людзей. Вы, напэўна, чулі, што раз-пораз дзе-нідзе знікаюць людзі...

Алеола і Арцін ад гэтага аповеду яшчэ болей засмуціліся.

— Ну досыць ужо, лепей я вашыя партрэты напішу,— прапанаваў мастак Дроздзіч.

— Не трэба,— уздыхнула Алеола.

— Не да забаваў нам цяпер,— смутна вымавіў Арцін.

— А я ўсё ж прапаную.

Мастак звывкла дастаў са скураной торбы мальберт, пэндзлі і фарбы, адкаркаваў пузаты слоік, прымайстраваў ядвабнае палатно да мальберта.

Першым мастак Дроздзіч напісаў партрэт Алеолы, затым Арціна.

У дзяўчыны і юнака трошкі адлегла на сэрцы. Уважлівей, ужо не такім затуманеным ад гора позіркам паглядзелі яны на рэчы вандроўнага мастака — на збанкі з фарбамі, на пэндзлікі, на мальберт...

— Вой, што гэта за брыдота ў вас такая? — запытала Алеола і паказала на вусеняў на дне слоіка.

— А, гэта... Усмуткі людзей. Яны на партрэтах, бо ядваб у мяне адмыслы! — ператвараюцца ў вусеняў і спадаюць на дно слоіка... Зараз там ёсць і вашыя. У мяне дамова з Жалобнай Каралевай — я хаджу па свеце, збіраю ўсмуткі людзей і ў выглядзе чорна-бурых вусеняў прыношу ёй. Тады яна не так часта да людзей наведваецца. Аднак бачыце, якая яна ненаедная... Абагнала мяне, не паспеў я ў вашае мястэчка прыйсці.

— Пачакайце, паслухайце...— задумаўся Арцін,— калі нашыя людзі знаходзяцца ў яе вязніцы — значыцца, іх можна адтуль вызваліць.

— Слушна! — падтрымала гэтую ідэю Алеола.— Мы іх вызвалім!

Здавалася, знік смутак з твараў і Арціна, і Алеолы. Юнак адчуў сябе сапраўдным віцязем, а дзяўчына — яснапаннай.

— Гэта што, ваш партрэт так падзейнічаў? — пацікавілася Алеола ў мастака Дроздзіча.

— Не,— адказаў ён,— калі ў чалавека ў жыцці з'яўляецца мэта, яна здольная выгнаць з ягонага сэрца смутак і нават заглушыць найвастрэйшы боль.

Раптам усё вакол пацямнела. Як ні сачыў мастак Дроздзіч за небам — не ўгледзеў. Закруціліся над імі чорныя віхуры.

— Сюды да мяне, хутчэй! — крыкнуў мастак Дроздзіч.— Жалобная Каралева дадому вяртаецца!

Мастак разгарнуў над сабою ядвабны парасон. Пад яго шмыгнулі і Алеола з Арцінам. Сяк-так прыціснуліся адно да аднаго.

— Гэты парасон робіць нас нябачнымі для Паляндры і ейных паслугачоў,— прашаптаў мастак Дроздзіч.

І праўда — віхуры і хмара хутка пранесліся над імі і зніклі далёка за парослымі лесам узгоркамі.

— Паслухайце, міленькі мастачычак Дроздзічак,— пачала прасіць Алеола,— пазычце нам, калі ласка, на пару дзён ваш чароўны парасонік. Мы з Арцінам пойдзем на тое балота, схаваемся пад парасонам і вызвалім людзей.

— А як жа мне быць? — нахмурыў бровы мастак Дроздзіч.

— А вы,— працягвала Алеола,— пажывеце пакуль пад гэтым мостам, папішэце карціны. Вы ж самі казалі, што чорныя чаплі тут нікога не крануць, а значыць, і вас таксама.

— Зразумейце ж,— сур'ёзна адказаў мастак Дроздзіч,— на свеце так шмат гарадоў, мястэчак і вёсак, дзе я таксама патрэбны. Пакуль я тут буду расседжвацца, колькіх яшчэ людзей забярэ Паляндра!

— Тады хадземце з намі,— настойліва сказаў Арцін.— Вы нас атуліце сваім парасонам, а мы зробім човен, пераплывем Чорнае Балота і вызвалім людзей.

— Што вы,— хітнуў галавою мастак Дроздзіч,— Чорнае Балота немагчыма пераплыць на чоўне — пад ім балота становіцца глейкім, ліпкім, човен цалкам захрасае. І перайсці гэтае балота нельга — пад нагамі яно ператвараецца ў жыжу,

зацягвае на дно. Гэта жудаснае месца. Як толькі ў мяне набіраецца поўны слоік усмутака, я прыходжу на бераг Чорнага Балота, проста хаваюся пад парасон і стаўлю слоік на купіну. Тры разы прасвішчу, як плача суслік-байбак, скажу замову, і прылятаюць чорныя чаплі, забіраюць слоік. А я чакаю, калі яны вернуць яго зусім пусты. А дачакаўшыся, кладу слоік у торбу і зноў іду вандраваць па свеце, збіраць новыя ўсмуткі.

— Ну зразумейце, нам вельмі трэба неўпрыкметку пракрасціся да той вязніцы! — усклікнула Алеола.

— Пракрасціся туды — гэта толькі палова справы,— разважліва прамовіў мастак Дроздзіч.— Нават калі атрымаецца пераплыць балота, патрапіць у той церам, складзены з патарочаў, і вызваліць людзей, то Паляндра і яе чаплі адразу ж іх пабачаць, закруцяцца вялізным смерчам і назад у вязніцу вернуць. І вас у дадатак пасадзяць туды ж. А на ўсіх людзей майго парасона ніяк не хопіць.

— І што рабіць? — з адчаем спытаў Арцін.

— Слухайце сюды,— мастак Дроздзіч, прымружыў свае блакітныя вочы, паглядзеў на неба — ці не ляціць якая запозненая чапля,— і шэптам пачаў апавядаць.— Далёка на поўдні, на паўвыспе Дарвіт, якая выступае ў Вечаровае мора, расце дрэва — ядвабніца. Яна вельмі-вельмі старая, адна засталася ад старажытнага райскага саду, які калісьці рос па ўсёй зямлі. Яе плод — плод шчасця. Кажуць, што калі гэты плод альбо адвар з такіх пладоў з'ядуць чорныя чаплі, то адразу ж на пару хвілін знепрытомнеюць, а потым і зусім забудуць, як людзей чапаць і чапляць. А вось Паляндра, паспытаўшы гэтых ягад, будзе вечно хварэць і болей ніколі ўжо не зможа лётаць па свеце.

— Вось што,— сказала Алеола,— мы з Арцінам аба-
вязкова адшукаем гэтую ядвабніцу, дастанем ейныя плады,
знойдзем вас, і тады ўсе разам адправімся да гэтага балота.

— Добра,— пагадзіўся мастак Дроздзіч,— а я тым часам
поўны слоік вусеняў набяру... Вось толькі як вы балота пе-
раплываеце?

— Што-небудзь прыдумаем,— упэўнена прамовіў Арцін.

— Калі так, дам вам яшчэ адну параду. Ісці да той га-
ры — не блізкі свет. Лепей туды плыць.

— Як жа гэта плыць на гару? — запыталася Алеола.

— Вельмі проста.

— Я ведаю,— пачаў Арцін,— гара стаіць на паўвыспе,
паўвыспа ляжыць на моры, а ў мора ўпадаюць рэкі. Значыц-
ца, туды лепей плыць па рацэ.

— Так. І выток адной з гэтых рэк якраз недалёка ад ва-
шага мястэчка,— паведаміў мастак Дроздзіч.

— Выдатна,— захапіўся Арцін.— Мы зробім плыт і
спусцімся па рацэ!

— Не спяшайся. На плыце плыць павольна і вельмі не-
бяспечна. На рэках і моры шныраюць піраты. Вось што я
вам скажу. На рачной прыстані, дзе зліваюцца дзве ракі,
Прыта і Продзень, гэта прыкладна ў пятнаццаці вёрстах
адсюль, збіраецца флатылія рыбацкіх суднаў. Раз у чатыры
гады рыбакі са Светлых Азёр плывуць да бухты Гняздо Рыб,
каб паднесці дарункі рыбіным князям і каралям. Гэтая бухта
акурат і размешчана каля таго паўвострава. Цяпер менавіта
той год. Вы адшукайце ладдзю рыбака Палямона, перадайце
яму прывітанне ад мяне і папрасецеся на ягоную ладдзю. Ён
чалавек добры, вам не адмовіць. Толькі памятайце, на ладдзі

кожны павінен рабіць сваю працу. Ты, Арцін, пабудзеш за матроса, калі трэба ветразь падымеш і за стырном пастаіш, а то і палубу падраіш. А ты, Алеола, будзеш гатаваць ежу і ўдалячынь глядзець, сачыць за даляглядам ды песні спяваць, каб не так сумна рыбакам пляць было.

— Мы на ўсё гатовыя,— рашуча адказала Алеола.— І песень я розных шмат ведаю. Рыбакі-маракі не засумуюць.

— І працы мы не баімося,— падтрымаў яе Арцін.

— Тады зычу вам поспеху,— мастак Дроздзіч склаў парасон, сабраў усе свае рэчы ў скураную торбу.— Запомнеце, тая ядвабніца расце на гары побач з горадам Палац Садоў. Толькі не пераблытайце яе з іншымі ядвабніцамі.

— Дзякуй,— юнак і дзяўчына разам пакланіліся вандроўнаму мастаку.

Яны развіталіся з ім і пайшлі ў мястэчка. Кожны да сваёй апусцелай хаты. Узялі сабе ў дарогу найбольш неабходнае. Арцін, як і належыць будучаму віцязю, апрача ўсяго іншага прыхапіў сваю зброю — меч, лук і поўны калчан стрэлаў.

У той самы дзень Арцін і Алеола адправіліся да прыстані, дзе зліваюцца дзве ракі — Прыта і Продзень.

II

ПАЛЯМОН І СЫНЫ

Над мысам узвышалася вялізная, вышэй за прыбярэжныя хвоі, скульптура шчупака з разяўленай пашчай. Там, у пашчы каменнай рыбы заўсёды гарэў агонь. Яго добра было відаць і праз ейныя вочы. Гэта быў рачны маяк, пастаўлены над месцам, дзе зліваюцца дзве вялікія ракі. Леваруч ад маяка-рыбы працякаў Продзень, праваруч — Прыта. Дзякуючы зыркаму вогнішчу, якое падтрымлівалі служкі, і зычнаму звону, у які тыя служкі білі штогадзіну, плыўцы ў цёмную ноч альбо ў густы туман маглі пабачыць і пачуць, што праходзяць «стрэлку», і па гэтым правільна вызначалі свой далейшы шлях.

Алеола і Арцін яшчэ здалёк заўважылі святлівае вока каменнага шчупака і пайшлі па кірунку да яго. Неўзабаве яны апынуліся на высокім беразе, пад агромністай скульптурай, проста на востраканцовым мысе паміж дзвюх рэк.

Сутоніла. Вада парыла бялявай імглою.

Арцін і Алеола наблізіліся да самага краю мыса і асцярожна паглядзелі долу. Пясчаны абрыў стромка спускаўся да ракі. Далёка ўнізе ўздоўж берага была збітая доўгая

драўляная прыстань. На хвалях, паціху б'ючыся бартамі аб драўляны насціл, гайдалася каля двух дзясяткаў лоддзяў са спушчанымі ветразямі.

Можна было адразу вызначыць, што гэта не купецкія караблі, а рыбалоўчыя. Яны не былі прызначаныя для перавозкі буйных тавараў, таму паводле памераў былі значна меншыя за купецкія, і не такія «крутабокія». Некаторыя з іх наагул былі падобныя да звычайных чоўнаў з касым ветразем.

— Так, калі ў Палямона такі човен, дык нам будзе зацесна,— сказаў Арцін.

Але, да шчасця, яго асцярогі не апраўдаліся.

На лоддзях і на беразе ажыўлена сюды-туды шнарылі людзі. З вышыні мыса яны падаваліся карузлікамі.

— Гэй! Гэй! — згары крыкнулі Арцін і Алеола.— Хто з вас Палямон?

На прыстані адгукнуўся чалавек. Ён стаяў непадалёк ад досыць вялікай ладдзі з прыспушчаным жоўта-чырвоным ветразем.

— Гэта я! Спускайцеся сюды!

Арцін, нядоўга думаючы, саскочыў са стромы і кулём паляцеў па мяккім пяску.

А вось Алеола агледзелася і знайшла ў пячаным абрыве ўтрамбаваныя прыступкі — верагодна, іх зрабілі служкі маяка. Дзяўчына спакойна спушцілася.

Унізе — зусім не так, як угары — сярод разноколерных суднаў не проста было знайсці ладдзю Палямона. Добра, што рыбак сам па прыстані выйшаў насустрач Арціну і Алеоле.

Палямон выглядаў вялікім, загарэлым, каржакаватым мужчынам з чэпкімі мазолістымі рукамі. На ім была шыро-

кая палатняная кашуля, падперазаная карабельнай вяроўкай. На нагах кірзавыя боты да калена — у іх запраўлены шэрыя палатняныя нагавіцы.

— Дабрыдзень, дабрыдзень! З чым да мяне завіталі?

— Дабрыдзень гаспадару! Нас да вас адправіў мастак Дроздзіч,— пачала Алеола.

Ківаючы галавой, разумеючы што пра што, Палямон да канца выслушаў аповед Алеолы і Арціна.

— Вядома, вядома. Мая «Ладачка» вялікая — усім месца стане. А са мной жа хто яшчэ плыве... Мой сын Халямон плыве — прыкладна вашых гадкоў будзе, і яшчэ два сыночкі Санцелямон і Панцелямон, яны маладзейшыя. Так, яшчэ сабака Брахіндзей.

Сабака Брахіндзей, пачуўшы сваё імя, высунуў кудлатую галаву з вачыма-пацерамі і носам-гузікам над бортам ладзі і, вітаючы, двойчы гаўкнуў. Пасля гэтага сабака схваўся за бортам. Ненадоўга. Праз імгненне ён выскачыў з карабля на бераг, замітусіўся каля ног свайго гаспадара і ягоных госцяў. Высветлілася, што Брахіндзей — сабака сярэдніх памераў, чорны, касматы, з закручаным дагары хвостом.

Брахіндзей хутка абнюхаў сандалі Алеолы і боты Арціна і гаўкнуў яшчэ раз, больш прызна.

— Вось, вітаецца. Адчувае добрых людзей. Халямон! Санцелямон! Панцелямон! — паклікаў Палямон.

Над бортам з'явіўся круглы васпаваты твар Халямона. Яго галаву ўпрыгожвала капа рудых валасоў, а злева і справа ад яго высунуліся два гэтка ж васпаватыя, але цёмнавалосыя браты-блізняты.

— Ну вось яны... Хадземце на борт. Размяшчайцеся,— сказаў Палямон Арціну і Алеоле, а потым крыкнуў сынам: — Гэй вы! Рыбацкая табала, уладкуйце госцяў!

Ладдзя пахла шкіпінарам і рыбай. Над бортам трапятаў нерат, вяроўкі з рыбай, што сохла на ветры. На карме стаялі бочкі з рыбіным тлушчам, бочкі з вадой, квасам, півам, мукой і з засоленай рыбай. Асобна ляжалі цюкі з дарункамі для рыбіных князёў і каралёў.

— Праходзьце, праходзьце... Вось тут вы будзеце спаць,— Халямон, як і належыць старэйшаму з братоў, паказаў памышканне пад палубай з двума гамакамі з рыбалоўчай сеткі.

Арцін і Алеола паклалі пад гамакі свае няхітрыя пажыткі, і Халямон вырашыў правесці іх па ладдзі.

— Гэта шчогла. На ёй ветразь. А вунь там стырно на карме.

— А што там на карме кухня,— спытала «сухапутная» Алеола. Яна ўжо прыкідвала што, як і дзе будзе рабіць.

Санцелямон і Панцелямон пырснулі са смеху.

— Чаму кухня? — Халямон з ветласці стрымаў усмешку.

— Ну, карма... Дзе трэба кармацца,— выказала здагадку Алеола.

Санцелямон і Панцелямон не маглі стрымлівацца і з непрыхаваным задавальненнем засмяліся.

— Ды ціха вы,— спыніў іх Халямон.— Карма, як гэта сказаць, азадак карабля.

Блізнюкі так і пакаціліся па палубе...

— Не, на гэтым азадку ўсім корм раздаюць,— «падкінуў» жарт Санцелямон і сам жа яшчэ гучней зарагатаў.

— Ды досыць вам,— прыкрыкнуў на братоў Халямон.— Гэй, Санцелямон, лепей пакажы, як трэба стырно на карме трымаць.

— Не, я пакажу! — крыкнуў Панцелямон.

— Не, я!

У іх спрэчку гучным брэхам умяшаўся Брахіндзей. Ён пачаў скакаць вакол і матляхаць хвостом.

— Вось Брахіндзей і пакажа.

Сабака падбег да стырна, устаў на заднія лапы, а пярэднімі абапёрся на вялізнае вясло.

— Малайчына, Брахіндзей. Цяпер зразумела? — спытаў Халямон.

— Зразумела,— засаромелася свайго невуцтва Алеола.

Арцін тым часам аглядаў снасці на шчогле.

— А гэтымі вяроўкамі кіруецца ветразь,— сказалі дваі-няты.— Цягнуць цяжкавата. Звычайна Брахіндзей дапама-гае. Свіснеш — ён зубамі ўчэпіцца і цягне з такой самай сілай, як і мы. Праўда, Брахіндзей?

Сабака ўтаропіўся вачыма-пацерамі на аднаго са сваіх гаспадароў і ўхвальна гаўкнуў.

III

НЕ ЗГУБИ, РАКА, ЧОВЕН РЫБАКА!

Праз два дні па рукаве Прыты да прыстані падышлі яшчэ сем лоддзяў. Яны ішлі з вялікага заходняга возера, якое звалася Герода. Менавіта іх уся астатняя рыбацкая флатылія і чакала.

Палямон, які славіўся сярод рыбакоў, як галоўны завадатар, першым павітаў прыбылых. Справіўся, ці гатовыя яны адразу ж адпраўляцца ў шлях. Герадошнікі — рыбакі з таго заходняга возера — вясёла і дружна заківалі галовамі ў знак згоды.

Палямон падняў жоўта-чырвоны ветразь, абрамлены малюнкам, падобным да арнаменту на вышыванай кашулі, і павёў сваю «Ладачку» на сярэдзіну ракі.

Эх, рака шырокая,
Будзь жа нам дарогаю!
Не будзь хваляванай,
Будзь нам паслухмянай! —

заспяваў старажытную рыбацкую песню Палямон. Ён спяваў густым раскацістым басам, а тэнарком падхапіў песню

Халямон. Хлапчуковымі галасамі пачалі падцягваць Санцелямон і Панцелямон. Заспявалі і на іншых лоддзях:

Не будзь хваляванай,
Будзь нам паслухмянай,
Не згубі, рака,
Човен рыбака!

Паляцела песня па-над вадой, апавяла песня наперадзе ўсім-усім-усім, што рыбакі плывуць. Падхапілі гэтую песню Арцін і Алеола. Звонкі і зычны быў голас у Арціна, а ў Алеолы — ясны і ў той самы час мяккі.

— Што там за дзеўчына ў Палямона?

— Дзе ён такую маладзіцу прыгасцяваў? — перамаўляліся рыбакі.

Надвор'е стаяла чароўнае. Плаванне ішло спакойна.

Арцін хутка налаўчыўся выконваць морацкую працу. Палямонаўскія сыны яму падрабязна тлумачылі, што рабіць. І нават Брахіндзей з задавальненнем дапамагаў Арціну. Праўда, сабака дапамагаў толькі датуль, пакуль Алеола не прыступала да сваіх абавязкаў. Тады цікаvasць Брахіндзея да морацкай справы цалкам знікала — ён падыходзіў да Алеолы, клаў ёй сваю мысу на калені і глядзеў вочы ў вочы. Ну, і, вядома, яму сякія-такія ласункі ад яе перападалі.

— Больш за ўсё пашанцавала Брахіндзею, што вы з намі плывяце, — казаў Палямон, — у каго б ён яшчэ столькі мясных абрэзкаў выпрасіў.

Арцін, як адказны працаўнік, гаспадара ладзі дужа цешыў — юнак добра з працай ладзіў. І Алеола, з выгляду далікатная панначка, клопатаў плыўцам не прыносіла.

Так вась і плылі.

Некалькі разоў з прыбярэжнае пушчы высоўваліся разбойнікі, узброеныя сякерамі, доўгімі лукамі і пікамі з крукамі. Але варта было ім пабачыць на вялікі караван — не жарт! — з дваццаці пяці суднаў, як яны хуценька і хаваліся назад у лясную глухмень. Часам насустрач рыбацкаму каравану праплывалі па тры, па чатыры, а то і па сем-восем купецкіх лоддзяў. Яны былі прыкметна вышэйшыя за рыбацкія. Купцы і іх ахова глядзелі на рыбакоў згары ўніз, але ўсё адно, у адказ на рыбацкія прывітанні з радасцю махалі рукой, самі віталіся добрым слоўкам. Сустрэць на сваім шляху караван рыбалёў, які раз на чатыры гады плыве да Гнязда Рыб, у купцоў уважалася за добрую прыкмету, — значыць, год у іх будзе «рыбны» — прыбытковы.

А караван плыў далей. І праплывалі ўздоўж берагоў сёлы, гарады.

У стольным горадзе Жаўтарэчча — горадзе Векаве — караван зрабіў прыпынак — рыбакі на прыстані гандлявалі сваімі таварамі: рыбай, снасцямі, рыбіным тлушчам.

Горад Векаў уразіў Алеолу і Арціна сваёй веліччу — мураванья сцены, каменныя белыя дамы, пазалочаныя купалы храмаў. На прыстані столькі народу і ўсе ў рознакаляровай вопратцы. Людзі вясёлыя, усмешлівыя, але дахолья, значыць хвацкія. Гавораць на розных мовах, а калі гандлююцца, пераходзяць на ўсім зразумелае купецкае кайнэ.

Пасля Векава, дзе назапасіліся вадой і правізіяй, некалькі дзён плылі без прыпынкаў.

У нізоўях Продзенья былі парогі. Над імі рака афарбоўвалася ў белы колер, а здалёк падавалася, што гэта цячэ малако.

Вада білася, церлася, чаплялася аб каменнае дно, ствараючы незлічоныя бурбалкі пены. Парогі маглі пераадолець толькі чоўны, і то, калі імі кіравалі адчайна адважныя людзі.

Не даходзячы крокаў сотню да парогаў, усе лоддзі рыбацкай флатыліі дружна падплылі да берага. І адразу да іх пад'ехалі вершнікі, убраныя ў кальчугі. На галовах у вершнікаў былі востраканцовыя шаломы, а ў руках — чырвоныя шчыты ў форме перакуленай кроплі.

— Вітаю рыбакоў! — сказаў віцязь на белым кані.

— Вітаю слыннага віцязя Веліога! — адгукнуўся Палямон.

— Ого! Сёлета аж дваццаць пяць караблёў! І ўсе са Светлых Азёр? — здзівіўся князь Веліог.

— Рыбы ў нашых рэках і азёрах не меншае, — замест адказу сказаў Палямон. — Значыцца, сёлета будзе твая дружына ахоўваць парогі?

— Мая. А налета лёс выпаў на Гранея. У яго дружына слабаватая.

— Ну, налета рыбакі не паплывуць. А вось купцам — пацяжэй будзе. Скажы, слынны Веліог, а сінеазёрцы праплылі?

— Праплылі. Суднаў васямнаццаць.

— Гэй, рыбакі! Разгружай! — крыкнуў Палямон.

Рыбакі дружна ўзяліся разгружаць свае лоддзі. З кожнага карабля і карабліка дружыннікам сёе-тое даставалася: бочачка салёнай рыбы, цабэрак квасу ці піва, мех мукі, збожжа, бохан хлеба. Трэба ж ахове парогаў чымсьці сілкавацца.

Рыбакі пераносілі, перацягвалі грузы ўніз па рацэ. Затым збіраліся талакою і валачылі па пакладзеных на зямлі

драўляных бярвеннях, нашмараваных рыбіным тлушчам, адну ладдзю за другой.

Пасля ўважлівай праверкі, лоддзі зноў выйшлі ў плаванне.

— Пспехаў, князь Веліог! — крыкнуў Палямон.

— Пспехаў табе, Палямоне!

Эх, рака шырокая,
Будзь жа нам дарогаю!
Не будзь хваляванай,
Будзь нам паслухмянай! —

зацягнулі рыбакі, а з імі і Арцін з Алеолай.

Па трэцім тыдні плавання караван выйшаў на шырокую марскую прастору. Флатылія завярнула налева і паплыла ўздоўж берага на дастатковай ад яго адлегласці, так што суша выяўлялася рудай паскай на даляглядзе.

Мора заваражыла Арціна і Алеолу, ім падавалася, што на гэтых прасторах, у гэтым бязмежжы і ёсць радзіма фантазіі.

Наступнай раніцай пасля выхаду ў мора ўсіх абудзіў Брахіндзей. Ён быў на носе лоддзі і брахаў на ваду.

— Малайчына,— пахваліў яго Палямон,— правільна месца ўчуў. Усё, прыплылі. Тутака і ёсць Гняздо Рыб. Кідай катвігу! — крыкнуў ён сваім сынам і іншым лоддзям.

— Ану! Памажы! — паклікаў Халямон братаў.

Поруч з ім першым апынуўся Арцін. Удваіх з Халямонам яны паднялі абтасаны камень, у якім у адмысловыя адтуліны былі ўстаўленыя заостраныя калкі. Гэта была цяжкая катвіга. Хлопцы ледзьве скінулі яе за борт.

— Мастак Дроздзіч казаў, што Гняздо Рыб — гэта бухта. А якая тут бухта? — у здзіўленні запытаў Арцін у Палямона.— Гэта ж чыстае мора!

— Бухта вунь там,— Палямон паказаў на гару, што бачылася ўдалечыні.— Яна якраз насупраць гэтага месца. Тут, дзе мы кінулі катвігу, прэсныя воды Проданя канчаткова зліваюцца з марскімі, салёнымі. Гэта апошняя мяжа сушы і мора. Менавіта тут сустракаюцца на свой рыбіны сойм марскія і прэсनावодныя каралі і князі рыб. Давайце, Халямон, Санцелямон, Панцелямон, рыхтуйце пачастункі.

Халямон падкаціў бочку да борта і адкаркаваў яе.

— Дапамагай! — крыкнуў ён Арціну.

Арцін і Халямон паднялі яе і нахілілі над бортам. Яшчэ адну бочку высыпалі за борт Санцелямон і Панцелямон. Трэцюю падняў і нахіліў праз борт сам Палямон.

— Не трэба! — ён адмовіўся ад дапамогі Алеолы.

Збожжа, мука, хлебныя галушкі ўперамешку з нейкай зелянінай паплылі па хвалях. Усё гэта жоўтымі, светла-салатавымі і белымі ланцужкамі патанала ў моры. Праз некаторы час у вадзе паказаліся цёмныя спіны рыб. Вакол дробак пачастункаў па паверхні мора пайшлі кругі — рыба і малая, і вялікая пачала іх браць...

— Для чаго вы гэта робіце? — спытала Алеола.

Яна з цікаўнасцю назірала за дзеяннямі рыбакоў. На іншых лоддзях рыбакі рабілі тое ж самае.

— Гэта падкормка, перамяшаная з водарасцямі, азёрным мулам і пяском, узятым з нашых азёр і рэчак,— патлумачыў Палямон.— Рыбы будуць есці і чуць пах нашай вады. Будуць ведаць, што ў нашых вадаёмах поўным-поўна ежы. Вось і паплыве рыба да нас у госці, на нераст альбо на жыццё.

Калі Халямон і Арцін высыпалі ўжо тры бочкі рыбінага пачастунку, Палямон дастаў з торбы зроблены з яловай кары

караблік, за ветразь у якога была шырокая драўляная габлюшка, і пусціў яго ў мора.

На борце карабліка старажытным вязьмом былі напісаныя імёны Палямона, Халямона, Санцелямона, Панцелямона і маладзейшага Філямона, які застаўся дома з маці. Апрача таго на гэтым карабліку былі імёны іншых паважаных рыбакоў з іхняга мястэчка, што называлася Слаўбор.

— Гэта каб рыбы бачылі, хто іх частуе,— патлумачыў Палямон.

Па моры паміж вялікімі лоддзямі паплылі дваццаць пяць маленькіх караблікаў.

— Тата, глядзі,— з трывогай у голасе сказаў Халямон.

У старэйшага сына быў надзвычай востры зрок.

— Што там? — спытаў Палямон.

— Бачу караблі. Яны йдуць па ветры і вельмі хутка набліжаюцца.

— Так-так! Мы таксама бачым! — занепакоена ўсклікнулі Санцелямон і Панцелямон.

— Так... Вунь там — праваруч... Ідуць караблі,— пацвердзіла Алеола.

— Сапраўды,— заўважыў і Арцін.

— Бачу, бачу,— сказаў Палямон.

— Эх, зараз бы парасон Дроздзіча,— уздыхнуў Арцін,— адразу было б відаць, хто там плыве.

— Гавораць на берагах Паўднёвага Мора,— пачаў апавядаць Халямон,— з горнага крышталю змайстравалі чароўную трубу. Адным вокам у яе зірнеш — і ўсё, што далёка наперадзе, відаць як на далоні.

— Няўжо? — здзівіўся Санцелямон.

— Я таксама гэта ведаю,— ганарліва сказаў Панцелямон.

— А ты адкуль? — не паверыў Санцелямон.

— Я такую трубу бачыў у купца,— сказаў Панцелямон,— ён глядзеў праз яе на наш ветразь.

— Калі ты гэта бачыў? — не сцішаўся Санцелямон.

— Калі вы з Алеолай рыбу скрэблі, а я на носе ўдалячынь глядзеў.

— Ты ўсё прыдумаў.

— Нічога я не прыдумаў.

Пакуль двойняты спрачаліся, Халямон узлез на шчоглу.

— Эх, мне б зараз гэтую трубу...— крыўдаваў ён.

— Ціха... Усім быць пільнымі,— сурова сказаў Палямон.

Ён спусціўся пад палубу і вярнуўся з двума вялізнымі песакамі ў руцэ. Туды ж спусціліся і Санцелямон з Панцелямонам. Яны ўзялі свае ці то паляўнічыя нажы, ці то кінжалы, а таксама рыбныя гарпуны.

— Арцін, трымай напaгaтoвe сваe мeч і лук, а ты Алеола, ледзь што — хавайся ўнізе,— загадаў Палямон.

Арцін агаліў меч — Санцелямон і Панцелямон, і нават Халямон з зайздрасцю, вядома ж, не чорнай, паглядзелі на зброю будучага віцязя. Гэта быў сапраўдны меч, падумаеш, трохі меншы паводле памеру, чым у сталых віцязяў. А лук — проста любата — пругкі, з касцяной устаўкай — для таго, каб надаць страле моцнае паскарэнне. Стрэлы з чырвона-белым апярэнным — роўныя, наканечнікі адпаліраваныя, быццам з срэбра.

— Пятнаццаць караблёў. Падобныя да нашых,— крыкнуў згары Халямон.

— На нашыя? Рыбацкія?

— Так.

— Можа быць, гэта сінеазёрцы? Але іх павінна быць васьмнаццаць. Палічы добра,— папрасіў Палямон.

— Не, сапраўды пятнаццаць,— засведчыў Халямон.

— Гэта дрэнна. Піраты маглі іх захапіць і пад выглядам рыбакоў набліжацца да нас.

Прайшло паўгадзіны напружанага чакання. Палямон стаяў на носе, скрыжаваўшы перад сабой свае вялізныя цесакі. Побач з ім плячом да пляча, сціскаючы ў кулаках гарпуны і нажы, прымружыўшы вочы і ўзіраючыся ўдалеч, застыглі Санцелямон з Панцелямонам. Алеола не спусцілася ўніз, а падняўшы з кармы рыбалоўны трызубец, падышла да двайнятаў. З такой зброяй у руках яна стала падобная да дачкі падводнага цара. Вецер раздзімаў яе густыя каштанавыя валасы, як быццам жадаў надаць ім форму марской хвалі. Побач з ёй, час ад часу шчэрачыся і рыкаючы, падрыгваў паджылкамі ад напругі Брахіндзей. Тут жа быў і Арцін. У адной руцэ ён трымаў лук, у другой — стралу, гатовы ў кожную хвіліну нацягнуць цеціву і стрэліць.

— Наперадзе ладдзя Велюкшы. Я пазнаю яго белы ветразь з сінімі паскамі... А вось і ён сам... Гэй, Халямон, прывяжы залатога карпа на пік шчоґлы! — загадаў Палямон свайму старэйшаму сыну, які стаяў на папярочцы шчоґлы.

Халямон спрытна абматаў тонкай вяроўкай хвост сушанага карпа і прычапіў, куды было сказана. Луска рыбы яскрава заззяла на сонцы.

На караблі Велюкшы над шчоґлай таксама бліснуў залатой лускай карп.

— Усё ў парадку. Адставіць трывогу!

Караблі наблізіліся.

— Прывітанне светлаазёрцам! — крыкнуў Велюкша.

— Прывітанне сінеазёрцам! — адказаў Палямон.

— Ні хваста, ні рыбінай лусковінке! — Велюкша правовіў гэтае жартаўлівае рыбацкае пажаданне гучным голасам, прыклаўшы далоні да рота так, каб яго пачулі і на іншых лоддзях.

— Ні плаўніка, ні рыбінага зубчыка! — у той самай манеры адказаў яму Палямон.

— Да вадзяніка!

— Да вадзяніка! — пачуўся з іншых лоддзяў традыцыйны адказ на гэтае прывітанне.

— Як дабраліся? — ветла запытаў Велюкша.

— Выдатна! — весела адказаў Палямон.

— А вось мы два дні таму патрапілі ў буру. Толькі жаўтарэчанскія адплылі да сваіх вытокаў, як наляцеў смерч. Раскідаў нас па ўсім моры. Трох караблёў так і не далічыліся.

— Мо, яшчэ падыдуць? — пастараўся суцешыць сінеазёрца Палямон.

— Мо і падыдуць. Тады вазьміце іх да сабе. Там Мяркулка, Смоліц і Трыдзенья.

— Возьмем! — адказаў Палямон, а ў двайнятаў запытаў: «Вы добра запамнілі, як тых рыбакоў клікаюць?»

— Запомнілі.

— Не забудзьце. А то чужынцы да нашага каравана пад выглядам сінеазёрскіх суднаў падысці могуць. Што тады рабіць будзем?

— Што, што... Гарпунамі іх,— адважна адказаў Санцелямон.

— Гэта Паляндра,— ціха сказала Алеола.

Яна думала пра смерч.

— Можа быць,— пагадзіўся з ёй Арцін.

— Наўрад ці,— з веданнем справы сказаў Панцелямон.

Слых у двайнятаў быў найвыдатнейшы.

— Паляндра пераважна на сушы круціцца,— падтрымаў брата Санцелямон.

— На моры сваёй навалы досыць,— сказаў Халямон, які толькі што спусціўся са шчоглы.— Падводны цар усхадзіцца можа. Як стукне сваім цяжкім трызубцам па дне — дно загайдаецца, і пойдучь па моры вялізныя хвалі. Альбо марскі цмок хвастом як махне — ведаеш, які марскі цмок вялізны! Пусціць бурун, а той бурун і ваду, і паветра закруціць — вось табе і смерч. Альбо вось гара ад падземнага жару раптам абрынецца, пад ваду бухне — а ад гэтага віхраслуп па моры-акіяне ідзе, караблі ў сябе захоплівае.

— Так, небяспечна морам хадзіць,— пагадзілася Алеола.

— А то! — вымавіў Панцелямон.— Рэкамі спакайней.

— А сушаю,— умяшаўся Санцелямон,— наогул няма чаго рабіць, ведай ногі перастаўляй. Альбо на кані сядзіш — ніякага страху.

— Затое вадою — прыемна,— сказала Алеола.

— Прыемна? Гэта таму, што вам надвор'е спрыяла,— ганарліва прамовіў Санцелямон.

— А быў бы вецер, дождж, боўталіся б у ладзі, як жабы ў бочцы,— падтрымаў брата Панцелямон.

— Няўжо вы буры не баіцеся? — з сумневам у голасе запытаў двайнятаў Арцін.

— Не-а,— амаль адначасова адказалі двайняты.— Мы з маці не развітваліся.

— Гэта як зразумець? — пацікавілася Алеола.

— Бацька гаворыць,— пачаў тлумачыць Халямон,— што калі ні з кім перад паходам не развітваешся, ну, не казаў «пакуль», «да пабачэння», «бывай» і рукой не махаў, а проста паглядзеў праз плячо назад, ды і паплыў, то — абавязкова вернешся. Бура не страшная, бо ты як бы забыў развітацца, а значыцца, у цябе ёсць абавязак — абавязак вярнуцца і хоць бы сказаць «бывай». Грэх чалавеку з нявыкананымі абавязкамі паміраць. Вось мы ні з кім і не развітваліся.

— Таму бура нас і не забярэ,— завяршыў думку брата Панцелямон.

— Мы таксама са сваімі роднымі не развітваліся,— са смуткам сказала Алеола.

— Ну тады і баяцца вам няма чаго,— супакоіў Алеолу Санцелямон.

— Так, так,— пагадзілася з ім будучая яснапанна.

Алеола пастаралася схаваць ад братаў свае перажыванні. Тым часам скрозь шэрагі светлазёрскай рыбацкай флатыліі, прыбраўшы ветразі, ціха-ціха праплівала рыбацкая флатылія сінезёрцаў. Палямон заскочыў на ладзю Велюкшы. І пакуль дзве ладзі праходзілі побач адна з адной, два паважаных рыбакі-завадатары пра штосьці паміж сабою перамовіліся.

Палямон саскочыў з носа сваёй ладдзі на нос ладдзі Велюкшы, а зваротна, праз хвілін дзесяць, заскочыў ужо на карму свайго судна.

— Слухайце сюды, госці дарагія,— звярнуўся Палямон да Алеолы і Арціна.— Наша флатылія на дзень застанецца тут. Будзе чакаць тья тры зніклыя ладдзі сінеазёрцаў. А я тым часам адвязу вас у бухту. Там — паселішча мясцовых рыбакоў. Яны ведаюць, што мы ў моры амаль не ловім, толькі тутэйшую рыбу падкормліваем. Ім гэта на руку. Таму яны нас вельмі паважаюць. Спытаеце любога мясцовага рыбака, як дабрацца да горада Палац Садоў. Дарога да яго ідзе прамая — гэта ведае кожны. Скажаце, што вы самі светлазёрскія рыбакі. А ты Алеола, маўляў, дачка рыбака, бо іншых чужаземцаў яны могуць прыняць за шныпароў, то бок шпегаў. Я дам вам ільняны мяшок, у якім знаходзіцца каралеўскі вугор, прыгатаваны адмысловым чынам. Гэта вельмі смачна. Спадзяюся, вы самі не з'ясеце яго. Патлумачыце мясцовым рыбакам і мясцоваму начальству, што гэта дарунак ад сінеазёрскіх і светлазёрскіх рыбакоў іх хану Ісміраю. Хаця,— задумаўся Палямон,— наконт мясцовага начальства — гэта ідэя!

— Што ты задумаў, бацька? — спытаў Халямон.

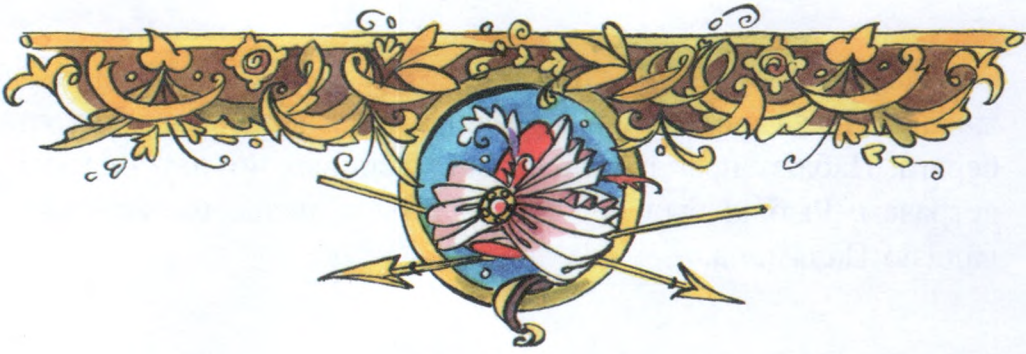
— Нешта хітра-хітрае? — загарэліся вочы двайнятаў ад цікаўнасці.

Яны вельмі добра ведалі гэтую хітрую ўсмешку бацькі, якая з'яўлялася ў яго на твары, калі той нешта гэтакае задумваў.

— Паглядзім. Можа, і атрымаецца,— таямніча сказаў Палямон.

«Ладачка» падняла ветразь, вецер напоўніў яго сваёй свежасцю. Лёгка слізгаючы па хвалях, ладдзя накіравалася да берага. Паблізу праплылі некалькі мясцовых чоўнаў з касым ветразем. Рыбакі былі ў чалмах. Яны з цікавасцю аглядалі ладдзю Палямона.

IV

ПРЫВІТАННЕ, НАЧАЛЬНІК!

Палямон умела правёў сваю ладдзю вузкім пралівам у бухту.

— Глядзеце! — крыкнулі са шчоґлы Панцелямон і Санцелямон. Яны стаялі на папяроццы і трымаліся рукамі за вяроўкі, якія прымацоўвалі ветразь.— Там з-за мыса выплываюць тры ладдзі, вельмі падобныя да рыбацкіх.

— Ну, слава Богу, думаю, гэта сінеазёрцы,— з палёгкаю ўздыхнуў Палямон.— Спадзяюся, усё ў парадку. Як кажа мой знаёмы рыбак Вячэрыца, «бура — яна і для піратаў бура». Калі і былі паблізу піраты, то, пэўна, і іх смерч усіх раскідаў.

Палямон стаяў ля стырна. Акуратна лавіруючы паміж мясцовымі рыбацкімі чоўнамі, ён падвёў сваю ладдзю да прыстані горада, які гэтак жа, як і бухта, называўся Гняздо Рыб.

Да ладдзі адразу ж падбег бачкаватага выгляду чалавек:

— Вы капітан? — без усялякага прывітання спытаў ён у Палямона.

— Так, калі я за стырном, дык я — капітан. Па-мойму, гэта зразумела. Мяне клічуць Палямон.

— Я начальнік прыстані горада Гняздо Рыб — Бердыбігей Гурахмалі,— прадставіўся ён, ледзь прыкметна кіўнуў чалмой баклажанавага колеру і грозным тонам прамовіў:

— Які тавар на борце?

Чалма адмыслова была такога яскрава-сіняга, бліскучага колеру, каб яго — начальніка прыстані — здалёку ўсе прыезджыя бачылі.

Бердыбігей Гурахмалі яшчэ са сваёй глінянай хаціны, вокны якой выходзілі на мора, пабачыў, як у бухту ўвайшла чужаземная ладдзя. Ён павесіў на гачок звычайную белую чалму, нацягнуў на лысую галаву чалму колеру баклажана і з ганарлівым выглядам выйшаў на двор. Няўклюдна расстаўляючы пад сваім жыватом кароткія ножкі, ён спусціўся каменнымі сходамі да прыстані.

— Пільнасць нумар адзін! — сказаў ён двум вартаўнікам, якія стаялі леваруч і праваруч ад першай прыступкі сходаў, якія вялі з прыстані ў горад.

Прыстань была маленькая, таму начальнік быў таксама маленькі. Не, на выгляд ён быў вялікі — з круглымі шчокамі, мясістым грушападобным носам, з тоўстым, нібы кабачок-пераростак, жыватом і з насунутай на галаву чалмой начальніцкага колеру. А маленькі ён быў паводле рангу. Але на чужаземцаў Бердыбігей Гурахмалі жадаў зрабіць вялікае ўражанне.

— Тавар?.. Ёсць тавар? За тавар трэба плаціць мыту,— начальнік звярнуўся да Палямона на міжнародным кайнэ —

гаворцы, якую ведаюць усе купцы, мараплаўцы, падарожнікі, адукаваныя альбо проста дапытлівыя людзі.

Смешна падскокваючы на караценькіх ножках, начальнік прыстані пачаў хадзіць уздоўж ладдзі і зазіраць за борт.

— Мы не купцы. Тавару няма. Мы рыбакі,— на міжнароднае кайнэ перайшоў і Палямон.

Тым часам Бердыбігей Гурахмалі наблізіўся да ладдзі ўшчыльную.

— Р'ібакі... Р'ібакі...— вымавіў начальнік прыстані на свой манер.— Усе гавораць — р'ібакі... Пр'ёстыя р'ібакі. А потым па ўсім горадзе водар заморскіх духмянаў разносіцца. А вы ведаеце, што нават за адно каліўца духмянаў вялікую мыту заплаціць належыць? — ён прыскокнуў над бортам ладдзі і шмаргануў носам.

За бортам, нахіліўшыся да самай палубы, каб яго не было відаць з берага, хадзіў Санцелямон. У руцэ ён трымаў дрэнна правяленую рыбу. Санцелямон даўно хацеў яе па кавалачках скарміць чайкам, але цяпер гэтая сапсаваная рыба была акурат дарэчы.

Ягоны брат Панцелямон тым часам сядзеў на носе ладдзі і сачыў за начальнікам прыстані. Назіраў, як той смешна скача.

Як толькі Бердыбігей Гурахмалі ў чарговы раз сагнуў у каленках свае таўсцюткія ножкі і прыгатаваўся прыскокнуць, Панцелямон махнуў рукой — даў знак Санцелямону.

— У мяне нос, ведаеце які! Ого-го! Я ўчую нават найменейшы пах,— начальнік прыстані прыскокнуў і, выцягнуўшы да палубы свой мясісты нос з махматымі і шырокімі — памерам з добрыя чарнаслівіны — ноздрамі, і моцна пацягнуў у сябе паветра.

Панцелямон у гэты час з іншага боку борта прыпадняў дрэнна правяленую рыбу амаль да самага носа Бердыбігея Гурахмалі.

— Фу-фе-фі... — начальнік прыстані заціснуў нос рукамі, увесь счырванеў, як бурак, надзьмуўся і скрозь заціснуты нос сказаў:

— Так... духмянамі тут і не пахне...

Бердыбігей Гурахмалі адышоў ад ладдзі, пасылаючы ў ейны бок страшныя зіркі. Аднак ён ніяк не хацеў суцішвацца. Уважліва паглядзеў на Алеолу, на Арціна, на Халямона, Панцелямона, і, урэшце, на капітана Палямона, прымружыў адно вока, ад чаго ягоны твар прыняў выраз, які можа быць у чалавека, які ўсіх вакол ва ўсім самым дрэнным падазрае.

— А незвычайныя рэчы ёсць? — рэзка запытаў ён, каб раптоўным пытаннем агаломшыць рыбакоў-кантрабандыстаў, і самому тым часам прасачыць за іх рэакцыяй.

Аднак рэакцыя была зусім не такая, якую Бердыбігей Гурахмалі чакаў.

— Гэта якія? — спакойна перапытаў Палямон.

— Як гэта, якія... чароўныя, магічныя, чарадзейныя.

— Ёсць! — сказаў Палямон.

— Ага... Што гэта? Паказвай! — вочы Бердыбігея Гурахмалі радасна і ў той самы час зласліва ўспыхнулі.

Ён махнуў рукой двум вартаўнікам, якія ахоўвалі ўваход у горад:

— Сюды, хутчэй! Кантрабанда!

Вартаўнікі прыбеглі, спадылба зірнулі на Палямона і скіравалі вастрыё дзідаў у ягоны бок.

— І што ж гэта за чароўныя рэчы? — прыкрым голасам спытаў Бердыбігей Гурахмалі.

— Гэта толькі адна рэч,— прызнаўся Палямон.

— Ну, хоць бы адна,— пацёр ад задавальнення рукі начальнік прыстані.

— Гэта чароўны на смак вугор. Ён прызначаны для хана Ісмiрая. Гэта дарунак ад светлазёрскіх і сінеазёрскіх рыбакоў, а аднясуць яго да вашага хана вось гэтыя хлопец і дзяўчына,— Палямон паказаў на Алеолу і Арціна.

— Наш хан нікога не прымае,— з пачуццём уласнай годнасці сказаў Бердыбігей Гурахмалі.

— Добра, можа быць, і не прымае, але, адкажы, ён есць?

Бердыбігей Гурахмалі зірнуў на чужаземца, вырашыўшы, што той яго падначвае:

— Ну вядома ж, есць. Без ежы чалавек памірае.

— Значыцца, яму могуць перадаць пачастунак ад прадстаўнікоў суседніх краін.

Бердыбігей Гурахмалі трохі задумаўся, а затым сказаў:

— Могуць.

— А цяпер уявіце, што хан Ісмiрай загадае прынесці сабе на полудзень наш пачастунак — гэтага вугра з чароўным смакам. А пасля ягоны асабісты дэгустатар пакаштуе — пераканаецца, што страва не атручаная...

— А вугор сапраўды не атручаны? — з падазрэннем спытаў Бердыбігей Гурахмалі.

— Можце самі ўпэўніцца. Вугор насамрэч не атручаны, але калі вы яго пакаштуеце, тады вы сканаеце.

— Гэта чаму ж?

— Скажыце, ваш Вялікі Хан дазваляе вам... як вас клічуць, прабачце?

— Бердыбігей Гурахмалі,— разгублена прамовіў начальнік прыстані.

— Няўжо Вялікі Хан дазваляе персанальна вам, начальніку прыстані горада Гняздо Рыб, Бердыбігею Гурахмалі, каштаваць яго, ханскія, стравы?

— Не, вядома, не...— Бердыбігей Гурахмалі раптам узмакрэў і пачаў азірацца па баках.

— А што Вялікі Хан зробіць з тым, хто без дазволу пакаштуе ягоную страву?

Бердыбігей Гурахмалі збялеў, потым пабарвавеў, потым зноў збялеў, дакладней у яго зьялела толькі галава, а шыя засталася чырвонай.

— Вось вы адчуваеце слухна, што зробіў бы Вялікі Хан з такім чалавекам — адсёк бы яму галаву.

— Мы-гы,— выціснуў з сябе ў знак згоды Бердыбігей Гурахмалі.

— А цяпер падумайце,— працягваў Палямон,— што будзе, калі Вялікі Хан альбо яго асабісты дэгустатар пакаштуе наш падарунак, а замест чароўнага смаку будзе поўная гідкая гадасць? Што ён зробіць, па-вашаму?

— Што-што? — кроў зноў прыліла да галавы начальніка прыстані.

Ён адчуў сябе значна лепей і нават, ухмыльнуўшыся, сказаў:

— Загадае адсекчы галаву паслам рыбакоў. А ўсіх рыбакоў і сінеазёрскіх, і светлазёрскіх, і жаўтарэчанскіх загадае патапіць. Вось як паступіць наш Вялікі Хан,—

ганарліва сказаў Бердыбігей Гурахмалі і з пафасам дадаў:
«Няхай жыве наш Вялікі і Мудры Хан Ісмірай!»

— Няхай жыве Вялікі і Мудры Хан Ісмірай! — гыркнулі ахоўнікі прыстані.

Адразу гыркнулі і ўсе, хто гэта гырканне пачуў.

Апошнімі, паводле знака Палямона, гучна ўсклікнулі:
«Няхай Жыве Вялікі і Мудры Хан Ісмірай»,— Халямон, Панцелямон, Алеола, Арцін і сам Палямон.

— Заўважце,— амаль без паўзы працягваў Палямон,— усе гавораць: «Вялікі і Мудры Хан Ісмірай».

Над бухтай зноў пранеслася: «Жыве Вялікі і Мудры Хан Ісмірай!»

— Вось менавіта... Мудры. А мудры кіраўнік, не разабраўшыся, не стане галовы секчы і караблі тапіць. Ён захоча даведацца, па чыёй віне чароўны смак ператварыўся ў гідкі. І хто ж будзе ў гэтым вінаваты?

— Хто? — зальпаў вачыма Бердыбігей Гурахмалі.

— Як хто? — здзівіўся Палямон.— Хіба вы не разумееце?

— Не.

— Будзе вінаваты той, хто затрымаў ханскую страву. Бо яна з кожнай хвілінай псуецца.

— І хто яе затрымаў?

— Вы, дарагі і высокашаноўны Бердыбігей Гурахмалі,— ветліва пакланіўся Палямон.

— Дык я яшчэ яе не затрымаў! — усклікнуў начальнік прыстані, пачынаючы разумець, што да чаго.

— Дык вы яе затрымліваеце!

— Ай-ай-ай! — закруціў галавой Бердыбігей Гурахмалі,— што ж рабіць? Хто з вас паслы да Вялікага Хана?

— Вось гэты хлопец і гэтая дзяўчына. Іх клічуць Арцін і Алеола, запомнеце,— сказаў Палямон.

— Ай-ай-ай! — забегаў па прыстані начальнік прыстані.— Хутчэй сыходзьце, мае дарагія Арцін і Алеола, з ладдзі! Каня мне, каня! — закрычаў ён.

Ніхто з вартаўнікоў нават не паварухнуўся.

— Чаго вы стаіце? — рыкаў на ахоўнікаў Бердыбігей Гурахмалі.— Бяжэце па каня! Мігам!

— Выбачайце,— сказаў адзін з вартаўнікоў,— нашага казённага каня вы з раніцы адправілі адвезці сушаныя дулі купцу Фарэнбеку. Ён жыве з іншага боку мыса.

— Конь пакуль не вярнуўся,— дадаў другі вартаўнік.

— Што ж рабіць! Што ж рабіць? — пыхкаў Бердыбігей Гурахмалі.

— Спадар начальнік прыстані...— пачаў першы ахоўнік.

— Ну-у! — надрыўна прароў Бердыбігей Гурахмалі, ад распачы заломваючы сабе рукі.

— У стадоле застаўся казённы ішак,— працягнуў першы ахоўнік.

Бердыбігей Гурахмалі вытарашчыў вочы і яшчэ гучней закрычаў:

— Ішака мне, ішака!

Ахоўнікі пераглянуліся і абодва, што ёсць духу, пусціліся да дзяржаўнай стадолы.

Начальнік прыстані аддыхаўся і вярнуўся да ладдзі Палямона. Якраз у гэты момант Арцін спускаўся на прыстань па перакінутай цераз борт дошцы. Юнак сабраў свае рэчы ў паходную торбу. Туды ж паклаў і льняны мяшок з вугром.

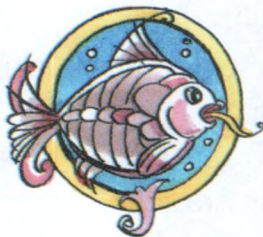
Бердыбігей Гурахмалі дапамог Арціну сысці, потым дапамог сысці і Алеоле. Яны памахалі рукой Палямону і ягоным сынам, але тыя стаялі, нічога не казалі і не падымалі рук. Толькі Брахіндзей саскочыў з ладдзі, абабег вакол Арціна і Алеолы, паматляў хвостом і гаўкнуў — маўляў, вы куды? Раптам востры нюх сабакі ўчуў пах туфляў Бердыбігея Гурахмалі. Яны былі зробленыя з цвёрдай скуры, зялёныя, з загнутымі ўгару насамі. Брахіндзей рыкнуў на іх, нібы на яшчарак, гучна чхнуў, развярнуўся і зноў заскочыў у ладдзю.

У гэты момант з'явіліся двое вартаўнікоў. Яны вялі ішака — адзін цягнуў яго пад аброць, другі штурхаў ззаду. З вялікім намаганнем ішака ўдалося спусціць прыступкамі да начальніка прыстані.

«Ладачка» адчаліла і пачала плаўна аддаляцца ад прыстані. Палямон і ягоныя сыны яшчэ раз зірнулі праз правае плячо на Арціна і Алеолу.

Палямон быў упэўнены, што цяпер з іх новымі сябрамі ў чужым горадзе нічога не здарыцца.

— Да сустрэчы! — крыкнулі рыбакам юнак і дзяўчына.
На ладдзі выпрастаўся жоўта-чырвоны ветразь.

V

ПАКУЛЬ ВУГОР СВЕЖЫ

— У каго... У каго пачастунак для хана? — дрыготкім голасам запытаў Бердыбігей Гурахмалі.

— У мяне,— адказаў Арцін.

— Сядай... Сядай, слаўны юнача, і скачы, скачы хутчэй на гэтым найвыгоднейшым ішаку ў ханскі палац,— пачаў упрошваць Арціна начальнік прыстані.

— Я адзін не магу. Я еду з Алеолай.

— О, чароўная Алеола,— залепятаў Бердыбігей Гурахмалі,— сядайце на гэтага велікаслаўнага ішака, бярыце ханскія пачастункі ў вашага выдатнага сябра Арціна і скачыце, скачыце стрымгалоў да палаца хана.

— Я без Арціна нікуды не паеду!

— О! — выдыхнуў Бердыбігей Гурахмалі.— Сядайце разам, высокашаноўныя юнак і дзяўчына, на гэтага маладога жвавага ішака. Ён вас дваіх хутка даімчыць да ханскага палаца.

Алеола заскочыла ў сядло з дапамогай Арціна. Арціну ўзлезці на ішака дапамог начальнік прыстані. Сядло на

ішаку было зробленае пад Бердыбігея Гурахмалі — шырокае, доўгае, так што юнак і дзяўчына разам выдатна змясціліся.

— Но! Пайшоў! — крыкнуў Бердыбігей Гурахмалі.

Ішак пайшоў, ледзьве перастаўляючы ногі. Без сумневу, любы хлопец перагнаў бы яго нават пешкі. Начальнік прыстані ўпёрся ў ішака ззаду, пачаў штурхаць, але ішак ніяк не жадаў паскорыць тэмп хады.

— Што стаіце? — крыкнуў Бердыбігей Гурахмалі на вартаўнікоў.— Дапамагайце!

Яны рукамі націснулі на ішака, аднак той, адчуўшы, што яго моцна і непрыемна штурхаюць, наогул устаў як укапаны.

— Вось упартая жывёліна! — раз'юшыўся Бердыбігей Гурахмалі.— Што ж рабіць?

— Лепей мы пойдзем пешкі,— сказала Алеола.

— Так-так. Мы пешкі вельмі хутка ходзім,— пацвердзіў ейныя словы Арцін. Яму не хацелася потым адказваць за «казённага» ішака. Бо яго трэба было б вярнуць.

— Добра, я вас асабіста правяду да межаў горада,— сказаў Бердыбігей Гурахмалі.

Алеола і Арцін саскочылі з ішака, а начальнік станцыі сам узлез на яго. Ішаку ад такой перамены лягчэй не стала, і хады ён не дадаў.

— Ідзеце. Ідзеце самі, каштоўныя мае... Я з вамі пашлю свайго лепшага вартаўніка. Калі ён будзе побач, то нічога дрэннага ў дарозе не здарыцца, і я змагу спаць спакойна. Курултан! — клікнуў начальнік прыстані.— Пойдзеш з нашымі высокашаноўнымі гасцямі.

— Хм, хм,— кашлянуў у адказ першы ахоўнік.

— Што такое? — раздражнёна спытаў Бердыбігей Гурахмалі.

— Спадар начальнік прыстані, паводле статута на прыстані павінны дзяжурыць два вартаўнікі.

— Ну і што з таго? Не турбуйся, Курултан, мы знойдзем табе замену.

— Але двух іншых вартаўнікоў вы адправілі разам з канём да купца Ферэнбеку. Каб яны ахоўвалі яго сушаныя дулі.

— Не хвалойцеся, спадар Бердыбігей,— сказаў Арцін,— мы самі як-небудзь дабярэмся.

— І мы нікому не апавядзем, што вы аглядалі ладдзю, на якой мы прыплылі,— дадала Алеола.

— А гэта значыць, што вы нас зусім не затрымлівалі,— дадаў Арцін.

— О, так... Добра, добра... І Вялікі Хан не даведаецца, што я хацеў адведаць ягонага вугра?

— Не, клянёмся! — разам сказалі Арцін і Алеола.

— Дзякуй вам, мае вельмікаштоўныя. Дзякуй!

— Курултан, правядзі гасцей да межаў горада і пакажы дарогу. Я за цябе тут падзяжуру.

— Да пабачэння!

— Да пабачэння!

— Шчаслівай дарогі! — з палёгкаю ўздыхнуў начальнік прыстані горада Гняздо Рыб.

Курултан выканаў загад свайго начальніка. Ён паказаў Арціну і Алеоле, куды кіраваць.

— Ідзеце з мірам,— сказаў вартаўнік, звонка стукнуў дзідай у бронзавы шчыт — у знак павагі, і павярнуў назад у горад.

На ўсім шляху мясцовыя жыхары, сяляне, рамеснікі, рыбакі, якія сустракаліся Арціну і Алеоле, прыязна і ветліва з імі віталіся. Дарога насамрэч была прмая, арыентавацца было проста — ведай, ідзі сабе наперад. Мясцовасць цягнулася стэпавая і толькі на недалёкім даляглядзе — гарыстая. Пераначавалі падарожнікі пад самотным уцёсам. Ноч выдалася дзівосная — цёплая, зорная, ціхая. Абышлося без прыгод і здарэнняў.

Бліжэй да поўдня наступнага дня Алеола і Арцін наблізіліся да гары, ля падножжа якой раскінуўся горад Палац Садоў. Горад апраўдваў сваю назву — пасярод яго ззяў пазалочаным дахам палац кіраўніка, а сам горад патанаў у пышных садах. Персікі, апельсіны, памаранчыкі, грушы розных памераў, яблыкі розных колераў, ягады ядвабніцы, абрыкосы спелі ў садах. Вуліцамі горада былі роўныя прысіды. На раздарожжах і плошчах Палаца Садоў усімі колерамі вясёлкі ў промнях яскравага паўднёвага сонца пераліваліся разнастайныя фантаны.

— Давай хуценька забяжым у палац, перадамо Вялікаму Хану падарунак ад рыбакоў і пойдзем па сваіх справах,— прапанаваў Арцін.

— Давай,— падтрымала яго Алеола.

Юнак і дзяўчына зазначылі, што людзі на вуліцах горада амаль не трапляліся. А калі і трапляліся, то былі апранутыя неяк ужо вельмі змрочна — з галавы да пят захутаныя ў чорныя або цёмна-шэрыя ўбранні. Размаўляць з незнаёмцамі яны не мелі аніякага жадання. Алеоле і Арціну з вялікімі намаганнямі ўдалося высветліць, дзе знаходзіцца

вєлікаханская канцылярыя, у якой прымаюць падарункі для Вялікага Хана.

У палац яны вырашылі не заходзіць — падумалі, а раптам ім прапануюць пагасцяваць, затым запросьцяць на бяседу, пачнуцца распыты: як яны жывуць, як даехалі, што маюць намер рабіць у будучыні. А гэта, напэўна, зойме безліч часу. І калі яшчэ ўлічыць усе палацавыя цырымоніі і рытуалы, то ўсё гэта можа расцягнуцца не на дзень і нават не на два. Да таго ж ні Арціну, ні Алеоле не хацелася нічога пра сябе апавядаць незнаёмаму чалавеку, няхай ён і Вялікі Хан. Ці мала што?

Вєлікаханская канцылярыя размяшчалася на рагу сцяны, якая агароджвала палац і ўяўляла сабою даволі дзіўны будынак — ці то флігель, ці то альтанку з востраканцовым дахам. З боку палаца галоўны сакратар канцылярыі заходзіў у гэтую альтанку, адчыняў закратаванае ромбікамі акенца і ўсаджваўся за ім, а грамадзяне-просьбіты па чарзе падавалі свае пісьмовыя альбо вусныя прашэнні.

Вусных прашэнняў было значна больш. Іх грамадзяне-просьбіты шапталі на вуха галоўнаму сакратару канцылярыі. Ён запісваў імя і, калі было, то і прозвішча таго, ад каго атрымліваў прашэнне, а вось само прашэнне не запісваў — проста не паспяваў. Таму сакратаром канцылярыі адмыслова прызначалі чалавека з вельмі чэпкай натрэніраванай памяццю. Ён слова ў слова запамінаў прашэнні грамадзян-просьбітаў і перадаваў іх Першаму Візіру. Першы Візір, у сваю чаргу, вырашаў, якое прашэнне найбольш неадкладнае, і тады ўжо ішоў з ім на прыём да Галоўнага Візіра. А той да Вялікага Хана.

Калі Алеола і Арцін падышлі да флігеля канцылярыі, на дыванках для просьбітаў, пасцеленых на зямлі, ужо сядзела, скрыжаваўшы ногі і рукі, дзевяць чалавек.

А на закратаваным акенцы вісела шыльдачка з паведамленнем, выведзеным каліграфічным почыркам. Алеола і Арцін не ўмелі чытаць на мясцовай мове. З людзьмі яны мелі зносіны ў асноўным на міжнародным кайнэ, якое вывучалі ў школах у родным мястэчку. Алеола — у школе для будучых яснапаннаў, а Арцін — у ліцэі для будучых віцязяў. Алеоле ўдалося высветліць у мясцовых просьбітаў, што на шыльдачцы было напісана толькі тры словы: «У Першага Візіра».

Нічога не паробіш, давялося чакаць.

Да поўдня ў флігель-альтанку ўвайшоў вартаўнік. Ён моўчкі працягнуў руку паміж краткамі, забраў выстаўленую шыльдачку, замест яе паставіў іншую і сышоў. Цяпер надпіс абвяшчаў: «Трэнірую памяць».

Колькі сакратар канцылярыі трэніруе памяць ніхто не ведаў, але ніхто і не абураўся.

Па нейкім часе вартаўнік зноў з'явіўся і зноў памяняў шыльдачку. Цяпер усе просьбіты прачыталі кароткае слова: «Абед», хоць зразумець, што надышоў час палуднаваць можна было і не ведаючы мясцовай мовы. Усе грамадзяне-просьбіты амаль адначасова дасталі з торбачак аднолькавыя перапечкі і пачалі іх жаваць, запіваць сокам з пляшак, вырабленых з гарбуза.

Пасля полудня з'яўленне вартаўніка ўжо нікога не здзівіла. Той зноў моўчкі паставіў чарговую шыльдачку: «Сон спрыяльны для засвойвання ежы».

Калі сышла паўдзённая спякота, за краткамі акенца нарэшце з'явіўся галоўны сакратар канцылярыі. Балазе што з дзевяці просьбітаў, якія занялі чаргу перад Алеолай і Арцінам, трое апынуліся з пісьмовымі прашэннямі. Сакратар досыць хутка распытваў іх — хто яны, чым займаюцца, што ў іх за справа — запісваў, забіраў скрутак з прашэннем і адпускаў. А вось з вуснымі прашэннямі справа ішла значна марудней. Кожны з просьбітаў выкладаў сваю вусную просьбу вельмі доўга і вельмі падрабязна. Апроч таго, выслухаўшы тры вусныя прашэнні, галоўны сакратар выходзіў з канцылярыі, пакідаючы на акенцы шыльдачку з надпісам «адпачынак для памяці». І колькі будзе доўжыцца «адпачынак для памяці» — ведала толькі сама памяць галоўнага сакратара. Урэшце, адвяхоркам Арцін і Алеола падышлі да заповітнага акенца.

— Хто вы?

— Алеола.

— Калі ёсць, то назавеце сваё прозвішча і род заняткаў.

— Будучая яснапанна Алеола са Светлаазёрнай краіны,— адказала дзяўчына.

— Месца нараджэння?

— Мястэчка Скемень.

Галоўны сакратар канцылярыі ўсё рупліва запісаў.

— А вы?

— Будучы віцязь Арцін са Светлаазёрнай краіны,— адказаў юнак.

— Месца нараджэння?

— Таксама мястэчка Скемень.

— Што ў вас?

— Пачастунак для хана ад светлаазёрскіх і сінеазёрскіх рыбакоў.

— Гэта значыць у вас прашэнне не ад вас саміх?

— Не.

— Так, і хто яны?

— Хто хто?

— Гэтыя Рыбакі. Імёны... Месца нараджэння... Усё па парадку.

— Усіх імёнаў мы не ведаем.

— Не ведаеце, тады навошта вы ад незнаёмых людзей просіце? Мы такіх просьбаў не прымаем.

— Пастойце,— знайшлася Алеола.— Мы памыліліся. Тых, хто нас папрасіў аб гэтай просьбе, мы ведаем,— усміхнулася яна ў акенца як мага больш ветліва.

— Такім чынам, хто яны? — падрыхтаваўся пісаць галоўны сакратар канцылярыі.

— Палямон, Халямон, Санцелямон і Панцелямон.

— Усё?

— Быццам бы ўсё.

— Як гэта быццам бы ўсё,— нахмурыўся галоўны сакратар канцылярыі.— Хто-небудзь яшчэ быў?

— Яшчэ сабака Брахіндзей,— дапамог Алеоле Арцін.

— Сабака Брахіндзей,— запісаў галоўны сакратар канцылярыі.— Месца нараджэння?

— Каго, сабакі? — здзівілася Алеола.

— Якога сабакі? Усіх пералічаных вамі рыбакоў! Што тут незразумелага?

— А, ну так... Мястэчка Слаўбор, Паўночны бераг Малога Светлага Возера.

— Просьба?

— Чаго? — замялася Алеола.

— Абвесцеце просьбу.

— А... Просьба такая: просім перадаць для Вялікага Хана ў якасці пачастунку вугра чароўнага смаку.

Галоўны сакратар канцылярыі закаціў вочы, заварушыў вуснамі, шэптам паўтараючы кожнае слова — гэтак ён запамінаў.

— ...для Вялікага Хана чароўнага вугра...— прашаптаў галоўны сакратар і «адкаціў» вочы на месца.— І ўсё?

— Усё,— сказала Алеола, а Арцін працягнуў у акенца закручанага ў мяшэчку вугра.

— Гэта што?! — галоўны сакратар страшна паглядзеў на Арціна.

— Як што? Гэта вугор,— здзіўлена сказаў Арцін.

— Вугроў не прымаем. Прымаем просьбы,— ужо роўным голасам прамовіў галоўны сакратар.— Наступны!

— Гэта вугор з чароўным смакам,— паспрабавала патлумачыць Алеола.

— Вугроў з чароўным смакам таксама не прымаем,— адчаканіў галоўны сакратар.

— Але гэта ж хуткапсавальны прадукт! — не вытрымаў Арцін.

— Прадукты прымаюць у велікаханскай прадуктовай экспертызе. Альтанка нумар тры. І ўлічэце, просьба, якую вы мне перадалі ад светлаазёрскіх рыбакоў, якая гучыць «прыняць чароўнага вугра», будзе перададзеная візіру ў першую чаргу. Бо вы самі казалі, што прадукт хуткапсавальны.

І што будзе, калі гэтага прадукту не будзе? Альбо раптам ён сапсуецца?

— Зразумела. Да пабачэння!

Алеола і Арцін з усіх ног пабеглі да альтанкі нумар тры. Яна размяшчалася на процілеглым рагу сцяны вакол ханскага палаца.

Здалёк юнак і дзяўчына пабачылі, што галоўны камісар велікаханскай прадуктовай экспертызы збіраецца зачыняць прыёмнае акенца. Людзі, якія перадавалі прадукты пачалі разыходзіцца.

Арцін, які бег хутчэй за Алеолу, крыкнуў: «Я пабягу першым, а ты даганяй!»

Ён ледзьве паспеў прасунуць далонь за краты акенца, калі яно ўжо зачынялася.

— У чым справа? — спытаў камісар і па звычцы пацягнуў носам.

На пасадку галоўнага камісара велікаханскай прадуктовай экспертызы прымалі людзей толькі з вылучна вострым нюхам. Па сутнасці — гэта быў галоўны нюхач краіны. Ён павінен быў вызначаць ступень прыдатнасці прадукту толькі паводле паху. А пасля адправіць гэты прадукт да Трэцяга Візіра. А той да велікаханскага кухара і дэгустатара.

— У нас хуткапсавальны прадукт.

— Вы што расмяшыць мяне хочаце? — здзівіўся галоўны камісар велікаханскай прадуктовай экспертызы.— Смяяцца ў нашым горадзе нельга!

— Не хачу я вас смяшыць. Прадукт насамрэч вельмі хутка псуецца! — працягваў Арцін.

— Велікакаштоўны мой чужаземец, усе прадукты, якія хутка псуюцца, прыносяць раніцай! А цяпер канец працоўнага дня...— галоўны камісар велікаханскай прадуктовай экспертызы зачыніў акенца і апусціў масіўную дошку.

— Ну што? — падбегла Алеола,— перадаў?

— Не. Сказалі, што прадукты, якія хутка псуюцца, прымаюць толькі з раніцы.

— Ну, хоць у гэтым трохі пашанцавала.

— У чым?

— Раз прымаюць з раніцы, значыць, раніцай галоўны камісар будзе на месцы.

— Слушна,— пагадзіўся Арцін.

Давялося ім пераначаваць пад гарой, у ляску-садзе.

На самым світанку Арцін і Алеола стаялі каля акенца трэцяй альтанкі. Яны былі першымі ў чарзе.

Здагадка Алеолы была правільнай — галоўны камісар велікаханскай прадуктовай экспертызы з самай раніцы прыйшоў на месца працы.

— Вось малайцы, каштоўныя мае чужаземцы. Адчуваю, адчуваю — ваш вугор свежы, свяжэй не бывае. Гэта ж далікатэс! Будзе яшчэ штосьці для нашага Вялікага і Мудрага Хана — абавязкова прыносьце. Усяго найлепшага.

Нарэшце Арцін і Алеола адчулі сябе па-сапраўднаму вольнымі і пасля сняданку — хлеба з рыбкай (таксама па-частунак рыбакоў) і мясцовага вінаграднага соку — пачалі падымацца на гару, пра якую ім апавядаў мастак Дроздзіч.

VI

ЧАМУ НЕ ТРЭБА СПРАЧАЦЦА З САБАКАМІ, КАТАМІ І ІНШЫМІ САМАСТОЙНЫМІ ЖЫВЁЛАМІ

Паветра ў гарах чыстае, заўсёды свежае, таму і ўзыходжанне было не надта складаным.

На гары стаяў іншы горад — пячорны. Аднак пячоры былі не прыродныя, а створаныя людзьмі.

— Вось як выдатна — нічога будаваць не трэба,— адзначыў Арцін,— выдаляеш з гары лішнюю пароду — вась табе і дом!

— Будаўніцтва наадварот,— падтрымала размову Алеола.

У пячорным горадзе жылі вельмі спакойныя людзі, яны спявалі павольныя песні, гралі на мілагучных музычных інструментах павольныя мелодыі. На вуліцах паліліся духмяны. Гэта быў горад мудрацоў. Яны ўвесь дзень сядзелі, амаль нічога не елі і думалі.

Раз на год у горадзе праводзілі вялікі дыспут па пытанні — «Што кіруе чалавечай думкай: чалавек альбо чалавечая думка сама сабою кіруе?» Мудрэц, які перамагаў на гэтым дыспуце, абіраўся кіраўніком горада і цэлы год ім кіраваў. Праз год склікалі новы дыспут, і кіраўнік горада

павінен быў зноў давесці сваю правату. Калі ж у яго гэта не ўдавалася, месца кіраўніка горада займаў іншы мудрэц — той, хто здолеў пераспрачаць свайго папярэдніка.

Амаль год таму на апошнім дыспуте перамог Абдурахмон Улюкбабай. Ён давёў, што чалавек сам кіруе сваёй уласнай чалавечай думкай. Праз месяц меўся быць новы дыспут, і ўвесь горад — ад малога да вялікага — думаў, як упэўніць Абдурахмона Улюкбабая ў тым, што думка сама сабою кіруе.

Алеола і Арцін не сталі трывожыць жыхароў пячорнага горада, тым больш на адной з вяршыняў яны заўважылі тры старыя ядwabніцы, што раслі блізка адна ад адной.

— Мабыць, сярод іх ёсць тая, якую мы шукаем,— выказаў здагадку Арцін.

Юнак і дзяўчына накіраваліся да вяршыні з трыма ядwabніцамі. Калі падышлі да іх бліжэй, пабачылі, што ўсе яны былі амаль засохлыя. Толькі сям-там на галінках раслі маленькія лісточкі. Як ні ўзіраліся, ніякіх завязей — не тое, што ягад, ні Алеола, ні Арцін не заўважылі.

— Можа, гэта не тыя ядwabніцы? — прызадумаўся Арцін.

— А вы добра падумаць не спрабавалі? — пачуўся ціхі варкатлівы голас.

Сярод ядwabніц, задраўшы хвост трубой, важна прайшоўся паласаты кот. Нейкі дзівосны — сам жоўта-памаранчавы, а паскі чорныя. Лапкі белыя, грудка белая і кончык хваста таксама белы, а вочы — яскрава-зялёныя і такія хітрыя! Кот быў вялікім, памерам амаль з рысь, але нейкі не надта ўкормлены. «Затое,— падумала Алеола,— кот дагледжаны».

— Прашу адзначыць — самадагледжаны,— сказаў раптам кот.

— А вы што думкі чытаць умеце? — здзівілася Алеола.

— Калі вы так аглушальна думаеце, дык чаго тут умець? — кот прысеў перад імі і бліснуў смарагдавай зрэнкай.— Але думаць трэба слушна.

— Ну-ну, цябе забылі спытаць, як нам думаць,— буркнуў Арцін.

Юнак расхваляваўся, што ядвабніцы моцна засохлыя, і цяпер ламаў галаву, што ж рабіць.

— Калі слушна думаць, то заўсёды можна здагадацца, што рабіць,— аксамітным голасам патлумачыў кот.

— І што нам трэба рабіць? — пацікавілася Алеола.

— А што звычайна робяць з паўзасохлымі раслінамі? — праваркатаў кот і зачাপіў хвостом камель адной з ядвабніц.

— Я і без цябе, ужо сам здагадаўся,— перабіў ката Арцін.

— Сам-мм, дык сам-мм,— спакойна прамуркаў кот і пацягнуўся.

— І што? — нецярпліва спытала Алеола ў Арціна.

Ёй не падабалася, што будучы віцязь пачынае задзірацца з гэтым хітрым катом. Яна выдатна ведала, што нельга ні чапаць, ні гладзіць незнаёмых катоў, ні дражніць іх, ні бегаць за імі, ні тым болей спрацацца з імі, а таксама з сабакамі і іншымі самастойнымі жывёламі.

— Усё проста,— сказаў Арцін,— ядвабніцы трэба паліць.

— Н-так, так, м-малайчына... Трэба паліць,— пацвердзіў кот.

— Ой, ну што б мы рабілі без такога разумніка! — працягваў кпіць Арцін.

Юнак і дзяўчына адправіліся ў пячорны горад. Ім трэба было знайсці што-небудзь для пераноскі вады, таму, нядоўга думаючы, яны зазірнулі ў першы, які трапіўся, пячорны дом над самым абрываам — а значыцца, на самай ускраіне горада. У глыбіні дома яны пабачылі гаспадара.

Старац, захутаны ў чырвоны халат, з серабрыстай чалмой на галаве сядзеў, падціснуўшы ногі, на саламяным дыванку і гладзіў сіваю завостраную бараду. Старац быў пагружаны ў свае думы. Скрозь круглае акенца, высечанае ў сцяне, ён глядзеў проста ў неба, а неба акурат было насупраць — гара ж высокая. У старца з-пад чалмы тырчалі шырокія, пакрытыя кароткім белым пушком, вушы. Мудрацам гэтага горада вушы былі вельмі патрэбныя для таго, каб добра і ў дэталях чуць усё тое, што гаворыць ім іншы мудрэц. Бо калі якасна пачуць якое-небудзь слова, заўсёды можна прыдумаць процілеглае яму слова.

— Тук-тук-тук,— прамовіў Арцін, бо замест дзвярэй у пячорных дамах выкарыстоўвалі дываны, яскравыя, пярэстыя і вельмі прыгожыя. Звычайна на іх выяўлялі закручаны спіраллю арнамент. Дываны звісалі над прахонамі, якія служылі ўваходам у пячору, дыванамі ўцяплялі сцены, іх расцілалі на падлозе.

Біць сагнутым пальцам у дыван — няма карысці, таму Арцін агучыў ветлівы стук голасам. Але ў гэтым ціхім горадзе ніхто не ведаў, што трэба стукацца, таму і адказу на гэты «тук-тук» не было.

— Выбачайце, калі ласка.— Алеола шырока адкінула дыван і зазірнула ў дом.— Можа быць, у вас знойдзецца вядро альбо які-небудзь цэбар? — ветліва запытала яна.

Старац у серабрыстай чалме падняў адно касматае брыво і паглядзеў на госцю адным вокам. Другім жа вокам усё яшчэ ўзіраўся ў нябесную далеч.

— Вядро... Цікавая рэч,— пачаў уголас разважаць старац.— Калі яно стаіць уніз дном, то гэта, вядома ж, вядро, а калі ўгару дном — дык што гэта?

— Круглы ўслончык,— адразу скеміў Арцін і зазірнуў у дзвярны праём з іншага боку ад Алеолы.

— Паслухайце, юначка, каб стаць мудрым, трэба шмат у сваім жыцці перадумаць,— старац падняў другое брыво і другім вокам паглядзеў на Арціна. Пры гэтым ягонья вочы глядзелі кожнае ў свой бок.

Ніколькі не бянтэжачыся такога свайго дзіўнага выгляду, старац працягнуў:

— Калі вядро перакуліць, то атрымаецца антывядро, ці не так? Тады колькі ні налівай у яго ваду, вада будзе адно бегчы па сценках, не трапляючы ўнутр.

— А навошта ж наліваць ваду ў перакуленае вядро? — спытала Алеола.

Старац перавёў на яе вока, якім глядзеў на Арціна, падняў мезенец правай рукі ўгару і павучальна вымавіў:

— Каб упэўніцца!

— Упэўніцца ў чым? — паспрабавала высветліць дзяўчына.

— У слушнасці думкі,— сказаў старац такім тонам, быццам усміхнуўся, але ён зусім не ўсміхаўся.

Ён заплюшчыў вочы.

— Выбачайце,— Алеола спалохалася, што старац зараз пакрыўдзіцца з-за яе нетактоўнай настойлівасці і вельмі

глыбока сьдзе ў сябе,— дык, можа, вы ўсё-ткі пазычыце нам вядро ці які-небудзь цэбар?

Старац падняў бровы, затым падняў павекі і зірнуў на Алеолу ўжо двума вачыма адначасна.

— Ні вядра, ні цэбра не пазычу, бо мне вядро і цэбар самому патрэбныя...

— Мы вам абавязкова іх вернем,— з імпэтам паабяцаў Арцін.

— Нельга вярнуць таго, што нельга ўзяць,— спакойна прамовіў старац.

— Калі вы нам дазволеце, мы возьмем,— сказала Алеола.

— Нельга ўзяць таго, чаго няма,— манатонна працягваў старац.

— Няма? — здзівіўся Арцін.

— Вось бачыце, юначка, думкі трэба заўсёды правяраць. Тое, што мне патрэбна, не азначае, што я гэта маю...

— А ваду вы чым носіце? — запытала Алеола.

— Носім...— аблічча старца ажывілася.— Гэта вельмі цікава. Слова «носім» можна разглядаць дваяка. Альбо мы штосьці на руках носім, альбо штосьці нюхаем. А нюхаем мы носам, значыцца, можна сказаць — «носім».

— А чым жа апроч носа можна яшчэ нюхаць? — паціснула плячыма Алеола.— Калі б мы маглі нюхаць ротам, то можна было б сказаць, што мы «роцім»?

— Дзяўчына, не дэмагогствуйце,— нахмурыўся старац,— «роцім» мы ротам, калі ямо ці п'ем, і больш нічога да слова «роцім» прыдумаць немагчыма, у адрозненне ад слова «носім».

— Чаму толькі калі ямо... Мы яшчэ «роцім», калі размаўляем,— па-свойму разважала Алеола.

— Добра, добра,— прымірэнча пачаў Арцін,— а з чаго вы ваду п'яце?

— З чаго мы ваду п'ем,— задумаўся старац.— Мы п'ем ваду з вады... Вада складаецца з празрыстай вадкасці без паху і смаку.

Арцін нават пачырванеў ад напружання — што б ён ні казаў, старац усё разумеў па-свойму.

— З якой пасудзіны вы ваду п'яце? — знайшлася Алеола.

— Вось так бы адразу і сказалі. Выказвацца трэба дакладна. Хаця дакладна выказвацца — гэта вялікае мастацтва. Спасцігнуць яго можна толькі з гадамі...— старац падняў мезенец угору.

— Ну дык, выбачайце, з якіх ёмістасцяў вы ваду п'яце? — трохі выправіўшы пытанне Алеолы, сказаў Арцін.

— Значыць так, з далоні, з кубка, з піялы, са сподка...— стаў пералічваць старац.

— Добра, добра, а ў кубак, піялу ці сподак вы з чаго ваду наліваеце? — прыпыніў яго Арцін.

— З амфар,— адказаў старац.

Было відаць, што старцу гутарка пераставала падабацца.

— А можна папрасіць у вас амфару? — спытаў Арцін.

— Можна,— адказаў старац.— Прасіць часам жыццё вымушае.

— Мы просім вас пазычыць нам адну альбо дзве амфары, з якіх вы наліваеце ваду ў кубак альбо піялу,— ветліва сказала Алеола.

— Калі ласка, там яны, у куце закапаня... І прашу мне вярнуць іх моўчкі. Гэта ж трэба,— ледзь гучней звычайнага прамовіў старац,— усялякая спрэчка зводзіцца да таго, каб папіць альбо паесці! Пэўна, усё-ткі не думка кіруе дзеямі чалавека, і нават не сам чалавек, а ягоны страўнік...

Але Алеола і Арцін ужо не слухалі старца. Яны прайшлі да таго кута, на які ён ім паказваў. Там, у земляной падлозе былі закапаня пяць гліняных амфар. Адна была напоўненая вадой, другая — вінаградным сокам, трэцяя — аліўкавым алеем. А вось дзве іншыя амфары якраз былі пустыя. Адну з іх Алеола і Арцін адкапалі. Амфара, як выявілася, была каля метра ў вышыню, з дзвюма круглымі вушкамі — як быццам да ейных бакоў прыляпілі па палоўцы вялікага бубліка. А дно ў амфары было заостранае. Такое дно прыдумалі адмыслова для таго, каб амфары былі ёмісцей — бо іх укопвалі ў зямлю. Аднак з-за такога вострага дна амфару немагчыма было нікуды паставіць.

Алеола і Арцін падхапілі адкапаную імі пасудзіну за клямкі і накіраваліся да выхаду з пячорнага дома.

— Дзякуй,— сказалі яны старцу, праходзячы паблізу ад яго.

Старац прамаўчаў, закаціў вочы пад касматыя бровы. Ён працягваў узмоцнена думаць.

Алеола і Арцін спусціліся з гары, дзе размяшчаўся пячорны горад, да самага яе падножжа. Там струменілася чыстая крыніца, у ёй юнак і дзяўчына набралі поўную амфару вады.

— Цяжкавата,— прызнаўся Арцін.

Ён узяў за адно вушка, Алеола — за другое, і яны пацягнулі важкую амфару да вяршыні з трыма ядwabніцамі.

У іх з-пад ног па схіле ляцелі каменьчыкі, у Алеолы пачалі саслізгваць сандалі. Юнак і дзяўчына спатыкаліся, але заўсёды дапамагалі адно аднаму. Ішлі ўпарта ўгару, імкнуліся як мага меней разліць вады.

— Ну што, вельмі цяжка? — спытаў кот, які быццам чакаў іх каля ядwabніц.

— Не, вельмі лёгка,— раздражнёна адказаў Арцін.

— Не варта так надрывацца і нервавацца, трэба эканоміць сілы,— зноў прамуркаў кот.— Раптам яшчэ раз давядзецца па ваду ісці?

— Нічога, сходзім,— адказаў Арцін.

— А я ўжо стамілася.— Алеола прысела на нагрэты сонцам камень.

— Добра, калі будзе трэба, я сам схаджу.— Арцін перакуліў амфару і выліў крынічную ваду пад камень кожнай ядwabніцы.

Было чуваць, як шумна дрэвы пілі ваду.

Прайшоў некаторы час, але з ядwabніцамі нічога не адбывалася. Якія яны былі — напалову засохлыя і амаль нежывыя — такімі і заставаліся.

— Можа, яшчэ па ваду трэба схадзіць? — прапанаваў Арцін.

— Можа, і трэба,— адказаў яму кот.

— А можа, яшчэ пачакаць? — Арціну не вельмі хацелася зноў цягнуцца з цяжкай амфарай угару, тым больш, аднаму.

— М-можа, і пачакаць,— абыякава прагаварыў кот.

— І колькі трэба чакаць, пакуль з’явіцца ягады? — не вытрымала Алеола.

— М-можа, і м-месяц, і год, а м-можа, і ўсе пяць гадоў. І пры гэтым штодзень трэба будзе паліваць ядвабніцы,— далікатна праваркатаў кот.

— Так доўга... А нашыя бацькі, нашыя землякі будуць тым часам пакутаваць у вязніцы. Што ж нам рабіць? — засмучоным голасам сказала Алеола.

— Перш чым засмучацца,— парэкамендаваў кот,— трэба азірнуцца вакол і ўважліва прыгледзецца.

— Дый што гэты кот нас пастаянна павучае! — абурывся Арцін.— Больш трэба паліваць, і ўсё тут!

— Я стамілася,— сказала Алеола.

Яна села пад адну з ядвабніц і заплюшчыла вочы.

— Добра, я сам прынясу вады,— усклікнуў падахвочаны катом Арцін.

Юнак схапіў амфару, збег па схіле да ручая, набраў вады і ўжо ў адзіночку, цалкам выбіўшыся з сіл, прынёс амаль поўную амфару вады.

— Навошта ж так надрывацца,— наракала Алеола,— можна было і пачакаць, калі я адпачну.

Арцін нічога не адказаў, ад стомленасці ён проста паваліўся на зямлю, раскінуўшы рукі.

— Праца тых валіць з ног, хто паразважаць не змог,— пракаментываў кот.

Алеола сама ўзялася паліваць ядвабніцы. Дзіўна, але кот, а ён выявіўся даволі моцным, дапамог ёй — падтрымліваў амфару сваёй руда-паласатай лапай.

Сонца паступова схілялася да захаду. Падаўжэлі цені. Аднак з дрэвамі па-ранейшаму нічога не адбывалася.

— Пэўна давядзецца доўга чакаць,— уздыхнуў Арцін.

— Пачакай, пачакай...— Алеола сядзела на камені, аглядаючы ўсё вакол, як і раіў той дзіўны кот.— Глядзі!

Дзяўчына заўважыла, што ў людзей з пячорнага горада сады на самай вяршыні гары былі пышныя і раскошныя. На дрэвах наліваліся вялікія сакавітыя плады. А вось дзікія дрэвы, якія раслі ніжэй — тыя ж грушы, алыча, персікі — выглядалі карлікавымі, і плады ў іх былі зусім дробныя.

— Ну і што,— сказаў Арцін, ён ляжаў на зямлі і адпачываў,— проста людзі з горада добра свае сады даглядаюць.

— У гэтым ты, вядома, маеш рацыю,— пагадзілася Алеола,— але з іншага боку, чаму тады вакол той крыніцы, дзе мы ваду бралі, так мала слядоў людзей? І наогул, падаецца, мясцовыя жыхары там ваду не бяруць.

— Але ж вада не атручаная, я сам яе піў! — Арцін усё яшчэ пачуваўся стомленым і таму быў раззлаваным.

— Назіранне — шлях да спазнання,— зноў умяшаўся кот.

— Ну, што гэта за жывёліна такая прыставучая! — Арцін нацягнуў на вочы свой капялюш з пяром, дэманструючы, што не хоча слухаць гэтага ката, і, наагул, хоча спаць.

— Адпачывай, а я пайду ў горад, паназіраю за ягонымі жыхарамі,— сказала Алеола.

— Дакладна, дакладна,— сказаў кот.

Алеола дастала сыр, адламіла кавалачак і пачаставала ката, а сама адправілася ў горад.

Кот з найвялікшым задавальненнем еў сыр, акуратна трымаючы яго дзвюма лапамі, адкусваў маленькімі кавалачкамі, каб гэтыя кавалачкі паволі раставалі на яго шорсткім язычку. Кот гучна муркацеў, заплюшчыўшы вочы ад асалоды.

У горадзе Алеола заўважыла, што жыхары бяруць ваду з пячоры, у якой была глыбокая студня. А выцягваў ваду са студні вослік. На пляцы перад гэтай пячорай ён хадзіў па крузе і намотваў тоўстую вяроўку на вялікую драўляную шпулю. Яна ціха парыпвала, калі круцілася. На іншым канцы вяроўкі было прывязана вялікае драўлянае вядро. Вяроўка была вельмі доўгай — крокаў дзвесце.

«Нічога сабе, якая глыбокая студня, у самае чэрава гары ідзе»,— падумала Алеола і падышла да восліка.

— І не сумна заўсёды хадзіць па крузе, напачатку туды, потым сюды,— дзяўчына дала восліку хлеба.

Той пажававу яго, праглынуў і сказаў:

— Дзякуй. Ні-Ікольчкі-І,— гук «і» ён прамаўляў не пры выдыху, як усе людзі, а пры ўдыху. Хаця гук «ы» ён прамаўляў гэтак жа як і «і».

Алеолу зусім не здзівіла, што як і той кот вучоны, вослік размаўляе на чалавечай мове — за такі доўгі час аднастайнай працы ён мог папросту навучыцца.

— Так-так. Я прайшоў трыІ мільёны двесціI пяцьдзясят тыІсяч трыІццаць адзіІн круг, так што выІвучыІў чалавечую мову,— нібы прачытаўшы ейныя думкі, сказаў вослік.— Так-так... Цяпер я вучуся чыІтаць думкіI. Нашмат лягчэй чыІтаць думкіI дзяцей, а вось у мудрацоў яныІI занадта ўжо мудрагелістыІя іI нейкі-Ія-ія-ія звліІстыІя-ыя-ыя.

Кажуць, чы́Ім болей у чалавеку звіліІн, ты́Ім ён мудрэ́йшы́І.

— А як ты чытаеш думкі?

— Па вачах, яснапанна Алеола, па вачах,— адказаў вослік.

— Будучая яснапанна,— выправіла дзяўчына,— а пакуль што проста Алеола... Значыцца, ты ведаеш, чаму людзі не бяруць ваду з ручая, а цягаюць яе з такой глыбіні?

— Вядома, ведаю. Вада з ручая сама прабілася на паверхню, прайшла скрозь пласты́І пяску і́І камянёў, цалкам прафі́льтравалася, стала чы́Істая-чы́Істая. Таму ў ёй вельмі́І мала драбнютка́Іх, ледзь прыкметных кры́Ішталі́Ікаў, мінеральны́Іх рэчы́Іваў, які́Ія-ія-ія так даспадобы раслі́Інам. А ў вадзе са студні́І і́Іх шмат, бо вада ў студні́І настаялася і́І насы́Ічалася гэты́Імі́І мінеральны́Імі́І рэчы́Івамі́І. Таму лепш палі́Іваць раслі́Іны гэтай чароўнай вадой.

— Дзякуй за навуку, мой дарагі вослік.— Алеола пацалавала яго ў вялікі прахалодны нос.— Ты мне дастанеш вады са студні?

— Так-так, Алеола. Твой хлеб вельмі́І смачны́І. А калі́І ты́І мяне адвяжаш, я пры́Івязу табе гэтую амфару да ядвабні́Іц.

Гэтак вослік і зрабіў.

Калі яны дайшлі да вяршыні з ядвабніцамі, дык пабачылі, што Арцін яшчэ спіць, а побач з ім, скруціўшыся вялікім клубком, спіць паласаты кот. Вечар быў цёплы, і зямля за дзень добра прагрэлася.

Аднак у катоў вушы ніколі не спяць, таму пачуўшы крокі восліка, кот у момант прачнуўся.

— Вось што значыць розум і дабрыня,— пахваліў кот Алеолу.

Расплюшчыў вочы і Арцін, ён адчуў каля вуха кацінае муркатанне:

— Што ты мне нават паспаць не даеш!

Кот важна адышоў убок.

Арцін і Алеола знялі са спіны восліка амфару і палілі ядвабніцы вадой са студні.

— Вослік, а ты выпадкова не ведаеш, якая з гэтых ядвабніц шчасце прыносіць? — спытаў Арцін.

— Не ведаю, мне ўсяго толькі дзвесце пяцьдзясят гадоў, а гэтымі ядвабніцам нашмат больш, і я ніколі не бачыў, каб у іх былі плады.

— Назіранне — шлях да спазнання,— паўтарыў сваю ўлюбёную прымаўку кот.

— Ну, што ты не даеш з разумнымі звярамі пагаварыць! — уз'еўся на ката Арцін.

— Дзякуй табе за дапамогу,— сказала Алеола восліку і працягнула яму яшчэ адзін кавалачак хлеба.

Вослік падсілкаваўся і адправіўся назад у горад — вучыцца чытаць мудрагелістыя думкі мудрацоў.

Ядвабніцы прагна пілі ваду, але ўсё адно з імі не адбывалася аніякіх зменаў.

— Вядома, на восліку прывезці вады значна лягчэй, чым прыцягнуць на сваім гарбу,— сказаў Арцін Алеоле.

— Па-першае, у цябе гарба няма, ты не вярблюд. Па-другое, гэта вада не з ручая, а з горада.

— А якая розніца, усё адно ядвабніцы не ажываюць.

— Раніцай і неба, і галава светлыя,— сказаў кот і знік у вечаровым змроку.

Ноч надышла вельмі хутка, не так, як у раўніннай краіне. Не паспела сонца зайсці за гару, як на зямлю спусціўся змрок, а на небе высыпалі зоркі.

— Насамрэч лепей пачакаем да заўтра,— сказала Алеола.

VII

МЕТАДАМ СПРОБ І ПАМЫЛАК

І сапраўды, раніцай наступнага дня на ўсіх ядвабніцах з'явіліся кветкі. А праз дзень — завязі.

— Глядзі, ягады! — усклікнула на трэці дзень Алеола.

На адной з ядвабніц ягады былі жоўтыя, на другой — чырвоныя, а на трэцяй — цёмна-фіялетаваыя.

— Ну, і якая з гэтых ядвабніц тая, што нам патрэбная? — уголас падумаў Арцін.

— Назіранне — шлях да спазнання, — замест прывітання прамовіў кот.

Ён пачуў пра ягады і прыйшоў паглядзець, што будзе далей.

— З'явіўся не запыліўся... Ізноў прыйшоў нам дакучаць, — сказаў Арцін.

— Я не дарога, каб пыліцца, — ганарліва адказаў кот.

— Ён прыйшоў да нас паснедаць, — патлумачыла Алеола.

— Вось бачыш, Алеола, пасля размоваў з такімі разумнымі звярамі, як я, ты таксама навучылася думкі чытаць, — сказаў кот.

— Так,— усміхнулася Алеола.

— Дый што тут чытаць, калі ў цябе ўсё на тваёй хітрай мысе напісана,— абурывуся Арцін.

— Не кажы... Ты ж сам нічога не зразумеў, што ў м-мяне на м-мысачцы напісана,— прамуркаў кот.

— Досыць ужо вам паміж сабою спрачацца! На галодны страўнік спрачацца вельмі шкодна,— Алеола паспрабавала хоць неяк прымірыць ката і Арціна.

Дзяўчына наліла кату на пляскаты камень смятаны.

— Алеола, а ці няма ў цябе яшчэ хоць бы маленькага кавалачка сыра? — аблізнуўшыся, спытаў кот.

— Нічога сабе, мы яшчэ павінны гэтага назолу сваім сырам карміць,— не ўтрымаўся і буркнуў Арцін.

— Ну што ты, частуйся, на здароўе,— Алеола працягнула кату кавалачак сыра.

— Ц-ц-ц,— прыцмокнуў кот, замружывушыся,— такога смачнага сыра я яшчэ ніколі не каштаваў.

Арцін першы з'еў свой хлеб, вялікую ложку смятаны, запіў крынічнай вадой і накіраваўся наўпрост да ядвабніц.

— Значыць так,— сказаў Арцін,— я пакаштую ягады з кожнага дрэва. Якая мне дасць прыліў радасці — тая, значыць, і ёсць шчасцядайная.

— Ну так. Метад спроб і памылак...— жуючы сыр і гучна муркаючы,— сказаў кот.— Найпрасцейшы метада... Толькі вось хто тыя памылкі выпраўляць будзе.

— Можа, не трэба, а? — занепакоілася Алеола.

— Баяцца няма чаго,— расхрабрыўся будучы віцязь.— Усе ведаюць, што плады ядвабніцы ядомыя. Я ж толькі па

адной ягадцы пакаштую. Больш слухай гэтага разумніка.
Гэты кацяра толькі дзеля сыра з намі размаўляе.

— Ну-ну, пакаштуй, пакаштуй,— варкатаў кот.

— Ну і пакаштую...

— Можа, не трэба,— стала ўпрошваць Алеола.

— Не турбуйся, я ўсяго толькі паспрабую пакаштаваць...

Арцін сарваў з кожнай ядвабніцы па ягадцы.

— Цьфу ты, гадасць якая! Ну і кісляціна! — Арцін выплюнуў фіялетаваю ягаду.— Хіба можа шчасце быць такім кіслым? — разважаў ён.— Не можа.

Наступнай была ядвабніца з жоўтымі ягадамі.

— Фу, якая горкая...— сплюнуў Арцін, ледзь адкусіўшы ягаду.— А горкім хіба шчасце можа быць? Таксама не можа.

Арцін накіраваўся да ядвабніцы з чырвонымі ягадамі.

— Ха-ха! Я думаю, гэта яна! Ха-ха! Чацвертага не дадзена... Ха-ха! — Арцін адкусіў чырвоную.— Сапраўды! Ха-ха-ха! Салодкая! Якая салодкая! Вось гэтых ягад нам і трэба назбіраць.

— Калі задачка лёгка вырашаецца, заўсёды варта пераправерыць,— параіў кот.

— Лёгка, а-ха-ха! Усё проста, ха-ха-ха! Салодкая — ха-ха-ха, смачная — ха-ха-ха!

Арцін стаў хутка збіраць чырвоныя ягады ў свой капялюш.

— Ха-ха-ха! Ха-ха-ха! — яму стала так весела, ён проста заліваўся смехам.— Зараз, зараз! Ха-ха-ха! Усіх ашчаслівім! Ха-ха-ха!

— Што гэта з табой? — занепакоілася Алеола.

— Нічога! Ха-ха-ха! Добра! Ха-ха-ха! Весела! Вой, не магу, усім будзе весела! Ха-ха-ха! Го-го-го! Усім! Ха-ха-ха! На, паеш чырвоных... Ха-ха-ха! — весялосць проста перапаўняла юнака.

— Не, не буду. Што гэта з ім? — устрывожылася Алеола.

— Што-што... Ён абраў метад спроб і памылак,— насупіўся кот — паспрабаваў і памыліўся. Карацей, аблопаўся шчасцем.

— І што цяпер рабіць?

— Што рабіць, што рабіць... Трэба нейтралізаваць лішняя шчасце, якое ён з'еў.

— Ха-ха-ха! Го-го-го! Нейтралізаваць! Ха-ха-ха! — працягваў заходзіцца смехам Арцін.

— Як гэта? — перапытала ката Алеола.

— Нейтралізаваць — значыцца, зрабіць так, каб лішняя шчасце ў ягоным арганізме перастала дзейнічаць.

— А! Я зразумела! Трэба, каб ён больш з'еў фіялетавых альбо жоўтых ягад. Фіялетавыя — кіслыя — гэта ягады смутку. Жоўтыя — горкія — значыць, гэта ягады гора. Арцін паесць іх і нейтралізуе лішняя шчасце...

— Скажам, гэта не зусім так,— задумаўся кот.— І нават доўгі хвост не кажа пра рост і ўзрост. Гэта была б залёгкая задача. Да прыкладу, я ніколі не чуў, што тут растуць дрэвы гора альбо смутку. А ваш знаёмы мастак вам пра гэта казаў?

— Ха-ха-ха! Хвост, рост, узрост! Ха-ха-ха! — смяяўся Арцін.

— Не, мастак пра гэта не гаварыў,— сказала Алеола.

— Значыць так, мы ведаем насамрэч толькі адно: нейкая з гэтых трох ядwabніц — шчасцядайная, — разважаў кот. — І нам вельмі-вельмі трэба зразумець, якая менавіта.

Раптам кот прыскокнуў да Арціна, зубамі выхапіў у яго капялюш з чырвонымі ягадамі і пабег.

— Гэй! Стой, а-ха-ха! — закрычаў Арцін і кінуўся ўслед за катом. — Ану, аддай капялюш! Ха-ха-ха!

Кот заскочыў на ядwabніцу з фіялетавымі ягадамі.

— Аддай, табе кажу, ха-ха-ха! Аддай, ану! — Арцін паспрабаваў заскочыць на дрэва, але ад гэтага яму стала яшчэ смяшней. — Угу-гу! Га-га-га! — Ён схапіўся за живот.

Тады кот саскочыў на зямлю і перабег на ядwabніцу з жоўтымі пладамі. Арцін — за ім.

І як толькі юнак апынуўся пад кронай гэтай ядwabніцы, ён зрабіўся сур'ёзным і сказаў:

— Гэй, ты, кот-абармот, як я пагляджу, ты робішся ўсё больш і больш нахабным.

— Усё зразумела, — прамовіў кот.

Ён спусціўся з дрэва і аддаў Арціну капялюш.

— Чырвоныя ягады можаш есці спакойна, а вось жоўтыя, пад якімі стаіш, лепей не чапаць...

— Дык што табе зразумела? — запыталася Алеола.

— Вось гэта і ёсць тая самая ядwabніца шчасця, — кот лапай паказаў на дрэва, пад якім стаяў Арцін.

— Гэтая? Горкая? — засумняваўся будучы віцязь.

— Ну, так.

— З чаго ты гэта ўзяў? — пацікавілася Алеола.

— А вось, глядзі. Гэй, віцязь Арцін, выйдзі з-пад дрэва, — папрасіў кот.

— Навошта гэта?

— Ну, выйдзі, калі просяць.

Арцін зрабіў крок з-пад кроны ядвабніцы з жоўтымі ягадамі і адразу пачаў смяцца.

— Ха-ха-ха. Што гэта са мной! Ха-ха-ха!

— Давай назад! — ускрыкнула Алеола.

Ён зрабіў крок назад, пад крону ядвабніцы і адразу перастаў смяцца.

— Ну што, зразумелі ўрэшце? — прамурмуркаў сваім звычайным спакойным голасам кот.

— Ну, амаль... Хоць не зусім.

— Добра, патлумачу,— кот важна падняў хвост і пачаў павольна хадзіць паміж Алеолай і Арцінам.— Я заўважыў, што Арцін стаў смяцца яшчэ да таго, як пaeў чырвоных пладоў.

— Так-так, сапраўды, я таксама гэта заўважыла,— пагадзілася Алеола.

— А я нічога не заўважыў,— надзьмуўся Арцін.— Мне што, проста так нельга пасмяцца?

— Смяцца-то можна. Але сам ведаеш, смех без прычыны прыкмета каго? — раззлавана прамовіла Алеола.

— Як толькі ён пачаў смяцца,— працягнуў кот,— я зразумеў, што падзейнічалі ягады шчасця, але чырвоных ягад ён тады яшчэ не каштаваў. Таму застаецца толькі два невядомых, так? Але з двух таксама неяк трэба абіраць. Паводле смаку, бачыце, не атрымліваецца. І тут мяне азарыла,— кот горда падняў сваю галаву,— дрэва шчасця — гэтае дрэва шчасця, і яно не можа побач з сабою ствараць няшчасце. А лішняе шчасце — гэта тое ж няшчасце. Таму дрэва само

павінна лішняе шчасце нейтралізаваць. Вось яно як. Калі ты, Арцін выходзіш з-пад ягонай кроны, як быццам з-пад яго апекі, дык адразу атручваешся лішнім шчасцем — і ў выніку ледзь не лопаешся ад смеху... І цяпер ты не зможаш жыць у далечыні ад гэтай ядwabніцы. Ты проста зойдзешся ад смеху.

— Так што мне зараз усё жыццё тырчаць пад гэтым дрэвам? — разгневаўся Арцін.

— На жаль, так, — падвынікаваў мудры кот.

Ён пачасаў лапай за вухам, потым выпрастаў на мысачцы вусы і дадаў:

— Пакуль мы не прыдумаем, як табе дапамагчы.

— Ну вось. Казала ж я табе, не спрачайся з вучонымі звярамі, не еш гэтых ягад, — сказала Алеола.

— Нешта тут не так... — пачаў думаць уголас Арцін. — Ягады занадта ўжо горкія.

— Я думаю, — адказаў кот, — усё таму, што яны яшчэ не саспелі. Нейкае пустое шчасце ты адчуў і нейкім пустым смехам заліваўся. Гэтыя жоўтыя ягады павінны быць салодкія, але не такія, як чырвоныя — чыста салодкія — яны павінны быць салодкія, але з маленькай гарчынкай, бо чыста салодкае шчасце — гэта таксама не поўнае шчасце.

— Ну, так. Напэўна, ты кажаш слушна, — Арцін упершыню пагадзіўся з катом.

А кот задумаўся. Пачасаў за другім вухам — нешта ўспамінаў, нешта ў думках уяўляў і ўрэшце пачаў казаць:

— Значыць так, заўтра мы з Алеолай спусцімся ў горад Палац Садоў. Я думаю, там мы знойдзем тое, што табе, віцязь Арцін, дапаможа. А пакуль табе давядзецца пасядзець пад гэтым дрэвам. Толькі не адчайвайся і часу дарма

не губляй. Паспрабуй высветліць, што ж усё-ткі перашкаджае ядвабніцы набрацца моцы, і што не дае ягадам цалкам наліцца. І памятай, назіранне — шлях да спазнання.

Арцін засмуціўся, аднак імкнуўся не падаваць выгляду.

— А што мне рабіць? — спытала Алеола.

— Ну, для пачатку даць мне яшчэ сыру, каб лепей думалася,— сказаў кот і выявіў нешта накшталт усмешкі.

— Калі ласка, бяры.

Кот падчапіў кіпцюром працягнуты яму сыр, адкусіў добры кавалак і, жуючы, вымавіў:

— А зараз нам неабходна набраць жоўтых ягад і прыгатаваць з іх араматычны алей. Толькі ні ў якім разе нельга яго самім глыбока ўдыхаць. Вось, бачыш, Алеола, пад коранем гліняны чарапок, падобны да пабітага старажытнага гарлача? Гэта маленькая араматычная лямпа. Калі-небудзь чулі пра такія? Яна адначасова і святло дае, і водар. У ёй калісьці жыў катовы джын Шэрадар. Калі я быў кацяняткам, я падняў гэтую лямпу з мора. Менавіта джын Шэрадар навучыў мяне размаўляць на чалавечай мове, чытаць думкі людзей, а галоўнае — думаць слухна.

— А дзе цяпер кот-джын? — спытала Алеола.— Мабыць, ён зможа дапамагчы Арціну?

— Не. Ён цяпер у адпачынку.

— І калі ягоны адпачынак заканчваецца?

— Зараз палічу...— кот прымружыў адно вока і палічыў у розуме,— роўна праз тры тысячы пяцьсот сорок восем гадоў чатыры месяцы шэсць дзён дзевяць гадзін дваццаць тры хвіліны і дванаццаць секунд.

— Нешта доўга.

— Доўга... Таму трэба ўсё рабіць самім.

Кот сеў, як ёг, скрыжаваўшы заднія лапы, і даеў пакінуты кавалачак сыру. Алеола і Арцін таксама злёгка перакусілі.

— За працу! — натхнёна сказала Алеола.

Юнак і дзяўчына набралі жоўтых ягад, каменем адціснулі з іх у гліняным чарапку алей і залілі ў лямпу. Кот ім таксама дапамагаў. Арціну болей не хацелася з ім спрацацца.

— Сумесная праца збліжае, — сказаў кот, — таму я вас буду знаёміць.

— З кім? — здзівіліся Алеола і Арцін.

— Як з кім, — бліснуў вачыма кот, — з сабою.

— Ах, так, — збянтэжылася Алеола, — мы ж самі табе не прадставіліся. Я...

— Добра, добра, я вас ужо сам сабе прадставіў. Ты яснапанна Алеола. А ты віцязь Арцін. Цяпер час вам прадставіць і сябе, — кот прыняў ганарлівую паставу і выразна прамовіў: — Мяне клічуць Міамурмарор.

— Вельмі прыемна, Міамурмарор, — зрабіла рэверанс Алеола.

Арцін паціснуў кашэчную лапу.

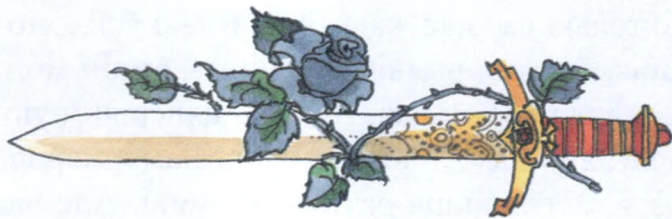
— А чаму ты нас увесь час павучаеш? — спытала дзяўчына.

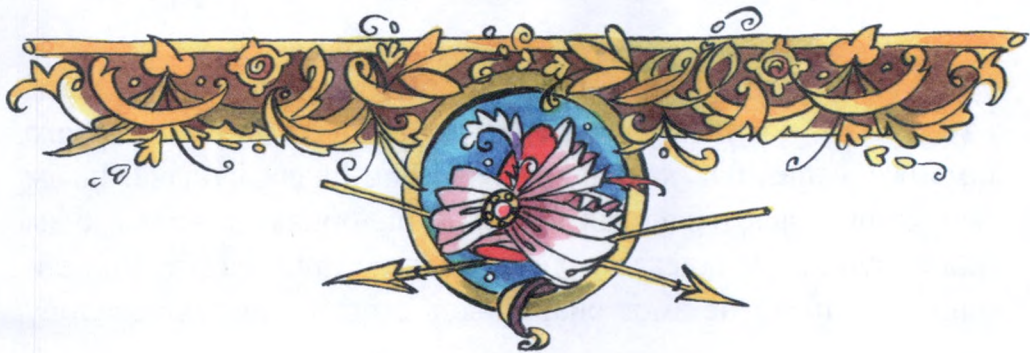
— Я не толькі вас павучаю. Я павучаю ўсіх, хто можа павучацца. Вось бачыш, выявілася, віцязь Арцін можа. Не так хутка, як ты, але ўсё ж можа. Праўда, цяпер ягоную памылку трэба выпраўляць нам... Калі я, кот Міамурмарор, муркаю, у вас, людзей, з'яўляюцца разумныя думкі. Але часам трапляюцца людзі, у якіх — муркай не муркай — разумных думак ніколі не з'явіцца. Асабіста я з такімі не магу доўга

знаходзіцца побач. А вось мой стрыечны брат, кот Варгін, дарэчы, ён ваш зямляк, вельмі добра ў жыцці ўладкаваўся. Сам такі бліскучы, чорны з серабрыстым адлівам і тоўсты-тоўсты. Заўсёды сыты. Ён наўмысна адшуквае пустагаловых людзей і пачынае ім варкатаць. А вы ж ведаеце, што ў такіх людзей, замест разумных думак усялякія мухі, прусакі і нават мышы ў галаве заводзяцца. Людзі пра такога чалавека так і кажуць — у яго прусакі ў галаве. Ну вось, кот Варгін пачынае варкатаць, людзі засынаюць, а гэтыя мухі, прусакі альбо мышы палюхаюцца кацінага голасу і выпаўзаюць праз ноздры ці вушы. А Варгін толькі гэтага і чакае. Ён хоп! — лапай зловіць, паесць, паесць. Вось і сыты заўсёды. А я вось мух неяк не люблю, прусакоў наагул трымаць не магу, ды і мышэй лавіць нешта не па мне. Лепей сырам паласавацца і малачком запіць.

— Так, чула я пра ката Варгіна,— сказала Алеола,— той яшчэ хітрахват, і таксама шмат чаго ведае.

— Так-так, ён ведае нават больш, чым я. Толькі ж не ўсё людзям апавядаць можна. Вы самі павінны дадумацца, што добра, а што дрэнна. Калі вернецца дамоў, перадайце Варгіну ад мяне вялікае прывітанне.

VIII

ФОКУС КАТА МІАМУРМАРОРА

Наступным днём кот Міамурмарор і Алеола спуціліся ў горад Палац Садоў.

У гэтым горадзе ўжо некалькі гадоў запар была жалоба. Алеола адразу гэта адчула. Ва ўсіх хатах фіранкі на вокнах былі чорныя. Людзі таксама насілі чорную вопратку і размаўлялі паўшэптам. Нідзе даўно не грала музыка — усе музыкі раз'ехаліся хто куды ў пошуках заробку.

— Чаму ў горадзе жалоба? — пацікавілася Алеола.

— Пяць гадоў таму над горадам пранеслася чорная хмара і закруціліся чорныя віхуры, — пачаў апавядаць кот. — Людзі пахаваліся хто куды ад страху. А прыгажуня Джайміна бегла ў гэты час на спатканне да свайго каханага — хана Ісмірая. Да белага каменя ў садзе. Чорныя смерчы амаль пранесліся міма юнай прыгажуні, як раптам вялізны чорны вір адарваўся ад хмары, уміг агарнуў Джайміну і ператварыў яе ў тонкі цень. І чорная хмара з ценем Джайміны паляцела ў далёкую далеч. А хан Ісмірай прыйшоў да месца спаткання і пабачыў, што на белым камені з'явілася сляза. Камень — сухі камень! — заплакаў. Вось якое каханне

было ў Ісмiрая і Джайміны. Вельмі моцна засмуціўся хан і з тых часоў носіць жалобу. Штодзень прыходзіць ён да таго каменя і ўспамінае каханую. А камень плача і плача, на ім ужо ўтварылася невялікая выбоіна, падобная да чары, куды крапае сляза. Недалёка ад яго заўсёды стаіць варта. Яна сочыць, каб ніхто не змог спарушыць смутак каменя і жалобу хана.

— Я ведаю, што гэта за хмара была,— сумна сказала Алеола і ўздыхнула,— гэта Паляндра... І я, здаецца, зразумела, што мне трэба зрабіць для шалапутнага Арціна.

— Так-так. Гэта вельмі дзёрзкі і, я нават сказаў бы, небяспечны ўчынак: спарушаць жалобу хана. Але іншага выйсця няма. Інакш Арціну давядзецца ўсё жыццё правесці пад ядвабніцай.

— Ты хочаш сказаць, што мне трэба неўпрыкмет узяць слязу таго каменя? — Алеола зазірнула ў зялёныя вочы ката.— Можна, лепш мне прыйсці да хана і проста папрасіць яго?

— Гэта ні да чаго не прывядзе,— адказаў кот.— Хан Ісмiрай абвясціў вечную жалобу, таму нікога не прымае. Цябе да яго не прапусцяць.

— А я апавяду, што мне трэба дапамагчы віцязю Арціну, і што пасля гэтага мы вызвалім людзей з вязніцы Паляндры. Тады і каханая хана да яго вернецца.

— Што ж,— не захацеў далей пераконваць яе кот,— ты ідзі, а я цябе сустрэну вось тут, побач з агароджай палацавага саду.

Алеола адправілася ў горад, а кот Міамурмарор — па адным яму вядомым кашэчным справам.

Леваруч і праваруч ад брамы ханскага палаца стаялі вартаўнікі — два велічэзныя ваяры страшэннага выгляду. У руках яны трымалі вострыя дзіды і круглыя медныя шчыты, якія цалкам затулялі іх магутныя торсы. Бронзавыя шаломы ваяроў, упрыгожаныя чорнымі пёрамі, зіхцелі на сонцы. Выразы твараў ахоўнікаў былі нагэтулькі суровыя, што, падавалася, іх галовы былі вытасаныя са скалы.

— Прабачце, калі ласка, ці можна бачыць хана Ісмірая? — ветліва папрасіла Алеола і зрабіла рэверанс.

Ёй ніхто не адказаў.

— Ці магу я прайсці да хана? У мяне да яго вельмі важная справа. Паверце, гэта вельмі-вельмі важна.

І зноў маўчанне. Вартаўнікі былі падобныя да фарбаваных статуй. Тады дзяўчына зрабіла крок у бок палацавай брамы, аднак вартаўнікі адразу ж скрыжавалі перад ёй свае вострыя дзіды, не даючы прайсці.

— Дзяўчынка, ты хіба не ведаеш, што Вялікі Хан Ісмірай нікога не прымае? — спытала бабулька ў чорным адзенні, якая праходзіла паблізу.— У нас жалоба.

— Вось так...— прамовіў кот Міамурмарор, калі Алеола вярнулася да яго,— ісці да той брамы — тое ж самае, што біцца галавой аб сцяну.

— Ну, і як нам прабрацца ў ханскі палац?

— Мілёнча, ты зусім забыла? Я ж кот, у мяне ў лапах схаваныя кіпцюры, і таму яны заўсёды вострыя, і яшчэ я іх заўсёды аб кару дрэваў наточваю. А па дрэвах я лажу не горш, чым па зямлі хаджу. Значыць так: я заскочу на агароджу, потым улезу на дрэва, адчаплю павой, які абвіўся вакол ягонага ствала. Павой танюткі, але і ты сама танюткая —

цябе ён вытрымае, па ім ты пералезеш цераз агароджу. А я пайду да вартаўніка, які заўсёды хаваецца за акацыяй недалёка ад слёзнага каменя,— кот выгнуў спіну і на ўсю даўжыню выцягнуў заднюю лапу.— Вазьмі гэта.

Сваёй задняй лапай кот паказаў на бліскучы прадмет, які ляжаў у траве перад агароджай.

— Што гэта такое? — запыталася Алеола.

— Напарстак. А ў ім — кавалачак воску.

— Дзе ты ўсё гэта ўзяў?

— Пакуль ты хадзіла да брамы ханскага палаца, мне знаёмая котка прынесла. Яна жыве тут недалёка, у краўчыхі. Слухай далей. Я памуркаю — вартаўнік і засне, а ты ў гэты час набяры ў напарстак слязу з каменя і зашмаруй напарстак воскам, каб сляза не выцекла. Потым мы паціху вернемся да гэтага дрэва, пералезем цераз агароджу і адправімся вызваляць віцязя Арціна.

— Які ты ўсё-ткі разумны! — пахваліла ката Алеола.

— Добрым людзям заўсёды прыемна дапамагаць,— адказаў на камплімент кот Міамурмарор.

У імгненне вока ён ускочыў на каменны плот, затым на дрэва, адчапіў галінку павою і перакінуў яе Алеоле. Яна лёгка пералезла цераз агароджу ў сад.

— Цс-с,— прашаптаў кот Міамурмарор,— вунь, бачыш, побач з акацыяй на траве сядзіць таўстун? Гэта вартаўнік. Я іду да яго, а ты абыходзіш акацыю і пакрыёма падкрадаешся да каменя. Калі пачуеш ад вартаўніка «мур-мур-мур»,— значыцца, ён заснуў, тады смела ідзі да каменя і набірай слязу.

— Наперад!

Кот саскочыў з дрэва і, падняўшы хвост трубой, накіраваўся да вартаўніка. Наблізіўшыся да яго, Міамурмарор сеў насупраць і паглядзеў таму проста ў вочы.

— Ох, які вялікі і прыгожы кот! — мімаволі захапіўся вартаўнік.— Але ты сюды дарма забраўся, тут чужым катам рабіць няма чаго.

Аднак дзённая спёка размарыла тоўстага вартаўніка, яму было ляготна ўставаць і праганяць ката.

— Псік... Псік з саду,— таўстун млява махнуў рукой.

Замест таго, каб сысці, кот суворым голасам спытаў:

— Як цябе клічуць?

Вартаўнік разгубіўся, бо да гэтага моманту нават дапусціць не мог, што каты размаўляюць. Ён машынальна падабраў живот і прадставіўся:

— Рахмадул... А што?

— Ну, ты, вядома, і малайчына, Рахмадул,— тым самым тонам працягваў кот,— табе загадана стаяць і сачыць за каменем, а ты на траве разваліўся, зброю на зямлю кінуў. Нягожа...

— А гэта... гэта... Я ж толькі на хвілінку прысеў... Дзіда і шчыт такія цяжкія. Не верыш, сам паспрабуй патрымаць,— стаў апраўдвацца Рахмадул.

— Які ж ты вартавы, як прапаноўваеш незнаёмцу патрымаць сваю зброю?

— Ха-ха,— раптам засмяўся таўстун.— Мне смешна... Што кот можа зрабіць з дзідай чалавека?

— Глядзі.— Міамурмарор устраміў вострыя кіпцюры ў тронак, прыпадняў дзіду і рэзкім рухам лапы, нібы строс яе. Дзіда працяцела некалькі метраў і ўваткнулася ў зямлю.

— Бачыш, уся справа ў тэхніцы кідання дзіды — кашэчая адрозніваецца ад чалавечай, але ўсё-ткі скарыстацца дзідай я магу не горай за цябе.

Вартаўнік зірнуў, як паляцела ягоная дзіда, ды і застыў на месцы ад здзіўлення з шырока адкрытымі вачыма.

— Я пагляджу, ты вельмі марудна разважаеш,— ацаніў яго выраз твару кот.— Але вартаўнік Вялікага Хана павінен кеміць вельмі хутка і прытым свайму камандзіру ён павінен усё неадкладна і дакладна дакладваць. Ты, наагул, можаш неадкладна дакладна дакладваць?

— Неадкладна кладна ладна...— затаптаўся таўстун — ммагу...

— Зразумела... Здаецца, цябе пара звальняць з велікаханскай варты...

— Ну, што ты!

— І няма чаго мне тыкаць, ты на працы,— абурывся кот Міамурмарор.

— Прабачце, спадар кот. Не, не трэба мяне звальняць. Я магу хутка думаць. І хутка дакладваць таксама магу.

— Калі так, дык трэба праверыць.

Рахмадул хацеў было ўстаць з зямлі, але кот сказаў:

— Можаш сядзець. Паўтарай за мной так хутка, як толькі зможаш. І, глядзі, без памылак.

Кот Міамурмарор набраў паветра ў лёгкія і роўным голасам стаў вымуркваць:

Муляр мыў мур мармуровы,
Мармур муру быў пурпуровы.
Муляр мыў мур мармуровы,
Мармур муру быў пурпуровы...

Рахмадул пачаў было паўтараць за катом, аднак чалавеку паўтарыць каціную прымаўку без памылак практычна немагчыма. Таўстун збіваўся, збіваўся, а потым у яго стала атрымлівацца адно толькі мур-мур-мур... Ён пачаў дзюбаць носам, а вочы самі сабою заплюшчыліся. Тоўсты вартаўнік падціснуў ногі ў бліскучых чорных ботах да жывата і замармытаў: мур-мур-мур...

Алеола пачула салодкае пасопванне і наблізілася да каменя. Акурат у гэты момант на каменным выступе набралася сляза. Яна адарвалася і паляцела ў каменную выбоінку. Алеола падставіла свой напарстак, злавіла слязу каменя і хуценька зашмаравала напарстак воскам.

У гэты ж самы час па садзе гуляў бела-чорны, мармуровы дог хана Файран — вялікі сабака з ганарлівай паставай. Яму было вельмі шкада свайго любімага гаспадара, таму дог таксама ўвесь час сумаваў. Раптам ягоны востры нюх улавіў пах ката, і Файран з усіх ног кінуўся да каменя. Ён бег, грозна брэшучы нізкім басам — боў-боў! — як брэшучь вялікія сабакі, а ягоныя вушы ўзмахвалі, як крылы.

Заўважыўшы ката, дог скокнуў на яго, але Міамурмароп ліха выкруціўся і імгненна ўзлез на верхавіну дрэва.

Ад усёй гэтай сумятні прачнуўся вартаўнік Рахмадул. Ён вызірнуў з-за акацыі і пабачыў каля каменя Алеолу.

— Ага! — падбег ён да дзяўчыны і моцна схапіў яе за руку.

Добра, што Алеола яшчэ імгненне назад паспела схаваць напарстак са слязой каменя ў кішэню.

— Вось і трапілася! Хацела да каменя прайсці! Не дазваляецца. Толькі Вялікі Хан можа тут знаходзіцца. А за тое, што ты парушыла жалобу каменя, цябе чакае смерць.

Моцна, як жалезнымі абцугамі, трымаючы Алеолу за руку, Рахмадул павёў яе ў ханскі палац. І колькі яна ні вырывалася, колькі ні ўпрошвала адпусціць яе, вартаўнік быў няўмольны.

Ён заўважыў Вялікага Хана, які стаяў каля бірузовага фантана.

— О, Вялікі Хан Ісмiрай,— здалёк прамовіў Рахмадул і прыкленчыў, пацягнуўшы за руку Алеолу, каб тая таксама апусцілася на калені,— не глядзі на яго,— прашаптаў ёй Рахмадул, а ўголас прамовіў: — гэтая дзёрзкая дзяўчына спарушыла жалобу слёзнага каменя.

— Вялікі Хан! — пачала Алеола,— мне трэба вызваліць ад чараў віцязя Арціна, а пасля гэтага мы зможам вызваліць з вязніцы Паляндры ўсіх людзей, якіх яна забрала з сабою... і вашу каханую. Калі ласка, адпусцеце мяне.

— Шмат людзей хацелі б пабачыць гэты незвычайны камень, набраць сабе ягоных слёз у якасці талісмана. Але хіба можна рабіць з гора і жалобы відовішча, атракцыён, каб чэргі разявак цягнуліся да яго? — роўным, але поўным горычы голасам спытаў Вялікі Хан Ісмiрай.— Я выдаў указ: таму, хто наблізіцца да каменя, адсякуць галаву.

— Ну, як жа вы не разумееце? Мы ж вернем вам вашу каханую...

— О, калі б гэта было так проста... Некалькі маіх віцязяў ужо адпраўляліся на пошукі Паляндры, каб вызваліць Джайміну. І ніхто з тых часоў пра іх нічога не чуў. Я і сам хацеў ісці яе вызваляць, але мае падданыя мяне не адпусцілі, бо ім патрэбны Вялікі Хан. Я павінен быць тут, разумеце?

— Мы з Арцінам і мастаком Дроздзічам зможам!

— Але да майго найглыбокага шкадавання, я не маю права парушаць закон,— холадна сказаў Ісмiрай.— Адвядзеце яе да слуг, хай пераапрануюць. І перадайце кáту, каб лепей навастрыў сваю сякеру.

Алеолу адвялі ў далёкі пакой-вязніцу.

— А як жа вы будзеце мяне пераапранаць, калі тут так цёмна? — запытала ў ханскіх прыслужніц Алеола.

— Мы запалім лямпы.

— А ў мяне акурат адна з сабою.

— Мы і тваю запалім,— сказалі прыслужніцы.— Можаш палюбавацца на вясёлы агенчык, пакуль у цябе яшчэ ёсць час.

Прыслужніцы, усе ў чорнай вопратцы, выглядалі дужа змрочнымі. Яны, як і хан, насілі жалобу. Хоць і адчувалася, што такая доўгая жалоба была ім зацяжкая.

Як толькі лямпа Алеолы загарэлася, па вязніцы распаўсюдзіўся прыемны водар ядвабнічнага алею. Напачатку прыслужніцы сталі ўсміхацца, потым хіхікаць, пасля і хохакаць, і хахакаць.

— Вы што, таго? — у вязніцу зазірнуў Рахмадул. Ён стаяў знадворку, побач з дзвярыма і ахоўваў памяшканне. Але як толькі ён павёў носам, таксама засмяяўся, нават загагокаў, затуляючы рот дзвюма далонямі.

Хан Ісмiрай сядзеў каля фантана, падобнага да вялікай яловай шышкі, з якой тонкімі струменьчыкамі біла крыштальна чыстая вада. Ля ног хана ляжаў ягоны любімы дог Файран. Сабака ўчуў пах араматычнага алею, які праз адчыненыя дзверы вязніцы пранік у сад. Файран па-сабачы шыро-

ка ўсміхнуўся, высунуў язык, і, размахваючы ім, гучна захакаў — гэта ён так па-свойму засмяяўся.

— Што з табой? — нахмурыў бровы хан Ісмірай.

Файран толькі заматляў хвастом.

— Даўно я не бачыў цябе вясёлым...

І раптам хан пачуў смех, які ішоў з вязніцы. Ісмірай хуткім крокам пайшоў да яе, а за ім, весела падскокваючы, пабег Файран.

— Не карай нас, Вялікі Хан, злітуйся,— прыслужніцы і вартаўнік Рахмадул упалі на калені перад ханам.— Гэтая слаўная дзяўчына прынесла нам столькі вясёлых хі-хі-хі хвілін. Мы проста не змаглі стрымацца. Яна падаравала нам радасць. Мы просім, калі ласка, адпусцеце яе з мірам.

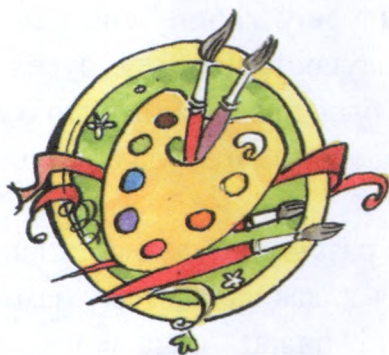
Хан Ісмірай пачуў прыемны водар, які струменіўся ад лямпы Алеолы, але ягонае гора было нагэтулькі моцным, што ён не стаў ні смяяцца, ні нават усміхацца. Хоць і адчуў, што на душы ў яго стала трохі лягчэй і на сэрцы мякчэй. І яшчэ ён зразумеў, якім цяжарам ляжыць яго жалоба на плячах ягоных верных падданных. Яны перажываюць за яго і самі не могуць жыць паўнаватасным жыццём.

— Адпусцеце яе,— узмаліўся Рахмадул і так панік галавой, што ягоны шалом з'ехаў яму на вочы.

І нават дог Файран на хвіліну прыўстаў на заднія лапы і пачаў ківаць сваёй вялікай выцягнутаю мысай.

— Адпусцеце мяне,— папрасіла Алеола, я падару вам гэтую лямпу і алей таксама. З яго можна рабіць чароўную парфуму. Калі жыхаркі горада будуць ёй карыстацца, у іх сем'ях ніколі не будзе разладу.

— Я і сам рады адпусціць цябе,— сказаў хан Ісмірай,— але калі я сам пачну парушаць закон, гэта будзе беззаконне.— Ён задумаўся.— Можа, настаў час унесці ў закон некаторыя папраўкі? Але гэта нялёгка. Трэба арганізоўваць дыспут, на які, паводле правілаў, неабходна запрасіць двух мудрацоў. І галоўная ўмова: мудрацы мусяць быць не з нашага горада, каб на іх не ўплывалі мае візіры. Вось гэтыя мудрацы ў спрэчцы і павінны вырашыць, ці можна дзеля такога выпадку ўнесці ў закон некаторыя змены, ці не.

IX

ВЯЛІКІ ВЕЛІКАХАНСКІ ДЫСПУТ

Хан Ісмiрай адправiў ганцоў-спавеснікаў ва ўсе канцы краiны, па ўсiм паўвостраве, i ў суседнiя землi. Ганцы-спавеснiкi павiнны былi паведамiць, што Вялiкi Хан Дарвiцкага Ханства запрашае прыняць удзел у дыспуце двух найвялiкшых мудрацоў.

А мудрыя людзi разумелi, што выступаць на заканадаўчым дыспуце — вялiкая адказнасць, таму замест таго, каб адразу ж iсцi ў ханскi палац, пачыналi рашаць галаваломкi i разгадаць загадкi — трэнiраваць свой розум. Але на гэта шмат трацiлася часу, i аднаго дня да паездкi ў ханскi палац мудрацы паступова пачыналi ставiцца пафiласофску: «Яшчэ будуць дыспуты, яшчэ паспеем падыспутаваць».

А людзi, якiя ўважалi сябе за мудрых, але насамрэч такiмi не былi, адразу падхоплiвалiся, каб адправiцца ў горад Палац Садоў. Ханскiя ганцы-спавеснiкi астуджалi запал гэтакiх самазванцаў — задавалi iм тры загадкi.

Першая загадка была такая:

Дзве галавы, кожная з жыватам,
Шэсьць ног, але з адным хвастом.

Што гэта?

Другая гучала так:

Еду, еду,
Ні дарогі, ні следу...

Што гэта?

А замест трэцяй загадкі ганцы-спавеснікі задавалі ўсяго толькі адно пытанне: «Як вы ўважаеце сябе за мудраца, дык над чым цяпер думаеце?»

І калі такія «мудрацы» не маглі слухна адказаць хоць бы на адну з трох загадак, ханскія спавеснікі ім кланяліся і казалі:

— Выбачайце, але ў палац патрабуецца мудрэц трошкі іншага складу розуму.— І скакалі далей.

Адбор быў найсуровейшы, таму кандыдатаў на ўдзел у дыспуце доўга не маглі знайсці. Асабліва цяжка было падабраць другога.

Першым у палац хана Ісмiрая завітаў кіраўнік Пячорнага Горада Абдурахмон Улюкбабай. Дабірацца да горада Палац Садоў яму было бліжэй за ўсіх іншых дыспутантаў — спусціўся з гары і ты ўжо ў палацы хана. У Пячорным Гордзе неўзабаве таксама павiнен быў адбыцца дыспут, таму Абдурахмон Улюкбабай хацеў паразмінацца ў мудрагельстве. На загадкі ён адказаў злёту і цяпер, ухмыляючыся сабе ў бараду, расхаджваў па ханскім палацы, чакаючы, калі яму прадставяць ягонага спаборніка.

Нарэшце ў ханскі палац прывялі маленькага росту, вузкавокага і вельмі вусатага заморскага госця.

— Вялікі Хан, гэты малы кажа, што ён вандроўны мудрэц,— прашаптаў адзін ганец-спавеснік.

— На дзве нашыя загадкі ён быццам бы адказаў.

— Няўжо? Гэты замежнік? Вы нічога не пераблыталі? Вы сапраўды загадвалі абраныя намі загадкі? — спытаў Вялікі Хан.

— Так,— адказаў першы.— Я хутка прамовіў:

Дзве галавы, кожная з жыватом,
Шэсць ног, але з адным хвостом.

Што гэта?

І мудрэц, амаль не задумваючыся, адказаў, што гэта, прабачце, я.

— Як гэта ты? — здзівіўся Вялікі Хан.— Гэта ж няслушны адказ!

— Ну, я пытаўся ў яго, седзячы на кані. А значыць, гэта быў слушны адказ, бо слушны адказ на гэтую загадку — вершнік.

— Добра, а што з другой загадкай?

— Другую загадку задаваў я,— пачаў апавядаць другі ханскі спавеснік.— Гэта было так. Я яму сказаў:

Еду, еду,
Ні дарогі, ні следу...

Не паспеў я дагаварыць да канца, як заморскі купец абурўся, навошта, маўляў, я яго ашукваю. Я здзівіўся, чаму гэта я яго ашукваю. А ён адказаў, што я яго ашукваю, бо

еду на кані, а ад майго каня застаецца і след, і, апроч таго, я добра бачу дарогу, якой еду. І наагул, гаворыць ён, калі вы мне хочаце задаць гэтую загадку, дык запрасіце на прыстань, устаньце на ладзю — вось тады і задавайце.

— Пачакай, дык ён адгадаў другую загадку ці не? — у хана пачынала заканчвацца трыванне.

— Якраз гэтага я і не разумею... З аднаго боку — не, бо ён наўпрост нічога не сказаў, а з іншага боку — адгадаў, бо адказ на гэтую загадку — «човен» альбо «карабель». І калі б я загадаў яе на караблі, то ён бы яе тады адгадаў, а я быў конна, таму ён і абвясціў, што я яго ашукваю...

— Так, гэта мудры чалавек, адразу відаць. Ён не толькі знайшоў правільны адказ, але і вас у тупік сваімі адказамі паставіў,— адзначыў Вялікі Хан.— Ну, добра, а што наконт трэцяй загадкі, дакладней пытання?

— Калі я задаў яму трэцяе пытанне,— зноў загаварыў першы ганец-спавеснік,— дык ён заявіў, што адкажа толькі вам асабіста. І, апроч таго, сам задаў нам сустрэчную і, кажа, найбольш простую загадку, акурат пра нашу службу...

— Найбольш простую? Ану, загадайце яе мне,— папрасіў хан Ісмірай.

— Вось яна,— прамовіў другі спавеснік, я яе слова ў слова запомніў:

Мы скакалі цэлы дзень
І зямны спаткалі цень.

Што гэта?

Хан задумаўся, а потым сказаў:

— Так, добрая загадка... Я, вядома, ведаю адказ. Але мне цікава паслухаць, як гэты заморскі госць будзе сам на яе адказваць. Вядзіце яго да мяне.

Заморскі госць быў шчыльна захутаны ў жоўты халат, такі доўгі, што цягнуўся па зямлі, на нагах у чалавечка былі вялікія жоўтыя батфорты, на руках — жоўтыя скураныя пальчаткі, а на галаве — ядвабная жоўтая чалма, насунутая на самыя бровы.

— Вось,— сказалі ханскія спавеснікі,— гэты спадар жака, што ён вандроўны мудрэц. І ў нашых краях праездам з Сіамуня.

— Т'як, т'як,— з замежнай вымовай пацвердзіў сказанае чалавечак і пакланіўся хану,— я в'яндроўні муньдрэйц Міамунямунь са далёкай караіны Сіамунь.

Хан Ісмiрай сядзеў на троне пасярод шырокага пляца перад сваім палацам. Праваруч ад трона, пры стале, сядзеў Галоўны Візір з паперай і пяром, побач з ім пры сваіх сталах яшчэ тры візіры: Першы, Другі і Трэці, а леваруч, пад аховай, стаяла Алеола. Над ейнай галавой два бамбізывартаўнікі скрыжавалі вострыя дзіды. Па краях пляца на лавачках з парусінавымі брылямі, каб сонца не сляпіла вочы, сядзелі падданыя хана — шаноўная публіка.

На сярэдзіну пляца тварам да хана, паўбокам да галоўнага візіра і да ўсіх астатніх глядачоў выйшаў, трымаючы ганарлівую паставу, Абдурахмон Улюкбабай і пакланіўся.

— Тое, што Абдурахмон Улюкбабай — мудрэц,— зычна вымавіў хан Ісмiрай,— ведаюць усе.

Абдурахмон Улюкбабай важна, як паўлін, задраў галаву на тонкай шыі і абвёў позіркам усіх гледачоў. І яшчэ раз пакланіўся.

Затым наперад выйшаў вандроўны мудрэц Міамунямунь.

— Хвала ньебу, сто сёнуня пагодн'і д'ень. Нічыйго не буд'е мьешат шаноўн'ім людьям, слухат, бачыт мяне і ўдумватыс'я ў мае слёвы... я в'яндрун'і муньдрэйц Міамунямунь са далёкай караіны Сіамунь,— ён таксама пакланіўся.

Як толькі заморскі госць пачаў сваю вітальную прамову, дог Файран ні з таго ні з сяго дужа занерваваўся. Ён памкнуўся быў «боўкнуць» сваім басам — ужо і паветра ў лёгкія набраў, і рот разявіў — але Алеола, якую дог моцна палюбіў, ласкава зірнула на яго, і Файран супакоіўся, прысеў на заднія лапы, ледзь не закусіўшы сабе верхнюю губу.

Хан Ісмíрай шапнуў штосьці на вуха свайму Галоўнаму Візіру, і той звярнуўся да заморскага мудраца:

— Калі вы насамрэч мудрэц, дык вам не будзе вялікай цяжкасці адказаць на адну маленькую загадку.

— Калі ляска...— прыслухаўся Міамунямунь.

Візір выразна, каб усе на пляцы маглі пачуць, вымавіў:

Мы скакалі цэлы дзень

І зямны спаткалі цень.

Што гэта?

Гледачы прыціхлі — задумаліся.

— Я мяркую,— не міргнуўшы вокам, сказаў Міамунямунь, што гэта — ноч.

Публіка загудзела, пачуліся воклічы:

— Але ж слушна...

— Сапраўды!

— Нічога сабе...

Хан Ісмiрай усмiхнуўся — яму спадабалася, што заморскi мудрэц i выгляду не падаў, што гэта ягоная ўласная загадка.

— Гэта была адна з найбольш простых загадак,— паўтарыў хан словы, якія яму перадаў ганец-спавеснік.

А тыя гледачы, якія не ведалі адказу, падумалі пра сябе: «Які мудры ў нас Вялікі Хан, калі такая загадка яму падаецца адной з найбольш простых».

— А чаму вы завеце сябе мудрацом? Над чым вы цяпер думаеце? — хiтра запытаў візір.

— Цяпер я думаю над вашым пытаннем,— спакойна адказаў Міамуньямунь.

— Слушна! — са здзіўленнем адзначыў Галоўны Візір.

— Так-так, відаць, што вы разумны чалавек,— сказаў хан Ісмiрай.— Але ўмець адгадаць загадку — гэта яшчэ не значыць быць мудрацом. Зараз мне хацелася б даведацца, якую вялікую праблему вы перад сабой паставілі i спрабуеце вырашыць?

Вандроўны мудрэц яшчэ раз пачціва пакланіўся хану, потым усім гледачам i ўжо не з такой моцнай замежнай вымовай стаў апавядаць:

— Я хачу абысці ўвесь зямны шар услед за сонцам, паглядзець, як людзі i звяры жывуць, i пры гэтым падумаць: што магло б змяніцца, калі б сонца аднойчы ўстала на захадзе, а села на ўсходзе? Здаецца, нічога не павінна змяніцца. Зноў будзе такі ж дзень i такая ж ноч, усе так i будуць жыць у сваіх дамах. Падумаеш, сонца будзе перамяшчацца

ў іншым кірунку. Але нешта, пэўна ж, зменіцца. Можа быць, у нас саміх?

Усе людзі на пляцы задумаліся. Абдурахмон Улюкбабай ледзь ссунуў наперад сваю чалму і пачаў чухаць патыліцу.

— Так, сапраўды, цікавая праблема,— пагадзіўся хан Ісмірай,— над ёй можа разважаць толькі сапраўдны мудрэц!

— Прабачце, Ваша Вялікасць, дазвольце мне сказаць,— Абдурахмон Улюкбабай пакланіўся хану Ісміраю.

— Калі ласка.

— Ва ўсёй пастаноўцы гэтай праблемы ёсць адна асноўная і вельмі прынцыповая памылка. А менавіта — наша Зямля — не шар. Вось паглядзеце,— Абдурахмон Улюкбабай дастаў з кішэні халата апельсін,— калі б наша зямля была шарам, як заяўляе паважаны Міанямням...

— Міамунямунь,— ветліва выправіў яго заморскі мудрэц.

— Дык вось, калі Зямля — гэта шар, то паўсюль павінна быць горка, такі круглы ўзгорак. Як на апельсіне, разумееце? А цяпер возьмем каменьчык,— Абдурахмон Улюкбабай падняў з зямлі невялікі круглы каменьчык і паклаў на паверхню апельсіна. Каменьчык умомант скаціўся з «апельсінавай горкі».— Вось, бачыце, калі Зямля была б шарам, то і мы маглі б у кожным месцы Зямлі, вядома, досыць адкрытым, паставіць вазок і скаціць яго з круглай горкі. І нават без коней. І ехалі б далёка-далёка... Куды нам заманецца,— Абдурахмон Улюкбабай зноў з важным выглядам абвёў позіркам гледачоў.— Але ж у нашым жыцці падобнага не адбываецца! Нам патрэбныя коні!

— Так! Так! — загаманілі гледачы і запляскалі ў ладкі.

— З гэтага выходзіць, што зямля зусім не круглая горка, а пляскатая раўніна! — падагульніў Абдурахмон Улюкбабай.

— Што вы на гэта скажаце? — спытаў хан Ісмірай у заморскага мудраца.

— У якім-небудзь асобна ўзятым месцы зямля сапраўды пляскатая.

— Вы гэта прызнаеце? — удакладніў візір.

— Так, прызнаю...

На гэтых словах Галоўны Візір шырока ўзмахнуў чорна-белым гусіным пяром, патрос ім у паветры, затым накрэсліў нешта на паперы і абвясціў:

— Адзін-нуль на карысць Абдурахмона Улюкбабая.

— Пачакайце,— звярнуўся да ўсіх прысутных заморскі мудрэц.— Тое, што Зямля — шар, на самой зямлі не так добра відаць. А вось на вадзе, на моры, можна заўважыць. Ці вы не бачылі, што караблі, як быццам апускаюцца за далягляд? І шчоґлы са сцяжкамі знікаюць за краем вады?

— Так! Так! — зноў загаманілі гледачы.

— Значыць, па-вашаму,— умяшаўся Абдурахмон Улюкбабай,— вада круглая, а зямля пляскатая?

— Некаторым чынам можна і так сказаць,— заморскі мудрэц узяў са стала візіра слоічак з вадой — візір ёй разводзіў атрамант.

Міамунямуць кінуў у слоічак трэсачку, затым нахіліў — вада разам з ёю вылілася і ў паветры ператварылася ў круглую кроплю, у сярэдзіне якой была тая трэсачка.— Вось, гэтаксама, як трэска ў кроплі, так і зямная суша знаходзіцца ў сярэдзіне круглай вады. Усе выспы і кантыненты.

— О-о,— працягнулі зацікаўленыя глядачы.

— Ну, дапусцім... выкажам, эээ, так бы мовіць дапусчэнне, што гэта... мм... магчыма, магчыма,— праямліў Абдурахмон Улюкбабай.

Галоўны Візір зноў шырока ўзмахнуў пяром і накрэсліў нешта на паперы.

— Нічыя: адзін-адзін,— абвясціў ён.

Усе вакол, нават хан Ісмiрай, запляскалі ў ладкі.

— І калі мараплавец,— працягваў заморскі мудрэц,— паплыве ў адзін бок і ўвесь час будзе доўга плыць у адзін і той самы бок, не змяняючы курсу, то прыплыве дамоў са зваротнага боку мора-акіяна...

— Добра,— умяшаўся ў спрэчку мудрацоў хан Ісмiрай,— пакінем гэтую тэму да таго часу, пакуль да нас не завітае такі мараплавец. А зараз, паважаныя мудрацы, пяройдзем непасрэдна да нашай справы. Паслухайце ўважліва. У свой час я даў слова і выдаў указ, які стаў законам, што той, хто спарушыць спакой і жалобу слёзнага каменя, будзе прысуджаны да смяротнай кары праз адсячэнне галавы! Спарушыла спакой і жалобу слёзнага каменя вось гэтая яснапанна Алеола. Яна сама прызнала сваю віну. І ў нас нават ёсць сведкі ейнага злачынства. Але вось у чым праблема — мае падданыя просяць яе адпусціць. Яна ім спадабалася, і яшчэ яснапанна абяцала падараваць нам чароўны алей, з якога можна зрабіць вельмі патрэбныя людзям парфумы. А паколькі ўказы, якія становяцца законам, я выдаю для сваіх жа падданных, то іх просьбу я абавязкова павінен разгледзець. Пытанне да вас, паважаныя мудрацы, як быць? Разважце.

— Я думаю так,— пачаў Абдурахмон Улюкбабай,— амаль год таму на дыспуце ў сваім родным горадзе я давёў, што чалавек кіруе ўласнай думкай. Ён сам яе стварае. Калі вы, Ваша Вялікасць, стварылі гэтую думку, значыць, яна была неабходная. Як яна стала вашым словам, значыць, яна здабыла сілу, як кажуць — стала «жалезным словам». Калі яна — ваша думка — стала ўказам, значыць, стала магутнай, цвёрдай, непахіснай. А як яна стала законам — значыць, стала ўладнай, непераможнай, неабвяргальнай. І зараз уласнымі сумненнямі вы можаце яе паслабіць, а гэта недапушчальна! Чалавек, які аднойчы падвергне сумневу сваю думку, затым другі раз, потым трэці, пасля заўсёды будзе ствараць у сабе сумнеўныя думкі, можа, і сам стаць вельмі сумнеўным суб'ектам...

Пачуўшы падобныя развагі, хан Ісмірай нахмурыўся і спадылба зірнуў на Абдурахмона Улюкбабая. Мудрэц з Пячорнага Горада заўважыў гэта і ўжо зусім іншым тонам дадаў:

— Я кажу пра абстрактнага чалавека, а ні пра якога-небудзь канкрэтнага хана...

— Так, так,— шэптам загаманілі гледачы.— Сумнеўная думка — гэта надта сумнеўна!

— Кат! — загадаў хан.— Рыхтуй сваю сякеру!

Кат у чырвоным скураным каптуры і чырвонай туніцы стаяў крыху наводдаль, побач з фігавым дрэвам. Ён адчыніў драўляны футарал, абабіты замшавай скурай, дастаў з яго велічэзную двухбаковавострую сякеру з надзвычай бліскучымі лёзамі, якія нагадвалі два паўмесяцы. Сякера — нават яе доўгае дзяржальна — была зробленая з чорнага

жалеза, таму была даволі цяжкай. Але кат з ёй упраўляўся лёгка, нібы з драўляным кіяком. Кат адной рукой узяў сякеру, хутка і моцна махнуў наперад, назад, угару, уніз.

— Уюць, уюць,— запішчала паветра, рассечанае страшнымі лёзамі.

Ад жаху глядачы ўціснулі галовы ў плечы, яны імкнуліся не глядзець на Алеолу. Ім было яе вельмі-вельмі шкада.

— Наагул, кат можа пакуль пачакаць,— сказаў Абдурахмон Улюкбабай. Яму таксама было жахліва шкада Алеолу. Ён жа, па сутнасці, быў добрым чалавекам, але ўжо занадта прынцыповым.— Дзеянне вашага закона неабмежаванае. Вось і не абмяжоўвайцеся.

— Гэта як? — спытаў хан Ісмiрай.

— У вашым законе сказана толькі — зняць галаву, але не сказана, калі гэта зрабіць... Хай Алеола жыве ў вашым палацы разам з вашымі падданымі. Яна падзеліць з вамі вашу жалобу — і вам будзе лепей, і падданым. Фу...— Абдурахмон Улюкбабай працёр мокры ад поту лоб анучкай, якую хаваў пад чалмой.

— Гэй, Бедалай! — крыкнуў хан Ісмiрай кáту.— Прыбяры пакуль сваю сякеру. Ты нам перашкаджаеш.

Бедалай акуратна паклаў сякеру назад у футарал.

— Слушна! Слушна! — гучна загаманілі глядачы.

У іх адлегла ад сэрца.

— Нярэнна,— сказаў заморскі мудрэц.

Галоўны Візір узмахнуў пяром і паставіў на паперы чарговую закавыку.

— Два-адзін на карысць Абдурахмона Улюкбабая.

— А цяпер паслухайце, калі ласка, што вам я, Міамуньямунь, скажу,— заморскі мудрэц пакланіўся хану, затым публіцы.— Вы сцвярджаеце, паважаны Абдурахмон Улюкбабай, што думку стварае сам чалавек, і калі яна ператвараецца ва ўказ, становіцца непакіснай, а калі пераходзіць у закон — то неабвяргальнай. Добра. Зараз давайце ўявім такую сітуацыю. Адзін хан вырашыў адправіцца ў паход з усім сваім войскам. Ім неабходна прайсці дарогаю, якая ляжыць паміж гарамі. Хан выдае пра гэты ўказ, і тым самым ягоная думка становіцца законам для ўсяго ханскага войска. І вось ужо выступае ханскае войска ў шлях, як раптам мясцовы бядняк кажа хану, што ўсё-ткі не варта ехаць гэтай дарогай, бо ў любы момант можа сысці снежная лавіна. Дык што, па-вашаму, рабіць гэтаму хану — ехаць са сваім войскам гэтай дарогай альбо ўсё-ткі прыслухацца да словаў бядняка і абвергнуць свой жа закон? — Міамуньямунь спыніўся, даў слухачам падумаць, што ўсе слухачы і зрабілі, пачаўшы чухаць патыліцы, хмурыць ілбы, разводзіць і зводзіць бровы.

Заморскі госць казаў далей:

— Мудры хан, вядома ж, не паедзе такой небяспечнай дарогай, ён адменіць свой закон... І што з гэтага мы маем? — Вандроўны мудрэц зрабіў шматзначную паўзу, абвёў позіркам усіх прысутных на пляцы і працягнуў: — А тое, што на думку ўплывае не толькі сам чалавек, але яшчэ і тое, што вакол чалавека адбываецца.

Усе яшчэ больш задумаліся. І Вялікі Хан, і Галоўны Візір, і яшчэ тры візіры, і Абдурахмон Улюкбабай, і гледачы, і нават дог Файран. Ён, быццам разумеў, пра што кажа Міамуньямунь. Хоць сабака даволі коса пазіраў на вандроўнага мудраца.

— Альбо вась яшчэ адна гісторыя,— працягваў заморскі госць.— Адзін знаёмы мне чалавек даў клятву, што ніколі не стане купацца ў моры. Ён умее выдатна плаваць, але вась не хоча, бо мяркуе, што мора — гэта люстэрка для зорак, месяца, аблокаў і сонца, таму і не жадае замінаць ім глядзецца ў яго. Адноўчы гэты чалавек ішоў уздоўж берага, як раптам заўважыў, што ў моры тоне маленькае кацянятка... Чалавек спыніўся, зірнуў... І вась перад ім паўстала пытанне, што важней — слова, дадзенае сабе альбо жыццё жывой істоты?

— І што гэты чалавек зрабіў? — не вытрымала і спытала Алеола.— Ён выратаваў кацянятка?

— Выратаваў,— адказаў Міамунямунь.

Усе ўздыхнулі з палёгкаю.

— Гэты выпадак паказвае нам, што думка і слова чалавека павінны быць не толькі цвёрдыя, але і гнуткія. Неабходна ўлічваць акалічнасці.

— Дазвольце мне,— папрасіў Галоўны Візір.

Хан рукой даў яму знак працягваць.

— А як жа быць з законам? — Візір падняўся са свайго месца.— Калі закон будзе гнуцца, як лаза, то кожны будзе гнуць яго ў свой бок.

— Так, гэта дакладна,— пагадзіўся хан.

— Закон паказвае, што можна, а што нельга рабіць. А калі нешта і здараецца, то для высвятлення ўсіх акалічнасцяў трэба запрашаць мудрацоў-суддзяў,— сказаў Абдурахмон Улюкбабай,— мудрацы нікому не дазваляць гнуць закон у розныя бакі.

— Наадварот,— запырэчыў яму Міамунямунь,— мудрацы не ўтрымліваюць закон, а паглыбляюць яго нае разуменне.

І вызначаюць моц ягонага дзеяння ў кожным пэўным выпадку.

— Дык што ж мне рабіць? — запытаў хан Ісмірай.— Як мне выканаць закон і ў той самы час не караць Алеолу?

— Я думаю,— Міамунямунь прыняў важную паставу, але пры гэтым пачаў выглядаць вельмі хітра,— трэба глядзець у самую сутнасць закона. А сутнасць складаецца з таго, што прычынай усяму сталі жалоба і гора. І вось калі Алеола, як яна абяцае, вызваліць з вязніцы Паляндры вашу каханую Джайміну, дык сама і адменіць сваё пакаранне.

— А калі ў яе не ўдасца? — спытаў хан.

— Тады яе забярэ да сябе Жалобная Каралева Паляндра. А гэта, паверце, раўназначна пакаранню.

— А калі яна не зможа прайсці да Паляндры, адступіцца і будзе проста жыць дзесьці ў сябе дома? — умяшаўся Галоўны Візір.— Гэта ж тое самае, што яна ад нас уцячэ.

— Я вам так адкажу,— спакойна прамовіў Міамунямунь,— у вашым законе, як слушна зазначыў мудры Абдурахмон Улюкбабай, ні слова не сказана пра тое, калі трэба выконваць пакаранне, так?

— Так, так,— пагадзіліся ўсе.

— Таксама там не сказана, дзе яго трэба выконваць. Правільна?

— Так, так,— пагадзіўся Вялікі Хан.

— Значыць, ваш кат Бедалай можа ўзяць сваю сякеру і пайсці разам з Алеолай. Калі яна не пойдзе да Паляндры, ён зможа выканаць пакаранне. Хоць я ўпэўнены, што Алеола пойдзе да Паляндры, бо дала слова.

— Але як жа маё ханства застанецца без кáта? — запытаўся хан Ісмірай.

— Наколькі мне вядома... Гэта мне вашы падданыя казалі... Ваш кат так ні разу і не працаваў. Але апроч гэтага, усе падданыя гатовыя паклясціся, што на час ягонаў адсутнасці ніхто не будзе ўчыняць нічога дрэннага. Праўда? — Міамунямунь звярнуўся да прысутных на пляцы.

— Так, так, клянёмся! — хорам адказалі ўсе.

— А на час адсутнасці ката на смяротныя пакаранні будзе абвешчаны перапынак.

— Перапынак? — здзівіліся хан і візір.

— У іншых краінах гэта завецца мараторый, — патлумачыў мудрэц з Сіамуня.

— Ма-ра-торый... — паўтарыў хан. — Гэта па-новаму...

— Нічога сабе! Як гэта Нямуням так усё закруціў, — адзначыў сабе Абдурахмон Улюкбабай.

— Ага! — Галоўны Візір падслухаў гэта і ўзмахнуў пяром. Паставіў на паперы закавыку і абвясціў: — Два-два — нічыя.

— Малайчына, заморскі мудрэц! — закрычалі гледачы. — Жыве Вялікі і Мудры Хан Ісмірай! Жыве заморскі мудрэц!

— Ціха! — гучным голасам сказаў Галоўны Візір. — Як выйшла нічыя, то гэта значыць, што, паводле закону, закон не адмяняецца, усё застаецца гэтак, як і было да дыспуту.

Пачуўшы гэта, кат Бедалай зноў дастаў з футарала сваю сякеру і — «уюць, уюць» — узмахнуў ёй у паветры.

— Цяпер паслухайце мяне, — хан Ісмірай устаў са свайго трона, выйшаў на сярэдзіну пляца, падняў рукі да неба і сувора сказаў:

— Паколькі ў дыспуце адбылася нічья, дык я сам маю права абіраць, якога мудраца мне слухаць. Прашу — усім стварыць цішыню!

Вялікі Хан закрыў вочы і пачаў уважліва слухаць, што яму падказвала ягонае сэрца. Ніхто з прысутных на пляцы не адважваўся яму перашкаджаць. Нават дыхалі цішком. Такой цішыні яшчэ ніколі не чуў горад Палац Садоў.

— Вось што, Бедалай,— глянуў на кáта хан Ісмíрай,— пакладзі сваю сякеру ў футарал і збірайся ў дарогу. А ты, Алеола, адпраўляйся да свайго віцязя Арціна і прывядзі яго сюды. Я дам вам сваіх найлепшых скакуноў. Утрох вы адправіцеся да Жалобнай Каралевы Паляндры.

— Жыве наш Вялікі і Мудры Хан! — сустрэлі ягоныя словы гледачы-падданыя.

Візір махнуў пяром, нешта напісаў на паперы і абвясціў: тры-два-два, на карысць Вялікага Хана Ісмíрая!

— Жыве Вялікі Хан Ісмíрай

— Але я стаміўся,— панізіўшы голас, сказаў хан.

Пакуль ішоў дыспут, ён адстароніўся ад свайго гора, а цяпер яно з новай моцаю вярнулася да яго. Хан моўчкі накіраваўся ў свой палац.

— Пачакайце! — ускрыкнула Алеола.— Я хачу падараваць вам чароўны алей.

— Пакіньце яго Галоўнаму Візіру,— не азіраючыся, сказаў хан Ісмíрай.— Ён у мяне скрупулёзны. Па кропельцы раздасць кожнай жыхарцы нашага горада, усё запіша і падлічыць. Пспехаў, Алеола!

— Дзякуй вам, Хан Ісмíрай,— адказала Алеола і паставіла лямпу з алеем перад візірам на стол.

Х

ТАЯМНІЦА СТАРОЙ ЯДВАБНІЦЫ

Алеола выйшла з горада дарогай, якая вяла да гары з трыма ядвабніцамі. Людзі праводзілі яе да мяжы горада, а калі яна ішла ўжо адна, яе дагнаў заморскі мудрэц.

— Пастой, пачакай мяне,— сказаў ён Алеоле.— На задніх лапах я хаджу не так хутка.

Мудрэц зняў жоўтую чалму, і дзяўчына пабачыла яго каціныя вушы.

— Як цябе там — Муня-мунь-мунь?

— Не, цяпер я зноў Міамурмарор.

— Вялікі-найвялікі дзякуй табе, кот Міамурмарор, за тое, што выратаваў мяне,— яна цмокнула яго ў вільготны нос.

Калі кот Міамурмарор і Алеола падняліся нарэшце на вяршыню гары, то пабачылі Арціна. Будучы віцязь, смутны-смутны, сядзеў пад шчаслівай ядвабніцай.

— Прывітанне! — радасна прамовіла Алеола.

— Колькі можна? Я ўжо думаў, што вы ніколі не вернецеся,— дакорліва сказаў Арцін.

— Ну, і што ты рабіў увесь гэты час? — замест адказу спытала Алеола.

— Што рабіў, што рабіў? Вас чакаў. Пасяджу пад ядвабніцай, засумую, тады выходжу з-пад кроны, насмяюся ўдосталь і назад пад дрэва вяртаюся.

— Не, тое, што ты сумаваў-нудзіўся і пасля сваю сум-нуду разганяў, гэта зразумела,— сказаў кот,— гэта кожны здагадлівы чалавек прыдумаў бы. Алеола ў цябе пытае, ці знайшоў ты, з-за чаго ягады на ядвабніцы цалкам не выпяваюць?

— Знайшоў,— упэўнена адказаў Арцін.— Хадземце сюды, пакажу.

Ён падвёў іх у самае цяністае месца пад кронай ядвабніцы, рассунуў галінкі, і яны пабачылі, што на лісце, які па краях быў пажухлым, сядзеў вялікі чорна-буры вусень. Ён не проста сядзеў, а безупынна працаваў сківіцамі — грыз ліст і самазабыўна жаваў.

— Падаецца, я дзесьці падобнае бачыла,— заўважыла Алеола.

— Натуральна. Я таксама бачыў. У мастака Дроздзіча ў слоіку,— сказаў Арцін.

— Так, але толькі ў мастака ў слоіку яны былі як нежывыя, і больш мярзотныя.

— Бо ў мастака Дроздзіча,— сказаў кот,— гэта і не вусені зусім, а перайначаныя ўсмуткі.

— А ты і мастака Дроздзіча ведаеш? — здзівіўся Арцін.

— А хто ж яго не ведае,— аксамітным голасам адказаў кот Міамурмарор.

— І як жа гэты вусень тут апынуўся? — задумалася Алеола.

— Пэўна, хтосьці вельмі моцна смуткаваў і заразіў ядвабніцу сваёй усмуткай,— выказаў здагадку Арцін.

— Не, гэта Паляндра зрабіла,— сур’ёзна прамовіў кот.— Я заўважыў, што яна кружляла вакол ядвабніцы перад тым, як забраць Джайміну. Дзеля гэтай ядвабніцы яна ў наш край і прылятала. Ядвабніца для яе небяспечная.

— Глядзецце, вось яшчэ,— паказаў Арцін.

Яны знайшлі яшчэ пяць такіх самых чорна-бурых вусеняў.

— Пяць плюс адзін, гэта колькі будзе? — задумаўся кот,— шэсць. Шасцёркай чапляў запрэжаная карэта Журботнай Каралевы.

— Усяго шасцёркай... А ў нашым мястэчку было больш віхураў. Нават не віхураў, а смерчаў,— сказаў Арцін.

— Можа быць, разам з імі яшчэ хтосьці прылятаў? — уголас падумаў кот.

— І што з гэтымі вусенямі цяпер рабіць? — спытаў Арцін.— Я спрабаваў іх адчапіць — нічога не атрымліваецца. Яны вельмі моцна да лісткаў прылепленыя. Можа, іх проста прыдушыць?

— Што ты, нельга! — абурыўся кот.— Пад шчасцядайнай ядвабніцай не павінна быць дрэнна аніводнай істоце! Тады ядвабніца насамрэч засохне. Бо вусені не вінаватыя ў тым, што яны вусені!

— Паглядзецце! — выклікнула Алеола.— Яны смяюцца!

І праўда, вусені не проста жавалі лісты, а пры гэтым яны безупынку смяліся. А можа, і наадварот, яны смяліся і заадно безупынку жавалі.

— Ад лістоў яны і смяюцца, як я ад ягад,— здагадаўся Арцін.

— У такім разе, я ведаю, што рабіць,— сказаў кот,— трэба іх апырскаць слязой каменя. Яны перастануць смяцца, а заадно і жаваць.

Алеола дастала напарстак са слязой каменя.

— Не, напачатку мяне,— папрасіў Арцін.— А то раптам мне не хопіць.

— Хопіць,— паспрабаваў супакоіць яго кот,— пырскаць трэба зусім мала, а то замест безупыннай радасці на цябе бясконца журба нападзе. Ну добра... Дай мне, Алеола.

Кот абмакнуў у напарстак белы кончык свайго яскрава-рудога хваста і ўзмахнуў ім — некалькі маляпусенькіх кропелек патрапілі на лоб, шчокі і рукі Арціна.

— А зараз выйдзі з-пад ядвабніцы.

Арцін выйшаў з-пад дрэва і расплыўся ў шырокай усмешцы.

— Хі-хі!

— Што, не дзейнічае? — занепакоілася Алеола.

— Го-го-го! — зайшоўся Арцін.

— Няўжо... Міамурмарор! — у Алеолы навярнуліся слёзы.

— Дзейнічае. Супакойся. Гэта я так, адмыслова пасмяяўся,— ужо без усялякага смеху сказаў Арцін.— Я проста пажартаваў. Сам з сябе пажартаваў.

— Слухай, ну і жартачкі ў цябе,— пакрыўдзілася Алеола.

— Ты б так не жартаваў, калі б ведаў, што ёй і мне давалося вытрываць перш, чым прынесці табе гэтыя слёзы каменя.

— А што? — занепакоіўся Арцін.

— І гэта ўсё, заўваж, каб выправіць тваю памылку,— сувора сказаў Міамурмарор.

— Ну, так апавядзеце, што з вамі адбылося.

Кот і Алеола паведалі Арціну ўсё, што з імі здарылася ў горадзе Палац Садоў.

— Так што перад тым, як жартаваць,— прамовіў кот,— трэба ведаць, ці можа чалавек у гэтую ўласна хвіліну ўспрыняць твой жарт.

— Прабачце мне. Ну, калі ласка,— папрасіў прабачэння Арцін.

— Ды што з цябе ўзяць, эх ты...— прабачыла яму Алеола.

— Лепей зараз вусеняў акрапім,— прапанаваў кот.

Як толькі мікрапырскі патрапілі на чорна-бурых вусеняў, тыя перасталі жаваць, задумаліся — што ж з імі такое адбываецца. Потым спаўзлі з лістоў па празрыстай павуціне і нейкі час віселі ў паветры. Пасля раптам хутка пачалі закручвацца ў павуціну і ў такім кокане зноў сталі прыладжвацца да ліста.

— Што гэта яны з глузду з'ехалі? Можа, ты на іх надта шмат слязы каменя напырскаяў? — здзіўлена спытаў у Міамурмарора Арцін.

— Заўтра паглядзім,— спакойна адказаў Міамурмарор.

Сонца ўжо знікла за гарамі, і змрок агарнуў гару чорным халатам са срэбнымі дзірачкамі зорак.

Але ні заўтра, ні пазаўтра нічога не змянілася. Арцін сур'ёзна занепакоіўся.

І вось раніцай пятага дня Алеолу і Арціна абудзіў кот Міамурмарор. Ён прымаў сонечныя ванны. «Ванны самага ранняга сонца — найкарыснейшыя для птушак і катой»,— сцвярджаў вучоны кот.

— Алеола! Арцін! Хутчэй прачынайцеся! А то ўсё прапусціце!

Успалоханыя юнак і дзяўчына ўскочылі і падбеглі да ядwabніцы.

Побач з кожным коканам сядзеў белы матылёк. Было падобна, што матылькі толькі нядаўна выйшлі на свет і сушылі свае белыя крылцы з шакаладнымі акрайцамі. Раптам падзьмуў вецер і ўсе шэсць матылькоў пырхнулі і паляцелі ў даліну.

— Паглядзеце! — выклікнула Алеола.

Ягады ядвабніцы зрабіліся вялікімі і белымі. І апроч таго, сваёй формай яны нагадвалі тых вусеняў — такія былі налітыя і сакавітыя.

— Слухай, мы іх назбіраем,— пачаў уголас разважаць Арцін,— а мастак Дроздзіч пафарбуе іх чорнай і бардовай фарбай, ягады стануць падобнымі да сапраўдных чорнабурых вусеняў. Мы падкладзем іх у ягоны слоік. Чаплі возьмуць, пядуць, дадуць Паляндры — самі атруцяцца, і Паляндра атруціцца. Тады мы зробім гаць — наносім галля — і пяройдзем па ім Чорнае балота! Пройдзем да самага Імховага вострава, да Чорнага церама і вызвалім людзей!

— Слушна прыдумаў,— сказала Алеола.

— Добра, добра...— упершыню пагадзіўся з Арцінам кот Міамурмарор.— А вось гэта таксама можа спатрэбіцца.

Кот падчапіў сваім вострым кіпцюром тонкую павуцінку на кокане. Кокан, быццам шпулька нітак, пачаў раскручвацца.

— Слухайце,— усцешылася Алеола,— гэта ж той самы ядваб, з якога зроблены парасон Дроздзіча!

— Так, вусені яго робяць з лісця шчасцядайнай ядвабніцы, таму Паляндра і ейныя паслугачы не могуць яго заўважыць! — улавіў яе думку Арцін.

— Якія вы сталі разумныя. Вось што значыць павуцацца ў вучонага ката,— пахваліў іх альбо сябе самога кот

Міамурмарор.— Я ведаю, дзе ў Пячорным Горадзе ёсць майстэрня — там ткуць ядваб. Мы прыгатуем пахкага алею, а таксама назбіраем пладоў звычайных ядвабніц. Вослік нам дапаможа перавезці іх да майстэрні. Плады аддамо майстрам, а алей — Абдурахмону Улюкбабаю. Ён раздасць па кроплі ўсім жыхаркам горада — на парфуму. А майстры хутка зробіць з кожнага кокана чатыры шаўковых накідкі. Пад імі Паляндра нас не заўважыць.

— Усё-ткі ў нас найвучонойшы кот! — разам пахвалілі яго Алеола і Арцін.

Як сказаў кот, гэтак яны і зрабілі. Алеола адціснула з ягад шчасцядайнай ядвабніцы алей, адзін збанок для сябе, другі — для жыхарак Пячорнага Горада. Арцін і кот Міамурмарор назбіралі ў падарунак майстрам два вялікія плеценыя кошыкі звычайных ядвабніц, а потым адзін невялікі кошык «шчаслівых» ягад — «пачастунак» для чорных чапляў і Паляндры. Кошыкі і збанкі, вядома ж, загадзя пазычылі ў жыхароў Пячорнага Горада. Ні Алеола, ні Арцін, ні кот Міамурмарор «шчаслівымі» ягадамі ўжо не ласаваліся, бо, як сказаў аднойчы кот Міамурмарор,— «ягады — саспелыя, а значыць, можна адчуць не пустое шчасце, а поўнае. А істоце, цалкам напоўненай шчасцем, цяжка кудысьці ісці і, тым больш, пачынаць рызыкаўную для жыцця кампанію».

Сябры-кампаньёны працавалі бадзёра і весела. Вослік з радасцю дапамог ім перавезці плады ядвабніц у Пячорны Горад. Арцін і Алеола пачаставалі яго смачнымі звычайнымі ядвабніцамі, хлебам, перапечкамі. Абдурахмон Улюкбабай вельмі дзякаваў Алеоле, што яна і для ягоных жыхарак прынесла чароўнага алею. Раней ён трохі пазайздросціў, што

яна дала алей, як ён трапна назваў — «алеі гумору»,— жыхаркам горада Палац Садоў, але выгляду не падаваў. Цяпер ён вельмі ўсцешыўся, праўда, неяк задуменна глядзеў на катá Міамурмарора, усё імкнуўся зразумець, каго нагадвае гэтая вусатая ўсмешка, але ніяк не мог здагадацца.

Калі чатыры шаўковыя накідкі былі гатовыя, сябры-кампаньёны выйшлі з Пячорнага Горада.

Алеола і Арцін спыталі ў катá:

— Паважаны Міамурмарор, ці не жадаеш ты з намі пайсці да Паляндры? Нам даспадобы твае парады.

— Дзякуй, я чакаў гэтага запрашэння...— расчулена прамуркаў кот.— Я вельмі рады далучыцца да вашай кампаніі. З такімі старанымі вучнямі і сумленнымі сябрамі лёгка адпраўляцца нават у цяжкі шлях. Апроч таго, я ведаю, што побач з вязніцай для людзей у Паляндры ёсць вязніца і для жывёлаў. І цяпер у мяне з'явіўся шанец стаць найбольш праслаўленым катом, які вызваліць з палону сваіх сабратаў.

— Выдатна!

— Толькі я паеду на кані разам з Алеолай,— разважліва прамовіў кот Міамурмарор,— яна меншая, чым ты, Арцін, і ў сядле будзе болей месца.

— Я згодная,— адказала Алеола.

Яны развіталіся з гараджанамі, з майстрамі, са старцам, у якога бралі амфару, з вослікам. Іх па чарзе моцна сціснуў у сваіх абдымках Абдурахмон Улюкбабай — расчуліўся і пусціў слязу...

— Кіруйце сваімі думкамі! — пажадаў ён ім на шлях-дарогу.

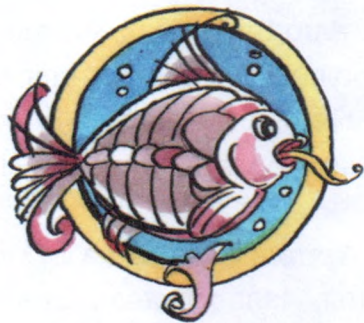
— Дзякуй! Дзякуй!

І вось утрох яны спусціліся ў горад Палац Садоў. Сам хан Ісмiрай, яго Галоўны Візір і кат Бедалай, у якога на рэмені за плячыма вісеў прастакутны футарал з сякерай, вывелі насустрач ім лепшых у ханстве скакуноў. Беллага ўзяў Арцін, гнядога — Алеола, а чорнага — кат Бедалай.

— Пспехаў,— сказаў на развітанне Вялікі Хан Ісмiрай.

Кот, якога ніхто, апроч дога Файрана, не пазнаў, ускочыў на каня Алеолы, сеў у сядло перад ёй, каб бачыць дарогу, адной лапай моцна ўчапіўся каню ў грыву, а другой — памахаў хану, Галоўнаму Візіру і догу.

Файран хацеў «боўкнуць» з усёй моцы, але сам не ведаючы чаму, перадумаў і проста «гаўкнуў», маўляў — трымайцеся, падняў правую пярэдняю лапу і памахаў ёю.

XI

ПУСТАГАЛОВЫЯ ЗЛЫДНІ

Панеслі іх ханскія скакуны хутчэй ветру. І неўзабаве сябры-кампаньёны апынуліся перад рэчкай, за якой пачыналіся землі Светлых Азёр — радзімы Алеолы і Арціна.

Разумны конь, на якім ехала Алеола, знайшоў брод першым і скіраваў да процілеглага берага. За ім ступіў у ваду конь Арціна. Апошнім, без усялякага на тое жадання, пайшоў конь Бедалая. На процілеглым беразе шчыльнай сцяной узвышаўся лес — чым бліжэй падыходзілі да яго падарожнікі, тым больш цёмным і страшным ён ім падаваўся.

Не паспеў конь Арціна выйсці на сухую зямлю, як з лесу павыскоквалі дзікуны, чалавек дваццаць: у руках — дубіны і булавы, праз плячо перакінутыя ваўчыныя скуры, на галовах замест шаломаў — ваўчыныя галовы з разяўленымі ікластымі пашчамі.

Не разважаючы, дзікуны кінуліся акружаць падарожнікаў, схапілі пад аброць каня Арціна. Будучы віцязь дастаў з похваў меч, Алеола выхапіла ў яго з калчана стралу і выставіла на выцягнутай руцэ наперад, а кот Міамурмарор

выпусціў на ўсю даўжыню кіпцюры, паказаў іклы і гучна зашыпеў.

Толькі конь Бедалая, які быў бліжэй за ўсіх да ракі, не патрапіў у акружэнне, кінуўся ў ваду і паплыў уніз па плыні.

Арцін адбіваўся мужа — адкінуў пяцёх дзікуноў, раструшчыўшы двум з іх на галовах ваўчыныя чэрапы. Алеола адштурхнула трох, а кот раздрапаў шчокі і бровы двум.

— Сетку, нясеце сетку! — крыкнуў адзін з дзікуноў.

На юнака і дзяўчыну накінулі шырокі трывалы нерат — і толькі тады дзікуны зноў напалі ўсім гуртам.

Арціна, Алеолу і ката Міамурмарора моцна звязалі пруткімі вяроўкамі і адвялі ў лес на паляну, дзе была выкапаная зямлянка — галоўнае логавішча дзікуноў.

Палонных пасадзілі пад смалістую крывую хваіну. Дзікуны свіснулі — і з вузкага лаза зямлянкі, пазяхаючы і пацягваючыся, выйшаў верхавода, а за ім на карачках выпаўзла верхаводзіна. Устала, пацягнулася. Верхавода і верхаводзіна былі таўставатыя, з брунатнымі ад куродыму тварамі. Рукі — карабатыя, пазногці — чорныя. Валасы даўно нямытыя і нечасаныя. На абодвух звярыныя скуры, гэтаксама, як і на іншых дзікунах. Толькі ў адрозненне ад іх, ногі ў верхаводы і верхаводзіны былі абутыя ў скураныя чобаты, а не лыкавыя лапці.

Верховода і верхаводзіна ўважна агледзелі палонных.

— Нядрэнны тавар, — нізкім голасам сказала дзікунка. — Прадамо іх купцам на ладдзях. Дзяўчына пойдзе за прыгажунню-прыслужніцу, а хлопца можна прыкаваць да вясла.

— Прадаваць трэба купцам, якія плывуць з дружнай, а тым прастакам, што плывуць з малой аховай, нічога

прадаваць не будзем! Гэтых мы самі зможам захапіць,— расцягнуў рот у адназубай усмешцы верхавода,— і яшчэ выкуп за вызваленне запатрабуем! — Ён люта памахаў сукаватай дубінай, якую ўсюды цягаў з сабою.

— Вядома, будзем прадаваць толькі тым купцам, у якіх ёсць дружина,— пагадзілася верхаводзіна.— Такія дружинныя купцы і мацней, і багацей. За хлопца, сапраўды кажу, не меней за дзесяць золтанаў дадуць, а за дзяўчыну — і ўсе дванаццаць.

— А з гэтай жыўнасцю што будзем рабіць?

— Катá, як заморскую жывёлу, паспрабуем за пяць золтанаў збагрыць, а калі не атрымаецца — з ягонага меха я сабе каўнер зраблю. Бачыш, які кацяра шыкоўны, вогненна-руды, паласаты, белая грудка... Не тое, што наш — чарноцце чарнюшчае...

— Хто вы такія? — сувора запытаўся Арцін.

— Нас,— верхавода зірнуў на яго, прымружыўшыся ў яхіднай ухмылцы,— называюць злыдні. А калі дакладней, мы — ліхадзеі.

— Гэта што, разбойнікі? — пацікавілася Алеола.

— Не, дзяўчынка,— агідна хіхікнула верхаводзіна, паказаўшы свае зубы з чорным налётам.— Горш... Нашмат горш. Разбойнікі, наагул, бываюць высакародныя. А мы не паважаем высакароднасць.

— Высакароднасць нам абсалютна ні да чаго,— дадаў верхавода.

— А чым жа вам высакароднасць не да душы? — са злосцю спытаў Арцін.

— А яна нам, нібы костка ў горле! Хі-хі-хі,— прастуджаным голасам засмяялася верхаводзіна. Яна прадчувала добрую выручку.

Пакуль верхаводзіна душылася смехам, Алеола неўпрыкмет паслабіла пумы на адной руцэ, злаўчылася і адкаркавала схаваны ў мяшэчку на пасе збанок з алеем, зробленым з пладоў шчаслівай ядвобніцы.

Водар дайшоў да верхаводзіны.

— Вой, як смачна, як прыемна пахне, хі-хі-хі,— больш тонкім голасам засмяялася верхаводзіна.

Верхавода таксама пачаў не то смяцца, не то заікацца смехам.

— Вам гэты водар даспадобы? — шчыра пацікавілася Алеола.

— Вельмі, хі-хі-хі,— верхаводзіна была не ў сілах стрымацца.

— Нешта дужа ў носе ласкоча, плачу ад смеху,— прызнаўся верхавода.

— А што гэта, хі-хі-ха, у цябе? — верхаводзіна пальцам ткнула ў мяшэчак са збаночкам, які Алеола прыціскала рукой.

— Гэта чароўны алей. Хто гэты алей панюхае, становіцца шчаслівым.

— Ого! Шчаслівым... Тады зробім так,— сказала верхаводзіна,— ты аддасі мне гэты алей, а я цябе за гэта адпушчу.

— Не толькі мяне,— выправіла Алеола,— а ўсіх нас: мяне, віцязя Арціна і катá Міамурмарора.

— Добра,— трохі зычлівей усміхнулася верхаводзіна.

— Ты што! — прахрыпеў верхавода.— Алей увесь вынюхаем, а грошай не атрымаем!

— Не слухай яго, дзяўчынка,— ласкава прамовіла верхаводзіна.— Я вас адпушчу.

Яна падышла да Алеолы.

— Зараз, зараз, мая маленькая, мая добранькая дзяўчынка, патрывай,— дзікунка вызваліла ейныя рукі ад вяровак.

— Вой, як балюча,— прызналася Алеола.

Яна аддала чароўны алей верхаводзіне. Тая хуценька закаркавала збаночак коркам, які быў вяровачкай прывязаны да збанка.

Верхавода акуратна ўзяў вызваленыя рукі Алеолы, паглядзеў на чырвоныя паскі, пакінутыя вяроўкамі.

— Бедная, бедная мая...

І нечакана зноў накінуў на іх вяроўку і туга зацягнуў.

— Што гэта! Мы ж з вамі дамовіліся! — ускрыкнула Алеола.— Вы абяцалі нас адпусціць!

— А навошта нам цяпер вас адпускаць, калі алей і так ужо ў нас? — скрывіла рот верхаводзіна.

— Мы ж ліхадзеі, а значыць, людзі несумленныя. Мы сваё слова ніколі не трымаем,— гэтым разам крыва ўсміхнуўся верхавода.

— А чаго тут цешыцца — таго, хто не трымае сваё слова, ніхто не паважае,— сказаў ім кот Міамурмарор.

— Ого, кот умее размаўляць! — услікнуў верхавода.

— Значыцца, прадаць яго можна даражэй,— узрадавалася верхаводзіна.— Можа, як цуд заморскі — за сотню золтанаў!

Раптам з лесу раздаўся голас аднаго з ліхадзеяў:

— Гэй, верхавода, на рацэ ладдзя! Нейкі купец плыве!

— А аховы ў яго шмат?

— Не, чалавек дзесяць!

— Дык бярыце чаўны і вадаступы і нападайце!

— Э-е-ей! — зароў ліхадзей.— Нападаем!

— Вы нягоднікі,— гнеўна сказаў Арцін,— калі я вызва-
люся, вам не здабраваць!

— Наўрад ці ты калісьці вызвалішся, хлопча,— абыяка-
ва адказаў яму верхавода.

— Гэй, верхавода! — з лесу зноў гукнуў той самы ліха-
дзей.— Купец уцёк, мы яго не змаглі дагнаць! Але на рацэ
з’явіліся яшчэ дзве ладдзі: адна з таварамі, а другая — з
купцом і ягонай дружнай. Нападаць?

— Не, няздара! Крычыце купцу, што ў нас тавар маецца!
Хай падплываюць для перамоваў! — крыкнуў у адказ верхаво-
вода, а чацвёрцы вартавых, якія стаялі побач з палоннымі і
трымалі булавы на плячах, загадаў:

— Вядзіце гэтых да берага!

Звязаных Арціна, Алеолу і ката Міамурмарора — яму
ліхадзеі ўсе лапы, каб не драпаўся, а заадно і хвост, абматалі
вяроўкамі — павялі назад да ракі.

У пясчанай водмелі гайдалася на хвалях ладдзя. На ёй
спусцілі чырвоны ветразь з эмблемай жоўтага сонца. За
бортам стаяла пяцьдзясят ваяроў у кальчугах, са шчытамі і
мячамі ў руках.

— Дабрыдзень, слаўнаму купцу,— пакланілася яму
верхаводзіна.— У нас для вас ёсць выдатны тавар. Ці не
заўгодна паглядзець?

Ліхадзеі падштурхнулі сваіх палонных бліжэй да вады.

— Дзяўчына прыгожая, чыстая — за дванаццаць золтанаў. Хлопец — віцязь — моцны... яго — за дзесяць. І кот — заморскі цуд — умее размаўляць. Сто золтанаў!

— Кот умее размаўляць? — здзівіўся купец.

— Так.

— А які ў яго характар?

— Мой характар — гэта мой характар,— буркнуў кот.— І ён вас не датычыцца.

— Ого! — развёў рукамі купец.— Насамрэч цуд заморскі!

— Ну, як, дзесяць плюс дванаццаць і плюс сто за ката... колькі разам будзе? — задумаўся верхавода.

— Сто дваццаць,— сказаў купец.

— Не,— прахрыпеў верхавода,— сто дваццаць восем.

— Я згодзен — за ўсіх даць... сто дваццаць адзін золтан.

— Мала,— крыкнула верхаводзіна.— Сто дваццаць сем.

— Сто дваццаць два,— адгукнуўся купец.

— Сто дваццаць шэсць.

— Сто дваццаць пяць.

— Дамовіліся,— пагадзілася верхаводзіна.

— Вядзіце іх да ладзі.— Купец адлічыў грошы, паклаў іх у мяшэчак і кінуў ліхадзеям.

— Стойце! Адпусціце іх зараз жа!

На бераг на вараным кані выехаў кат Бедалай у сваёй катаўскай вопратцы — у чырвонай туніцы, у чырвоным каптурі, які затуляў увесь твар, і толькі вузкія шчылінкі для вачэй цямнелі на каптуры. У руцэ Бедалай трымаў сваю жахлівую двухвострую сякеру. Ліхадзеі, якія выскачылі было яму на сустрач, пабачыўшы Бедалая і ягоную сякеру задрыжалі. Ад аднаго толькі выгляду ката, які размахваў жудаснай зброяй,

ва ўсіх злыдняў адразу звяло шыі. Усе ліхадзеі сцяліся, згорбіліся, адступілі і кінуліся ўрассыпную — хто ў лес, хто ў раку.

Бедалай саскочыў з каня і з сякерай наперавес пайшоў на тых, хто падштурхоўваў палонных да ладдзі.

— Гэй, ты хто такі?! Я купец Голдвіг! — прароў з ладдзі купец.— А гэта мае рабы, мая ўласнасць! Я набыў іх і вязу прадаваць!

— Ніякія яны табе не рабы, яны са мной падарожнічаюць! А я Бедалай — кат хана Ісмiрая!

— Хто? Кат? — Купец Голдвіг разгубіўся, а затым махнуў рукой.

Дружыннікі выскачылі з ладдзі і з аголенымі мячамі пайшлі на Бедалая. Той імкліва прабіўся скрозь уцякаючых ліхадзеяў да палонных і разрэзаў іхнія пугы. Алеола адразу схапіла за рукі верхаводзіну, кот Міамурмарор учапіўся кіпцюрамі ў карак верхаводзе, а Арцін выдраў у яго з рук дубіну і рынуўся на дапамогу Бедалаю.

Арцін і Бедалай, адчайна б'ючыся, загналi ўсю дружыну купца ў раку. Незвычайная сякера кáта на адлегласці, нават не датыкаючыся да ворага, магла наносіць удары, адкідваць назад, варта было толькі Бедалаю на таго замахнуцца.

Сам купец Голдвіг падняў ветразь на сваёй ладдзі і паплыў далей ад месца бітвы.

— Як вы можаце людзьмі гандляваць?! — крыкнуў яму ўслед Арцін.

— І катáмі! — дадаў кот Міамурмарор.

— Запомні, Голдвіг,— гучна прамовіў Бедалай,— не спрабуй нават нос паказваць ва ўладанні хана Ісмiрая! Ён цябе адразу ж пасадзіць у вязніцу!

Купец Голдвіг імкнуўся як мага хутчэй адплысці, а ягоныя мокрыя дружыннікі па пояс у вадзе цяжка цягнуліся за ім па пясчанай мялізне.

Потым Бедалай заняўся верхаводам і верхаводзінай — моцна звязаў іх. Яны гучна на ўвесь лес крычалі:

— Ліхадзеі! Ліхадзейчыкі, на дапамогу! Вас шмат, а іх усяго чацвёрка!

Але ніхто нават не спрабаваў ім дапамагчы. Ліхадзеі былі гэтак напалоханыя, што без аглядкі ўцякалі.

— Ніхто не будзе рызыкаваць сваім жыццём, каб вызваліць злыдняў, — сказаў кот Міамурмарор, — людзей, якія не трымаюць слова, ніхто не паважае.

— Адпусцеце нас, — узмалілася верхаводзіна, — мы вам чым хочаце паклянёмся, што не будзем больш нікога рабаваць, прадаваць...

— Яшчэ разок вам нагадваю, — сказала Алеола, — вы самі пахваляліся, што ніколі не трымаеце сваё слова. Як жа вам можна верыць? — Яна забрала ў верхаводзіны свой збанок з чароўным алеем. — Мы аддамо вас мясцоваму князю, ён і вырашыць, што з вамі рабіць.

— Не трэба, калі ласка! Князь пакляўся нас на ўсё жыццё пасадзіць у сутарэнне свайго замка.

ХІІ

ЖЫЦЦЁВАЯ ПАЗІЦЫЯ СТРЫЕЧНАГА БРАТА

Вечар заліў неба шэрым колерам. Сябры-кампаньёны вывелі палонных ліхадзеяў на паляну побач з зямлянкай. Арцін і Бедалай расклалі вогнішча, каб прыгатаваць ежу і пагрэцца.

— Вой, што гэта? — усклікнула Алеола.

Яна паказала на цёмны лес. Там, паміж дрэвамі, свяціліся два круглыя жоўценькія агеньчыкі.

— Здароў, здароў! — павітаў жоўценькія агеньчыкі кот Міамурмарор.

— Здароў, здароў усім! — На паляну выйшаў вялікі чорны кот. Ён быў нават большы за ката Міамурмарора.

— Варгін! — пазналі яго Алеола і Арцін.

— Так, я кот Варгін, разумны і мудракемны.

Кот Міамурмарор выгнуў спіну, падняў хвост трубой, выйшаў насустрач Варгіну і з дакорам сказаў:

— І як не сорамна жыць у злыдняў!

— Я ў іх не жыву, а толькі прыходжу да іх...— варкатлівым голасам адказаў кот Варгін.— Гэта вельмі... Гэта вельмі, нават вельмі-вельмі...

— Што вельмі-вельмі? — запытаў кот Міамурмарор.

— Вельмі добра, што я цябе сустрэў, мой стрыечны братка. Ім засталася ўсяго дзве ночы для поўнай прачысткі, але мы з табой управімся за адну.

— Ты пра што, Варгін, кажаш?

— Зараз усё дазнаешся. Трэба толькі, каб людзі спаць улягліся. Давай памуркочам.

Каты гаварылі на кацінай мове, і з боку выглядала, што яны мяўкаюць на розныя лады.

— Вось разышліся,— пазяхнуў Бедалай.

А калі каты пачалі паціху муркатаць, людзі леглі на скуру поруч з вогнішчам і паснулі. Праз сон ім здавалася, што яны чуюць нейкую хуткамоўку. Нешта накшталт:

Муляр мыў мур мармуровы,
Мармур муру быў пурпуровы.
Муляр мыў мур мармуровы,
Мармур муру быў пурпуровы.

— А цяпер,— сказаў кот Варгін,— падпаўзем да верхаводы і верхаводзіны. Толькі для іх трэба не муркатаць, а буркатаць. Запамінай:

Збрыдзі, бяда,
Бруд і брыда.
Збрыдзі, бяда,
Бруд і брыда.

Запомніў? Зараз ты будзеш буркатаць на вуха верхаводзіне, а я — верхаводу. Распачнем.

Каты разам узяліся хутка-хутка паўтараць гэтыя словы, і адразу з вушэй і наздрынаў верхаводзіны і верхаводы пачалі

высоўвацца мыскі з мігатлівымі вачыма жабаў, вужакаў, мышэй. Паказалі свае вусы прусакі. А каты ўсё буркаталі і буркаталі. І вось адна жаба не вытрымала і выскачыла з вуха верхаводзіны, за ёй — другая, з наздрыны верхаводы выпаўз вужака. І тут пачалося — з вушэй, рота і ноздраў верхаводы і верхаводзіны палезлі жукі, п'яўкі, ракі хвастом наперад. Варгін спрытна махнуў лапай і падчапіў за хвост мышку, якая толькі што вылезла з вуха верхаводы. Кот Міамурмарор прымружыў вочы.

— Ты гэта чаго? — спытаў Варгін у свайго стрычнага брата.

— Я думаў, ты яе зараз з'ясі.

— Што ж табе там пра мяне напляткарылі... Гэй ты,— звярнуўся ён да мышы,— ты не будзеш болей жыць у галовах гэтых людзей?

— Не, не буду,— віскнула мыш, боўтаючыся на сваім хвастку.

— Ну вось і добра,— сказаў кот Варгін і апусціў яе на зямлю.— Бяжы ў лес — там табе месца хопіць.

— Ах, якое раздолле! — усклікнула мыш.

— Вядома, раздолле. А ў галаве злыдня жыць — тое ж самае, што ў вязніцы!

— Я ж не ведала, што на зямлі так добра! Мы, мышы, заводзімся там, дзе пустка. Але дарма ты нас патурбаваў, Варгіне, гэтыя злыдні нідзе ніколі не вучыліся, у галаве ў іх поўная пустэча. Так што там зноў завядуцца мышы, а таксама жабы, жукі, мухі, прусакі. Фу!

— Як толькі ў іх у галаве з'явіцца добрыя думкі — ніхто не завядзецца,— запэўніў мыш кот Варгін.— Ім яснапанна Алеола дапаможа.

— Вой, як тут добра! — не магла нацешыцца мыш і сама рабілася ад гэтага дабрэйшай, нават поўстка яе з брудна-шарай ператварылася ў белую.— Я табе, Варгін, за тое, што ты мяне вызваліў, чаго-небудзь ядомага прынясу.

— Дзякуй, вужака ўжо каўбасы абяцаў прыцягнуць.

І сапраўды, вызваленыя з галоваў злыдняў істоты праз некаторы час вярталіся і прыносілі пачастункі — хто смятанку, хто малачко, хтосьці вяндліну, хтосьці сыр — ад гэтага кот Міамурмарор вельмі ўзрадаваўся. Каты-браты арганізавалі вялікую бяседу з гутаркай да самае раніцы. І наеліся ад пуза.

— Так... Зараз я разумею, чаму ты такі тоўсты,— сказаў Міамурмарор свайму брату,— а то ж пляткараць, што тых мышэй, мух, прусакоў, гадасць усялякую ты з галоваў злыдняў адмыслова выбаўляеш і ясі.

— Шмат па зямлі чутак ходзіць. Пакуль сам не пабачыш — не рабі высноваў.

Перад тым, як класціся спаць, яны яшчэ раз прабуркацелі на вуха злыдням.

Збрыдзі, бяда,
Бруд і брыда.
Збрыдзі, бяда,
Бруд і брыда.

З рота верхаводзіны выпаўз слімак, а верхаводы — станожка.

— Ну што, нікога там не засталася? — сувора спытаў кот Варгін.

— Не, больш нікога — чыстыя галовы,— тонкім галаском сказала станожка і, перастаўляючы сто сваіх ножак, папаўзла прочкі.

А слімак пачаў поўзаць вакол вуха верхаводзіны, не разумеючы, дзе ён. Варгін акуратна ўзяў беднага слімака лапай і перасадзіў на яблык.

Слімак ажно засвяціўся ад шчасця.

— Ну, выдатна, зараз, братка, і паспаць можна,— пазяхнуў кот Варгін.

— Пра-а-авільна,— таксама позехам пагадзіўся кот Міамурмарор.

Наступным днём катой абудзіла Алеола.

— Колькі можна спаць? Ужо час полудня, а вы ўсё спіце і спіце. Будзеце есці? Я смачны суп зварыла.

— Не, дзякуем,— адказалі каты,— мы і так сытыя.

— Сытыя? Вы што, у сне палуднуеце? — здзівілася Алеола.

Тады кот Міамурмарор апавёў, чым яны ўначы з Варгінам займаліся.

— Праўда, праўда,— пацвердзіў кот Варгін.— Цяпер верхавода са сваёй верхаводзінай зусім не злыдні і не ліхадзеі, а нармальныя людзі. Толькі трэба, каб у іх чыстых галовах добрыя думкі завяліся. Адкаркуй, Алеола, збаночак з чароўным алеем. Мінулым разам ад гэтага паху ў іх узнікала злараднасць, бо іх галовы былі не тым, чым трэба, забітыя. Зараз усё будзе інакш.

Алеола адкаркавала збанок з чароўным алеем, дала панюхаць верхаводу і верхаводзіне. Яны шчыра ўсміхнуліся і задумаліся.

— Як я люблю нашую рэчку,— раптам сказаў верхавода.

— А я як люблю нашую рэчку,— прамовіла верхаводзіна.

— Давай пераправу наладзім, паставім паром,— пачаў разважаць уголас верхавода.— Тут жа найзручнейшае месца. Людзям будзем дапамагаць.

— І яшчэ пабудуем дыхтоўную хату. Падарожнікі за пераправу будуць нам плаціць. З гэтага і жыць будзем.

— Слушна, мая любая, слушна,— ласкава сказаў верхавода і цмокнуў сваю верхаводзіну ў шчаку.

Алеола, Арцін і Бедалай дужа здзівіліся такім пераменам у злыднях. А кот Міамурмарор — не дужа, бо ён ведаў, што яго стрыечны брат, кот Варгін, вельмі разумны, і ўжо калі ён нешта сказаў — гэтак яно і будзе.

Арцін і Бедалай развязалі былых злыдняў, а Алеола пачаставала іх супам.

— Дзякуй за вашу дабрыню,— сказалі былыя злыдніліхадзеі.— А мы вам за гэта падорым неабходныя ў дарозе рэчы.

Былы верхавода ліхадзеяў спусціўся ў зямлянку і прынёс чатыры пары дзіўнага абутку — нейкія шырокія лапці, абвязаныя рыбінымі пухірамі.

— Гэта вадаступы. Абуеце іх і можаце спакойна па вадзе хадзіць,— патлумачыў былы верхавода ліхадзеяў.

— Нага правальваецца ў вадку сама найбольшае — па шчыкалатку,— сказала былая верхаводзіна ліхадзеяў,— бярэце, яны вам спатрэбяцца.

— Дзякуй, удружылі вы нам, удружылі,— Арцін узяў вадаступы.— Гэта акурат тое, што нам трэба, каб перайсці Чорнае Балота.

— Да пабачэння! — разам сказалі былыя злыдніліхадзеі.

Яны яшчэ раз падзякавалі ўсім і адправіліся да ракі наладжваць сваё новае жыццё.

— І мне пара,— кот Варгін пацягнуўся,— прыемна было з вамі пабачыцца.

— Хіба ты не пойдзеш з намі да Паляндры? — спытаў кот Міамурмарор.

— Занадта шмат гонару гэтай Паляндрусе, каб столькі смельчакоў і разумнікаў адначасна да яе хадзілі. Вы і без мяне ўправіцеся. Мне яшчэ вунь колькім злыдням трэба мазгі прачысціць.

— Шаноўны Варгінчык,— звярнулася Алеола,— а ты выпадкова не ведаеш, дзе нам мастака Дроздзіча знайсці?

Кот Варгін на хвілінку задумаўся.

— Я чуў ад варон, што тры дні таму яго бачылі на шляху каля Новага Мястэчка. Ён ішоў якраз на поўдзень, у кірунку Чорнага Балота.

— Выдатна! — усклікнуў Арцін.— Значыцца, ён ужо назбіраў людскіх усмугак. Мы яго дагонім!

— Дзякуй табе, кот Варгін,— сказала Алеола.

— Поспехаў вам,— адказаў ён.

Кот Варгін памахаў ім і, як чалавек, на задніх лапах, пайшоў у глыб лесу. Спыніўся, пачасаў сабе пад правай лапай, успомніў, што ўсё-такі зручней для яго ісці па-кашэчаму, апусціўся на чатыры лапы і схаваўся ў ценю дрэваў.

Бедалай свіснуў, і на паляну прыскакалі ханскія скакуны. Усе ўчатырох — Алеола, Арцін, Міамурмарор і Бедалай — селі на коней і адправіліся да Новага Мястэчка.

ХІІІ

ЯК МАСТАК МАСТАКУ...

Жоўтай дарогаю ішоў мастак Дроздзіч. Ішоў ён, абапіраючыся на свой улюбёны кіек-парасон, ішоў-ішоў... Змарыўся, прысеў на ўзбочыне, разгарнуў парасон, і раптам бачыць — да яго здалёку, стрымгалоў, скачуць трое вершнікаў. На белым кані — малады віцязь, на чорным — шыракаплечы волат, а на гнядым кані — незразумелая пачвара! — двухгаловы таўстун. Адна галава ў яго з доўгімі валасамі, а другая — маленькая, з вострымі вушамі, як быццам з жывата вершніка расце.

«Дык гэта ж Алеола на кані катá да сябе прыціскае, — здагадаўся мастак Дроздзіч, калі прыгледзеўся лепей, — там жа і Арцін скача, а за імі гоніцца нейкі жахлівы бамбіза з раскосымі вачыма і вострымі скуламі... Не, не гоніцца, а разам з імі скача...»

— Прывітанне, мастак Дроздзіч, — усе вершнікі адначасова асадзілі коней. Бліскучым воблакам пыл падняўся з-пад капытоў.

Алеола і Арцін, як старыя прыяцелі, абняліся з Дроздзічам. Мастак нават папрасіў сваіх маладых сяброў перайсці з ім на «ты».

— Мы спяшаліся да цябе! — разам сказалі яны.

— Разумею, разумею, значыцца, ягады шчасцядайнай ядвабніцы вы раздабылі,— здагадаўся мастак Дроздзіч.

— Так, раздабылі.

— А гэта хто з вамі?

— Гэта кот Міамурмарор.

— Дзякуючы яму мы гэтыя ягады і займелі.

— А гэта хто? — мастак паказаў на Бедалая.

— А гэта мой кат,— спакойна сказала Алеола.

— Кат? Як гэта разумець? — збянтэжыўся мастак Дроздзіч.

— Кат ды кат, навязаўся, вось, на маю галаву. Раз, два і сякір-башка,— Алеола рабром далоні злёгка стукнула сябе па шыі,— так нічога, добры хлопец... Яго Бедалаем клічуць.

Мастак у разгубленасці адступіў ад Бедалая, зазірнуў у вочы Алеолы — праверыць, ці ўсё з ёй у парадку.

Тады Алеола, і Арцін, і кот Міамурмарор пачалі апавядаць мастаку пра свае прыгоды ў замежных краінах.

— І што вы сапраўды здыміце Алеоле галаву з плеч? — спытаў у кота мастак Дроздзіч.

— Здыму, калі яна не пойдзе да Паляндры. А пакуль я сам за ейную галаву галавой адказваю,— сувора адказаў Бедалай.— Берагу і абараняю.

— Гэта ж трэба! — здзівіўся мастак Дроздзіч.— Кат-целаахоўнік.

— Кат,— сказаў Бедалай,— да пэўнага моманту заўсёды целаахоўнік.

Кот мыўся — аблізваў языком лапу, а потым цёр ёю за вухам.

— За сваім целама кожны павінен сам сачыць і ахоўваць яго...— праваркатаў ён.— Так што, Алеола, на кáта спадзявайся, а сама востра вуха трымай.

— Слухай...— сказаў Арцін мастаку Дроздзічу.— У нас ёсць план.

Будучы віцязь дастаў са сваёй паходнай торбы плод шчаслівай ядвабніцы. Мастак адразу ж заўважыў, што яны вельмі падобныя да вусеняў-усмутак, калі тыя скручаныя ляжаць.

— Так-так,— усхапіўся Арцін,— толькі трэба іх у чорна-бардовы колер перафарбаваць.

— Гэтая праца акурат па мне,— спакойна прамовіў мастак Дроздзіч і пачаў даставаць са сваёй торбы ўсё неабходнае — збанкі з фарбамі, палітру, пэндзлікі.

З веданнем справы мастак змяшаў на палітры чорную фарбу з чырвонай, бардовай і памаранчавай, а згары крапнуў яшчэ фіялетавай і зялёнай.

— А навошта столькі фарбаў змешваць? Бо вусені — чорна-бардовыя. Можа, досыць проста змяшаць чорную і бардовую? — пацікавіўся Арцін.

— Ну, паспрабуй,— падахвоціў юнака Дроздзіч.

— Ну і паспрабую,— рука Арціна пацягнулася да ягады шчасцядайнай ядвабніцы.

— Слухай, папрактыкуйся напачатку на звычайных ягадах, каб дэфіцытны прадукт не пераводзіць,— прапанаваў Міамурмарор.

— Можа, мяне яшчэ каты будуць вучыць маляваць? Я і без цябе ведаю, што мне рабіць,— Арцін усё-такі не

насмеліўся ўзяць «шчаслівую» ягаду і, пазычыўшы пэндзлік у мастака Дроздзіча, пачаў расфарбоўваць звычайную.

— Ну, як? — самазадаволена спытаў Арцін праз некаторы час.

Але ніхто з сяброў Арціна так і не адважыўся сказаць праўду, да чаго была падобная ягоная ягада.

А Дроздзіч сказаў:

— Эх, Арцін, гэта ты бачыш у гэтых вусенях толькі два колеры, а мы, мастакі, у кожным прадмеце вакол нас заўважаем сотні адценняў самых розных колераў.

— А мы, каты, уначы можам адрозніць сотні адценняў аднаго толькі шэрага колеру! — пахваліўся кот Міамурмарор.

Перафарбаваць плод ядвабніцы для такога мастака, як Дроздзіч, было нескладана, таму неўзабаве ягады ядвабніцы пазнаць было немагчыма. Вонкава яны сталі кропля ў кроплю, як вусені-ўсмуткі, што ляжалі ў пузатым слоіку мастака Дроздзіча.

— Ого, выдатна, — пахваліў працу мастака Арцін.

— Не адрозніш! — захоплена прамовіла Алеола.

— Добра, — нават сказаў слова маўчун Бедалай.

— Калі, вядома, іх не нюхаць, — дадаў кот Міамурмарор.

— Значыць так, — пачаў апавядаць свой план Арцін, — зараз мы кладзем гэтыя перафарбаваныя ягады шчаслівай ядвабніцы ў твой слоік і ўсе разам адпраўляемся да Чорнага Балота. Ты, як заўжды, ставіш слоік на балотную купіну. Чорныя чаплі па звычцы прылятаюць, забіраюць слоік, высыпаюць з яго сапраўдных вусеняў разам з перафарбаванымі ягадамі ў казанок. Паляндра, як звычайна, у гэтым казанку варыць сабе і чаплям поліўку. Затым яны ўсе разам наядаюцца

гэтай поліўкай і спакойненька атручваюцца... А мы тым часам з дапамогай вадаступаў без усялякіх праблем перабіраемся да церама, вызваляем людзей, а кот вызваляе жывёлаў.

Не паспеў Арцін даказаць, як неба раптам пацямнела і па ім пайшлі чорныя віхуры.

— Ай-ай-ай, хутчэй пад парасон! — крыкнуў мастак Дроздзіч.— Чорныя чаплі лятуць!

Але пад ягоны парасон шмыгнуў толькі кот Міамурмарор. А ўсе астатнія — Алеола, Арцін і Бедалай — хутка дасталі са сваіх торбаў накідкі і накрыліся самі, і коней сваіх прыкрылі.

Чорныя віхуры праляцелі паблізу.

— Нічога сабе! — зноў здзівіўся мастак Дроздзіч, глядзячы на сваіх захутаных у накідкі прыяцеляў.

— Мы ў Пячорным Горадзе трохі чароўнага ядвабу раздабылі,— патлумачыла Алеола.— А ты чаму сваю накідку не дастаў? — запытала яна ў катá.

— Ну, нам, катáм, лягчэй кудысьці шмыгануць, чым сябе ў нешта ахінуць. Я наогул насіць вопратку не дужа люблю...

— Накідкі — гэта вельмі добра,— сказаў мастак Дроздзіч,— а я ўсю дарогу галаву сабе ламаў, як жа мы ўсе пад маім парасонам змесцімся!

— Ану, залазь да мяне.— Арцін заскочыў на свайго каня і паказаў мастаку Дроздзічу на сваё сядло.

Гэта было разумна і справядліва — Алеола ехала на кані з катом Міамурмарорам, а ў Бедалая за спінай была вялізная цяжкая сякера ў масіўным футарале. Так што пасунуцца і саступіць трохі месца мог толькі Арцін.

Мастак Дроздзіч здолеў сяк-так забрацца ў сядло да будучага віцязя. Ягоны конь ад дадатковага цяжару напачатку трохі прысеў, але хутка прызвычаіўся і выпрастаўся.

— Наперад! — паспрабаваў падбэдзёрыць усіх мастак Дроздзіч.— На бітву з Жалобнай Каралевай!

Сябры-кампаньёны шпарка, але не наўскач, каб літаваць коней, паскакалі наўпрост да Чорнага Балота.

Мастак Дроздзіч выдатна ведаў дарогу, бо яму даводзілася раз або два, а мо і тры разы на год прыходзіць да гэтага жудаснага месца: то ўвесну град наляціць — паб'е ўсе ўсходы, і ўвесь год людзі галадаюць. То засуха надыдзе або, наадварот, дажджы на месяцы зацягнуць — тады працы ў Дроздзіча бывае безліч. У такія часы не адзін слоік чорных вусеняў-усмутака даводзілася несці да Чорнага Балота, а цэлых два ці нават тры...

— Нам засталася ўсяго два дні дарогі,— паведаміў мастак Дроздзіч.

XIV

ВЯРХОМ НА СЯКЕРЫ

Лета ў той год выдалася шыкоўнае. Доўга стаяла сонечнае надвор'е. Бывала, пракатваліся кароткачасовыя навальніцы. Пасля іх расліны ажывалі, рунелі сакавітыя травы, моцай набіраліся лясы.

Раптам у небе прамільгнуў цень. Ён праімчаў так імкліва, што ніхто з прыяцеляў не паспеў нават дастаць шаўковую накідку. За першым ценем праляцеў другі, потым — трэці.

Сябры-кампаньёны амаль адначасна нацягнулі павады, спынілі коней і трывожна паглядзелі ў неба.

— Зноў чорныя чаплі? — насцярожыўся Арцін.

— Дый непадобна, — наморшчыў лоб мастак Дроздзіч, але на ўсялякі выпадак зняў з пляча свой парасон, каб калі што — як мага хутчэй яго разгарнуць.

— Яшчэ адзін! — усклікнула Алеола.

У адрозненне ад чорных віхур, гэтыя незразумелыя цені ляцелі на вялізнай хуткасці па прамой і ўсе ў адным кірунку.

— Пяць, шэсць, сем, — падлічваў кот Міамурмарор.

— Ды іх тут цэлая чарада. — Арцін паклаў руку на цаўё меча.

— І ўсе лятуць кудысьці ў адну кропку,— востры пагляд катá Міамурмарора вызначыў характар палёту ценяў.

— Можа, гэта невядомыя людзям птушкі? — задумалася Алеола.

Раптоўна Бедалай здзіўлена буркнуў:

— Што гэта?

Усе паглядзелі на кáта — той, азірнуўшыся назад, нешта шукаў вачыма. Бедалай знячэўку адчуў, што футарал, у якім знаходзілася ягоная цяжкая сякера, ні з таго ні з сяго перастаў адцягваць яму спіну. Кат падумаў, што, можа быць, абарваліся шлейкі, на якіх футарал трымаўся. Аднак, шчыльна зачынены на ўсе зашчапкі, футарал быў на месцы, але цягнуў цяпер не да зямлі, а, наадварот, кудысьці ў неба.

Над дарогай прамільгнулі яшчэ тры цені запар. У гэты момант футарал яшчэ мацней пацягнуў кáта ўгару, нібы нацягнулася нябачная моцная нітка, кімсьці прывязаная менавіта да ягонай сякеры.

Бедалай, каб праверыць, што адбываецца, саскочыў з каня, зняў футарал з пляча, заглянуў у яго — усё быццам было ў парадку — сякера на месцы. Ён зачыніў і зашпіліў футарал.

У гэты момант пранесліся яшчэ чатыры цені. Футарал з сілай ірвануўся з рук ката. Бедалай, каб не ўпусціць яго, заскочыў на футарал, нібы на спіну каня, і адчуў, што праз імгненне, не па сваёй волі ўздымецца ў паветра. Аднак кат не адважваўся парушыць свой абавязак і кінуць сякеру, з гэтай самай прычыны ён не мог пакінуць без свайго нагляду і Алеолу. Калі футарал пралятаў побач з канём будучай яснапанны, Бедалай адной рукой абхапіў яе, і адразу іх абаіх

падкінула ў неба. Футарал, а дакладней сякера, што была ў ім, паімчала іх ў кірунку, дзе знікалі на даляглядзе цёмныя цені.

— Вось дык на табе...— працягнуў у здзіўленні кот Міамурмарор.

Сваім пухнатым хвостом ён заўсёды адчуваў за сабой Алеолу, а цяпер ягоны хвост вольна зваліўся на занадта вялікае для катá сядло.

Над галовамі прыцяляў, што засталіся на дарозе, прамільгнулі яшчэ некалькі ценяў.

— Наперад! За імі! — закрычаў Арцін і рэзка з усёй моцы прышпорыў каня.

Белы конь з двума вершнікамі, Арцінам і мастаком Дроздзічам, паскакаў полем, лугам...

Кавунова-паласаты берэт Дроздзіча споўз мастаку на вочы. Ён нічога не бачыў і толькі мацней трымаўся за Арціна, каб не зваліцца.

Бяда была ў тым, што за лугам узвышаўся вялізны лес, які літаральна праз дзесяць крокаў становіўся густым і дрымучым. Конь Арціна стаў як укапаны перад калючай сцяной елак і хвояў.

— Усё, не праедзем! — з горыччу сказаў Арцін.

Раптам да яго і мастака Дроздзіча даляцеў разгублены крык катá Міамурмарора:

— Стой! Стой! — Кругамі па лузе ва ўвесь апор скакаў ягоны гняды.

Велікаханскі конь быў відавочна завялікі для катá. Міамурмарор смешна расцягнуўся на сядле, ухапіўшыся пярэднімі лапамі за аброць. Кот растапырыў пальцы на

задніх лапах і ўсімі кіпцюрамі ўпіўся ў бакі каня, ад чаго той панёсся яшчэ хутчэй. Калі конь праімчаўся непадалёк ад самотнай хвоі, Міамурмарор выгнуўся і скокнуў на галіну. На дрэве ён сябе адчуваў значна бяспечней, чым на спіне ў ліхога каня.

Тым часам Арцін саскочыў са свайго скакуна.

— Хто ж гэта мог быць? — усклікнуў будучы віцязь у роспачы.— Што гэта за цені?

— Ну ты і борзды...— Мастак Дроздзіч паправіў берэт і злез з каня.— Нельга ж так гнаць, на злом галавы, добра ёй не падумаўшы.

Дроздзіч спешна выбег на луг, разгарнуў парасон і паглядзеў скрозь яго на далягляд.

— Ледзь паспеў заўважыць,— паведаміў ён.— Нічога не разумею. Калі мае вочы мне не хлусяць, то гэта нейкія лятучыя чарапахі...

— Можа, Паляндра ў дадатак да чорных чапляў сабе на службу гэтых чарапах узяла? — выказаў здагадку Арцін.

— Наўрад ці... Чарапахі вельмі непаваротлівыя.

— А я ведаю, што існуюць балотныя чарапахі,— сказаў Арцін.

— Ну, можа быць, і твая праўда.

— Тады чаго ж мы чакаем? — гарачыўся Арцін.— Наперад, да Паляндры! Трэба вызваляць ужо не толькі нашых людзей, але і Алеолу!

— Мяў! — знячэўку пачулася згары.

Арцін і Дроздзіч паглядзелі на адзінокую хвою, што расла пасярод поля.

— Ты чаго?.. Размаўляць развучыўся? — сказаў Арцін, заўважыўшы катá, які пярэднімі лапамі чапляўся за галіну дрэва.

— Мяў...— сумна працягнуў кот Міамурмарор.— У мяне проста няма словаў.

— Аднак здзіўляе вось што,— сказаў Дроздзіч,— найкарацейшая дарога, што вядзе да Паляндры — гэта тая, якой мы ехалі. А гэтыя чарапахі паляцелі зусім у іншым кірунку. Калі мы пойдзем за імі, то будзем толькі аддаляцца ад Чорнага Балота. Калі ж пойдзем да Паляндры, дык яшчэ невядома — у яе Алеола і Бедалай ці не.

— А раптам гэтыя чарапахі ўжо зрабілі круг і вярнуліся ў сваё балота? — выказаў здагадку Арцін.— Я асабіста за тое, каб адразу ж адправіцца да Паляндры.

— А я за тое, каб пайсці туды, куды паляцелі чарапахі,— разважліва сказаў мастак Дроздзіч.— Сумняюся, каб яны былі здольныя на такія крутыя віражы, як ты мяркуеш. І, наогул, навошта ім лётаць па кругу.

— Ды ў гэтым лесе мы проста саб’емся з дарогі... А калі лятучыя чарапахі зрабілі хоць невялікі паварот, то мы не толькі іх не знойдзем, але яшчэ і самі заблукаем.

— Не ведаю, сэрца мне падказвае, што калі мы зараз пойдзем да Паляндры, дык ніколі ўжо не пабачым Алеолу.

— Добра,— праз зубы працадзіў Арцін.— Будзем галасаваць. Зробім так, як вырашыць большасць. Хто за тое, каб ісці да Паляндры, прашу падняць правую руку. Хто супраць — левую. Каб падумаць, даю час — лічу да пяці.— Арцін пачаў павольна лічыць: — Адзін, два, тры, чатыры...

На слове «пяць» ён падняў правую руку.

Мастак Дроздзіч, нягледзячы на тое, што Арцін даў яму час на разважанне, усё-такі падняў левую руку.

— Ну, добра,— Арцін паглядзеў на ката Міамурмарора.

Зірнуў на яго і мастак Дроздзіч. Хвост і дзве заднія лапы ката боўталіся ў паветры, а дзвюма прэдымі ён трымаўся за галіну хвоі. Выходзіла, што ў ката былі ўзнятыя ўгору абедзве лапы.

— Гэй, Міамурмарор,— сказаў Арцін,— адпускай адну лапу. Адпусціш левую, значыць, узнятай застанецца правая. І мы пойдзем да Паляндры.

— Адпусціш правую, тады ўзнятай застанецца левая, і мы пойдзем за лятаючымі чарапахамі,— патлумачыў кату мастак Дроздзіч.

— Мя-а-а-а-а-у-у-у,— нема заекатаў кот Міамурмарор і адпусціў адразу абедзве лапы. У паветры ён перакуліўся і плаўна прызямліўся на чатыры лапы: звычайная рэч для катой.

— Што гэта ў цябе? — адначасна спыталі мастак Дроздзіч і Арцін.

У ката Міамурмарора нос быў у чымсьці белым.

— Гэта малако,— адказаў кот, аблізваючы нос,— яно тлусценькае, нібы вяршкі. Крапнула мне на нос.

— Адкуль тут малако? — разам прамовілі мастак Дроздзіч і Арцін.

— З неба,— спакойна сказаў кот.

У здзіўленні мастак Дроздзіч і Арцін пераглянуліся, а кот працягваў:

— У Алеолы з сабою быў бурдзюк з малаком, які яна ўзяла ў зямлянцы ліхадзеяў. Я думаю, яна яго праткнула, каб

кроплі ляцелі на зямлю... Мая прапанова — ісці па кроплях малака.

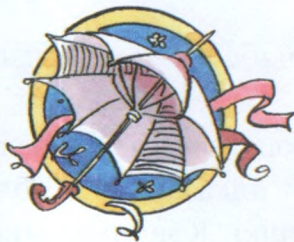
— Ды ну, мы не зможам знайсці і другой кроплі,— засумняваўся Арцін.— Кроплі малака лёгкія, іх ветрам зносіць. Гэта немагчыма!

— Гэта немагчыма для вас, людзей, але не для катоў.— Міамурмарор ганарліва падняў хвост і бліснуў смарагдавымі вачыма.— Галоўнае — не кроплі, галоўнае — пах малака. Я яго з маленства добра адчуваю. Будзьце ўпэўненыя, я беспамылкова вызначу, куды ён вядзе.

— Малайчына,— пахваліў яго мастак Дроздзіч.

Яны з Арцінам злавілі коней, забралі неабходныя рэчы, знялі з велікаханскіх прыгажунюў зброю і адпусцілі на волю.

Трое прыяцеляў адправіліся ў глыб дрымучага лесу ўслед за малочнымі кроплямі.

XV

НАПЕРАД ЗА БЕЛЫМІ КРОПЛЯМІ!

Будучы мужны віцязь, вандроўны мастак і вучоны кот з цяжкасцю прабіраліся скрозь густыя зараснікі, абыходзілі паваленыя дрэвы. Невялікія ручаі яны пераходзілі ўброд. А вось забалочаныя лясныя азёры не былі для іх перашкодай — бо ў прыцяляў меліся вадаступы. Праўда, кату Міамурмарору не падабалася такая прыкрая для лапаў халодная вада, ён аддаваў перавагу ў гэтых выпадках сядзець на плячах у Арціна альбо ў мастака Дроздзіча.

Толькі сухім лесам кот ішоў наперадзе ўсіх, беспамылкова вызначаючы, адкуль даносіцца пах малака.

Адным разам кот Міамурмарор, задраўшы свой нос, наблізіўся да густой елкі. Ад яе верхавіны выразна веяла каровіным малаком.

— Каровы ж не лётаюць... — прамармытаў кот сабе пад нос. Ён паглядзеў угору, і ў гэтае ж імгненне на яго звалілася нешта цяжкае, брунатнае.

Гэтае нешта было памерам з карову, але ж не карова.

Добра, што кот — гнуткае стварэнне, таму медзвездзяня, якое звалілася на Міамурмарора, нічога яму не зламала.

Учуўшы малако, маленькі мядзведзік палез на дрэва, але праз невуцтва забраўся на тонкую галінку, якая пад ім і зламалася. Такім чынам, апынуўшыся ў патрэбны момант пад елкай, кот выратаваў мядзведзя.

Цяпер у кашлатага звераня спалохана бліскацелі цёмна-карыя вочы, ён спрабаваў хмурыцца, задзіраў верхнюю губу — няўмела шчэрыўся, паказваў свае яшчэ, пэўна, малочныя іклы і зусім нястрашна рыкаў. А кот тым часам хвостом наперад выпаўз паміж лапамі мядзведзяня і кінуўся да суседняй елкі.

— Як жа я не падумаў, што на гэтае малако могуць і мядзведзі паквапіцца? — размінаючы лапы, прамовіў Міамурмарор.— У іх нюх вастрэйшы, чым у сабак.

— І катой,— дадаў Арцін.

— Ціха! — папярэдзіў мастак Дроздзіч.— У адзіночку мядзведзяняты ў лесе не ходзяць.

Толькі Арцін дастаў з похваў меч, як лесам пракацілася грознае рыканне. З гушчару проста на ката Міамурмарора выбегла агромністая, нібы ўцёс, мядзведзіца. Было відаць, як пад касматай скурай у яе скалынаюцца груды магутных цягліц. Кот, ні хвіліны не вагаючыся, ускочыў на ствол елкі і хутка ўскараскаўся яшчэ вышэй.

На дрэва ўзлез і мастак Дроздзіч. Арцін выставіў наперад меч і адступіў назад.

Мядзведзіца абаперлася пярэднімі лапамі на ствол елкі, дзе засеў кот Міамурмарор, і зарыкала яшчэ гучней. Добра, што елка была тонкая: такой велічэзнай мядзведзіцы яна б не вытрымала. Суворая матуля гэта разумела, таму на дрэва не палезла, а пачала яго трэсці.

— Яна думае, што я рысь...— паскардзіўся ўсім, хто яго чуў, кот Міамурмарор.

Ён выпусціў кіпцюры, усадзіў іх у кару дрэва і закрычаў:

— Акыш, апсік, абрысь, я табе не рысь!

Аднак мядзведзіца не звярнула ніякай увагі на гэтыя воклічы і працягвала трэсці елку. Вогненна-руды кот, нібы вялізная вавёрка ў ейных галінах, боўтаўся з боку ў бок.

Да сваёй матулі падышоў мядзведзік, задраў мысу ўгару і нечаканым баском рыкнуў на ката.

— Кіньце ім ягад ядвабніцы...— папрасіў кот Міамурмарор.— А то яны мяне зараз з дрэва страсуць.

Арцін дастаў з паходнай торбы ягады звычайнай ядвабніцы і адну ягаду шчасцядайнай.

— Можа, не трэба? — папярэдзіў мастак Дроздзіч.

— Ды што такой вялікай мядзведзіцы зробіцца?

Арцін кінуў звычайныя ягады медзведзянятку — той адразу страціў усялякую цікавасць да «рудай рысі» на елцы. Носам адшукаў на зямлі ягады ядвабніцы і з ахвотаю стаў імі ласавацца.

А «шчаслівую» ягаду Арцін падкінуў проста да мысы мядзведзіцы. Яна зналеўту злавіла яе пашчай. Яшчэ раз паглядзела на ката на дрэве, потым развярнулася і ні з таго ні з сяго дала аплявуху медзведзянятку.

— Што такое? Гэта ж ягада шчасцядайнай ядвабніцы,— здзівіўся Арцін.— Я не думаў, што яна так раззлуецца.

— Гэта яна з любоўю... Паціху, каб ён ад яе болей далёка не ўцякаў.

Мядзведзіца і медзведзянятка павольна пакасалапілі ў гушчар.

— Гэта ж трэба, інтэлігентнага ката з дзікай коткай пераблытаць! — абураўся кот Міамурмарор ужо на зямлі.

Увечары пайшоў дождж. Ён не стаў нечаканасцю для прыяцеляў. Час ад часу кот залазіў на дрэвы, і не толькі для таго, каб чарговы раз пазнаць, адкуль даносіцца малочны пах. Мастак Дроздзіч падаваў яму свой парасон, кот разгортваў яго і аглядаў, што робіцца на даляглядзе.

Набраклую залеваю хмару кот Міамурмарор, вядома ж, даўно прыкмеціў. Пакуль яна падышла, прыяцелі паспелі пабудаваць з густых лапаў елак надзейны будан.

— Як я і меркаваў, гэтыя цені, лятуць прама і нікуды не паварочваюць,— сказаў мастак Дроздзіч.

— Так што твой нос,— пажартаваў Арцін,— нам не надта быў патрэбны.

— Патрэбны не патрэбны... Ты, між іншым, хацеў нас у Чорнае Балота завесці! — насупіўся кот.

— Мы туды ўсё адно прыйдзем.

Раніцай, калі дождж прайшоў, кот зноў ускараскаўся на дрэва, пры гэтым ён, як звычайна, захапіў парасон мастака Дроздзіча.

— Гэй! — крыкнуў кот Міамурмарор з дрэва.— У мяне дзве навіны. Дрэнная і добрая. З якой пачынаць?

— З дрэннай,— прапанаваў мастак Дроздзіч,— каб пасля было суцішэнне.

— Значыць так, малаком больш не пахне. Дождж змыў усе кроплі.

— Вось і спадзявайся на гэтага ката,— прабурчаў Арцін.

— Але я ведаю, куды паляцелі Алеола і Бедалай,— упэўнена паведаміў кот.

— Што ты бачыш? — разам запыталі яго мастак Дроздзіч і Арцін.

— Там, адкуль прыйшла хмара, бачу скалу, на ёй стаіць замак, нейкі незразумелы. Падобны да вялікага чорнага дыяманта.

— А няўзброеным вокам гэты замак бачны? — спытаў мастак Дроздзіч.

— Якім гэта яшчэ няўзброеным вокам?

— Я маю на ўвазе, без майго парасона?

— Бачны, як чорная перліна... І гэта пры тым — маім каціным няўзброеным вокам,— ганарліва адказаў кот Міа-мурмарор.— А калі глядзець вашым вокам, то ён наогул падаваўся б макавым зернем.

— Добра, злазь з дрэва... Значыць, да таго замка ісці лесам тыдзень або нават паўтара,— падлічыў мастак Дроздзіч.

Тым часам Арцін заняўся вогнішчам — бо трэба было падсілкавацца і прасушыць вільготную вопратку.

XVI

ДАСПЕХІ НА СЦЯНЕ

Мастак Дроздзіч не памыліўся: праз тры тыдні кампанія падышла да падножжа скалы, якая з усіх бакоў на сотні вёрст была акружаная глухімі лясамі. Над скалай узвышаўся замак. Яго сцены былі складзеныя з тысяч адпаліраваных пліт металічнага колеру. А можа, гэта і былі жалезныя пліты? Сонечны прамень адлюстроўваўся ад іх у дзясяткі розных кірункаў. За сценамі ўздымаўся вузкі пік скалы, вакол якога можна было заўважыць круглы зубчасты балкон, створаны альбо рукамі волатаў, альбо майстравітым чараўніком.

— Што гэта за таямнічы замак? Хто-небудзь пра яго што-небудзь чуў? — спытаў Арцін.

— Я сапраўды не ведаю,— сказаў мастак Дроздзіч.— Хадзілі чуткі, што ў самім віры лесу, дзе зараджаецца смуга, аблогі і хмары, ёсць скала, на якой стаіць замак. А ў ім жыве Уладар Навальніц...

— А я чуў,— пачаў кот Міамурмарор,— што да нейкага навальнічнага замка гадоў сто таму адпраўлялася вялізнае войска з Залатога Горада. Шапталіся, што тое непераможнае войска бясследна знікла.

Скала, ля падножжа якой стаялі прыяцелі, падавалася непрыступнай. Але ж толькі не для ката. Арцін і мастак Дроздзіч адразу ж узяліся за працу — скруцілі з лыка вяроўку. Доўгую-доўгую.

І рабілі наступным чынам: кот Міамурмарор узбіраўся на скалу, надзейна абвязваў вяроўкай які-небудзь выступ альбо цяжкі валун, а потым па гэтай вяроўцы караскаліся мастак Дроздзіч і Арцін.

Неўзабаве ўсе трое падняліся да ўзроўню самога замка. Перад імі былі высокія змрочныя сцены — цалкам стромыя — яны прыгняталі сваімі гіганцкімі памерамі. Але болей дзівіла іншае — пад сценамі замка ляжалі груды чалавечых кос-так і чэрапаў. Чыстых, белых і бліскучых. Іх даўно абскублі дзікія птушкі, абмылі воды дажджоў, адпаліравалі градзіны і паднятыя ветрам пясчынкі. Сям-там сярод чалавечых парэшткаў трапяталі акраўкі амаль сатлелай вопраткі. Па ўсёй сцяне замка — вышэй, ніжэй — былі панавешаныя, нібы «прылепленыя» моцным клеём, ваярскія даспехі: жалезныя шаломы, налакотнікі, панцыры, кальчугі. У некаторых з іх можна было заўважыць чалавечыя шкілеты. Побач з даспехамі на сцяне «вісела» зброя: шчыты, мячы, наканечнікі стрэлаў і дзідаў.

Калісьці даўно невядомая сіла магутным прыцягненнем «прыкавала» да сценаў замка ваяроў, што спрабавалі ўзяць замак у аблогу. Некаторыя з іх так і не змаглі вызваліцца ад сваіх жа латаў і навечна засталіся ў іх...

Арцін адчуў, як за ягонай спінай нешта заварушылася. Ён з жахам азірнуўся. Раптам з калчана ў паветра вырвалася

страла і паляцела да сцяны замка, стукнулася аб яе і адразу «прыляпілася» да яе наканечнікам.

Арцін мацней перацягнуў калчан аборкай, каб астатнія стрэлы самі па сабе не павыляталі. Але з похваў, якія адмыслова для лёгкасці былі зробленыя з дрэва, зноў пачаў «выпаўзаць» меч. Арцін з сілай засунуў яго назад у похвы, а цаўё абматаў аборкай.

— Што за неведзь! — вылаяўся ён.

— Сцены зробленыя з магічнага жалеза, — сказаў мастак Дроздзіч. — Яно прыцягвае іншае жалеза.

— Ты б, Арцін, схаваў пакуль сваю зброю пад валуном. Далей з ёй усё адно не пройдзеш, — параіў кот Міамурмарор.

— Так-так, а то паляціць да мёртвых ваяроў — не дастанеш потым, — дадаў мастак Дроздзіч.

— А як жа, па-вашаму, я ваяваць буду?

— Ну, можа быць, драўлянай палкай, — параіў кот Міамурмарор.

Арціну было не надта прыемна расставацца са сваёй зброяй, але з кожным крокам яна рабілася ўсё цяжэйшай. І юнаку, хочаш не хочаш, давялося скарыстацца гэтай парадай сяброў. Арцін схаваў меч і похвы пад валуном, паклаў і прыціснуў валуном стрэлы.

— Калісьці нашыя продкі не ведалі жалеза. Ды і цяпер у далёкіх паўночна-ўсходніх лясах ёсць плямёны, у якіх няма ні мечаў, ні шабляў. Усю сваю зброю яны робяць з каменя, — сказаў Арцін. — Я — будучы віцязь, я не магу без зброі.

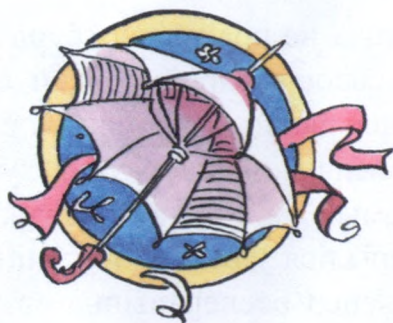
На скале ён знайшоў добры кавалак крэменю, раскалоў яго іншым крэменем, такім чынам каб былі заостраныя

краі. Затым змайстраваў каменную сякеру — завостраны кавалак каменя прывязаў крыж накрыж да палкі.

— А я як быў без зброі, так і застануся,— самазадаволенна сказаў кот Міамурмарор,— мне і маіх кіпцюроў досыць.

— І ў мяне ёсць мой парасон,— прамовіў мастак Дроздзіч.

Прыяцелі абышлі замак вакол, але ні брамы, ні якога іншага ўвахода, ні лаза, ні шчыліны, нічога не ўгледзілі...

XVII

СУСТРЭЧА З ЛУСКАВАТЫМІ

Насамрэч Алеола не праколвала бурдзюк. Яна яго проста перакуліла і прыслабіла вяроўку, якой ён быў перавязаны. Малако стала прасочвацца, і кроплі ляцелі ўніз.

Яны разам з Бедалаем, набраўшы хуткасць, імчаліся па паветры ў невядомым ім кірунку. Здавалася, што яны ўдваіх знянацку ператварыліся ў вецер, які ляціць уздоўж зямлі, бо рэзкі, шчыльны вецер бесперапынна свістаў у іх у вушах і бязлітасна трапаў валасы.

Алеола нават не спрабавала вырывацца з жалезных абдымкаў Бедалая. Па-першае, яна баялася, што, калі вырвецца, проста зваліцца на зямлю і разаб'ецца, а па-другое, яна выдатна разумела, што кат не збіраецца прычыняць ёй аніякай шкоды.

Ні Бедалай, ні Алеола да канца не зразумелі, што адбылося — чаму раптам невядомая сіла падхапіла Бедалая і панесла ў невядомым кірунку. Можа быць, такая ж сіла падхапіла і ейных сяброў? Алеола ўзіралася ўдалеч, ці не лятуць за ёй Арцін, мастак Дроздзіч і кот Міамурмарор. Яна нават пашкадавала, што яны не разам — а было б цікава

паглядзець, як ляцеў бы, распушыўшы агніста-апельсінавы хвост, кот Міамурмарор, які быў бы ў яго выраз на мысцы. Але, на жаль, за імі ніхто не ляцеў — толькі ўдалечыні маячылі невядомыя цёмныя цені.

Такія ж цені — толькі большыя — віднеліся і наперадзе. Абрысамі яны нагадвалі чалавека з вялікім панцырам альбо шчытом на спіне.

Далёка ўнізе мільгацеў суцэльны кілім лесу. Алеола атрымлівала асалоду ад гэтага яшчэ нязнанага ёй адчування палёту. Блакітнымі змеямі зіхцелі рэкі, срэбнымі манетамі зьялі азёры, валунамі падаваліся скалы. Часам Алеола і Бедалай ляцелі так нізка, што ледзь не закраналі верхавіны дрэў і вяршыні ўзгоркаў, а часам зямля раптам рэзка сыходзіла долу, нібы правальвалася ў глыбокую ўпадзіну.

Угары зьяла сонца, яно засталася такім жа далёкім, а вось аблокі сталі большымі.

Раптам наблізілася зямля, павялічыліся дрэвы, унізе прамільгнулі пясчаная гара і шэрая сцяна замка.

— Мы ляцім проста на пік скалы! — крыкнуў Бедалай.— Трымайся!

Алеола яшчэ мацней учапілася рукамі ў кáта і замружылася. У яе з рук выпаў пусты бурдзюк з-пад малака і паляцеў далёка долу. Але ім пашанцавала, у пік яны не ўдарыліся — насамрэч у скале, пад самай вяршыняй знаходзіўся грот. Уварваўшыся ў яго на шалёнай хуткасці, Алеола і Бедалай адразу патрапілі ў сетку, падобную да сачка, якім дзеці ловяць матылькоў, толькі гэты сачок-падхватнік быў надзвычай вялікі.

Сетка была зробленая з мяккіх і пругкіх вяровак. Па іх Алеола і Бедалай з'ехалі ўніз і апынуліся на каменным выступе, падобным да балкона з зубчастымі краямі.

Адсюль, з вышыні птушынага палёту, віднелася зямля — усюды, куды ні зірні, расцілалася ляское мора...

— А гэта яшчэ хто? — Алеола пабачыла, як побач з праёмам, што вёў у глыб скалы, стаяў віцязь-волат і з цікаўнасцю разглядаў яе і Бедалая.

Віцязь быў апрануты ў незвычайныя латы — і шалом, і самі латы складаліся з пласцінак, падобных да рыбінай лускі, а за пасам у віцязя вісеў меч, зроблены з зуба вялізнай рыбы.

З Бедалаем адбывалася нешта незразумелае — падчас палёту ён, каб не саслізнуць з футурала, туга нацягнуў на спіну шлейкі. І цяпер «прыляпіўся» сваім футаралам да сценкі балкона. Кат крахтаў ад намагання, нязграбна тузаўся, спрабуючы адарвацца разам з футаралам ад сцяны. Але ўсё было дарэмна — нічога не ўдавалася.

— Пэўна, у яго там высокаякаснае жалеза,— выказаў здагадку віцязь.

Ён казаў нізкім раскацістым голасам.

— Ага,— усміхнулася Алеола,— у яго там высокаякасная сякера.

— Тады няхай вызваляецца ад шлеек і выходзіць сюды. Пакуль маг не пераверне глыбу, твой прыяцель усё адно, як бы ні імкнуўся, не зможа ададраць сваю сякеру ад сценак балкона.

Бедалай упарта не жадаў пакідаць свой футарал з сякерай і з усёй моцы працягваў цягнуць яго на сябе.

У гэты час у сетцы заборсаўся яшчэ адзін віцязь — такі ж «лускаваты», як і першы, з такім самым мечам за пасам. Па вярхоўках віцязь спусціўся ўніз і адразу «прыляпіўся» да сценкі балкона. За спінай у віцязя быў шырокі шчыт на шлейках, амаль такіх самых, як і на футарале Бедалая. «Лускаваты» звыкла зняў шлейкі з плеч і ўстаў на ногі.

— Што гэта за госці ў нас? — спытаў ён у першага віцязя.

У абодвух віцязяў, як у братоў, вочы былі аднаго колеру — колеру марской хвалі, аднолькавыя чорныя з сінім адлівам вусы і такія ж валасы, якія выбіваліся з-пад шалома, зробленага з рыбінай лускі.

— Мяне клічуць Алеола, — прадставілася дзяўчына. — А гэта Бедалай, мой кат...

— Хто?

— Я хацела сказаць... ну... у сэнсе...

Яна замялася, пабачыўшы, як мяняюцца ў твары віцязі.

— Гэта са мной... — праямліла яна.

— Дык што, ён за вамі гнаўся? — гнеўна спытаў адзін з віцязяў і схапіўся за меч.

— Не, ён толькі мяне абняў...

— Што ён зрабіў?

Алеола не ведала, як ім усё патлумачыць.

Тым часам з сеткі вылез яшчэ адзін віцязь. Ён чуў, пра што казалі ягоня таварышы, таму падышоў да Бедалая і з сілай выцягнуў яго са шлеек футарала.

— Зараз ты будзеш гаварыць з самім Ромам Ончарам. І ты, як цябе там, Алеола, таксама.

Тут з сеткі выпаўз чарговы віцязь.

— Што гэта? — гучна абурыўся ён.— Што гэта за скрыня, прышпандораная да сценкі балкона? Гэтае месца для майго шчыта!

— Супакойся, Мернеск, стаў свой шчыт побач з маім, зараз будзем разбірацца,— сказаў яму віцязь, які трымаў Бедалая.

Раптам Бедалай вырашыў пасупраціўляцца. Яму амаль удалося вырвацца з рук віцязя, які яго трымаў. Аднак віцязь быў вышэйшы за яго на галаву і, відавочна, нашмат мацнейшы.

— Не бузі,— нізкім голасам сказаў ён Бедалаю.

Раптам у сетцы апынуўся сапраўдны гігант. Ягоны шчыт быў вялізны, так што месца для такога шчыта было толькі на брылю балкона. Сетка ледзь не трашчала пад ім. Гэты гігант плячыма прыпёр свой шчыт да брыля і вызваліўся ад шырачэзных шлеек.

— Што тут за вэрхал? — прагрукатаў ён.

Гэты звышвіцязь быў не меней за два касыя сажні ў плячах, рукі яго былі падобныя да пяціпальцавых грабляў — калі яны сціскаліся, ператвараліся ў вялізны, нібы паходны кацялок, кулак. Парослыя густым «мохам», надброўныя дугі рэзка выступалі наперад і грозна навісалі над вачыма.

— Гэта не вэрхал...— сказала Алеола.— Гэта Бедалай... Мой кат... Вой,— вымавіла яна і змоўкла.

— Хто? — падняў адно брыво гігант.

— Слухай, Ром Ончар, няпрошаныя госці «ўчапіліся» з намі,— забасілі віцязі.

Гігант спадылба зірнуў на спалоханую Алеолу і Бедалая:

— Добра, хадзем да Ніціча. Апавадзем, як бітва прайшла, і гэтых пакажам,— прагрымеў ён.— Гэй! Мы прыбылі!

Усе на месцы! — Гігант выгукнуў так громапагалосна, што здрыгануліся сцены.

Ягонныя словы праніклі ўнутр скалы, змяшаліся са сваім жа рэхам і ператварыліся ў далёкі шум-гуд.

— Малайчыны. Я вас чакаю! — іншы мужчынскі голас прыйшоў з сутарэння.— Увага! Адмыкаю!

У гэтае імгненне шчыты віцязяў, «прылепленыя» да сцёнак балкона, хіснуліся. Яны ўсё яшчэ працягвалі трымацца, але не з такой сілай, як перад гэтым. А футарал Бедалая наогул споўз уніз на падлогу.

Пабачыўшы гэта, кат зноў ірвануўся, каб падхапіць яго.

— Яшчэ раз паўтараем... з намі не бузі, Бедалай, а то бяды не абярэшся,— сказаў віцязь, які трымаў яго, і моцна схапіў за плячо.

Бедалай перастаў вырывацца.

XVIII

РАДЗІМКА ЗЯМЛІ

Віцязі пайшлі галерэяй у глыб скалы і неўзабаве трапілі ў грот, столь якога была з горнага крышталю. Столь раз-пораз у розных месцах азаралі жоўта-памаранчава-сінія водбліскі.

У цэнтры грота знаходзілася агромністая прастакутная глыба шэрага колеру. На ёй стаяла вялікае плеченае крэсла, а ў крэсле сядзеў чалавек.

У зале, пад глыбай, уздоўж круглай сцяны пашыхтаваліся віцязі. Разам з прыбылым Ромам Ончарам іх было трыццаць. Высока пад крышталёвым купалам залы Алеола заўважыла яшчэ аднаго віцязя. Ён, нібы павук у сетцы, ляжаў у гамакі і ўвесь час спрабаваў злавіць поглядам чарговы жоўта-памаранчава-сіні водбліск на столі.

— Вітаю волатаў! — крыкнуў чалавек на глыбе.— Як поспехі?

— Няшчасныя хазраане пабітыя і ўцякаюць,— адказаў за ўсіх Ром Ончар.

— Малайцы! Вы як заўжды былі хуткія і храбрыя! — урачыста прамовіў чалавек на глыбе.— Віншую з перамогай! Адпачывайце і банкетуйце!

- Ніціч! — зноў загаварыў Ром Ончар.
- Слухаю, цябе слаўны ваявода!
- Мы «падчапілі» гасцей... Трэба з імі паразмаўляць.
- Добра, я зараз спусчуся.

Ром Ончар сам голасна звярнуўся да віцязюў:

— Дзякую, хлопцы! Добрая праца... Усе могуць быць вольныя.— А затым, панізіўшы голас, сказаў віцязю, які трымаў Бедалая: — Дай мне гэтага недарэку.

Бедалай не лічыў сябе ні недарэкам, ні перарэкам, тупнуў нагой, павёў плячом і вырваўся. Але ненадоўга — магутныя рукі Рома Ончара яго дасталі. Ваявода схапіў кáта за карак і сціснуў яго так моцна, што бедалага Бедалай закусіў вусну ад болю.

Ніціч вярочнай лесвіцай спусціўся з глыбы і падышоў да Рома Ончара.

Ніціч быў ваяводзе па плячо, таксама шыракаплечы, з добрай паставай і ўвесь сівы — падавалася, што ягоную галаву ахутвае пышнае белае воблака. Такое ж белае, толькі памежней, воблака — з белых вусоў і барады — было ў яго пад носам. А карыя вочы Ніціча нагадвалі птушанят вераб'я — такія ж былі жвавыя і празмерна цікаўныя. Менавіта з такой жвавасцю і цікаўнасцю ён глядзеў то на Бедалая, то на Алеолу.

«Дзівосны стары»,— адзначыла сабе Алеола.

— Дабрыдзень,— ветліва сказаў Ніціч будучай яснапанне.

— Дабрыдзень,— адказала Алеола тонам будучай яснапанні.

— Я Ніціч... а паводле прызначэння — маг,— сказаў ён, трохі напышліва.

— Будучая яснапанна,— прамовіла дзяўчына ў рэверансе.

Маг Ніціч ветліва пакланіўся ёй, а затым паглядзеў на ваяводу.

— А навошта вы гэтага бедалагу трымаеце?

— Ды вось, хлопцы кажуць, што ён бузіць,— цяжкім голасам прабасіў Ром Ончар.

— А што, хіба з такімі хлопцамі можна бузіць?

— Вядома, не... Вось і трымаю яго,— грозна раздзімаючы ноздры, сказаў ваявода.— А то зламаюць яму што-небудзь незнарок...

— Зразумела,— сказаў маг Ніціч.— Хадземце вы, Алеола, і вы, Ром, з гэтым бузацёрам да мяне.

Маг Ніціч пайшоў уніз спіральнай лесвіцай, за ім пачала спускацца Алеола, а за ёй Ром Ончар павёў Бедалая. Лесвіца стромкімі прыступкамі бегла па краях шырокага круглага праёму, падобнага да вялікай студні, і як быццам увінчвалася ў падземелле. Па цэнтры «студні» вісеў драўляны, да бляску адпаліраваны доўгі шост — прыстасаваны на выпадак экстраннага спуску.

— Асцярожна, прыступкі высокія, для дзяўчыны нязручныя,— ветла папярэдзіў маг Ніціч.— Сам я асабіста люблю спускацца па гэтым шасце. Прашу вас.

Усе ўчатырох яны ўвайшлі ў пячорную залу. Падобнае жыллё Алеола ўжо бачыла раней — у старца ў Пячорным Горадзе. Аднак трэба аддаць належнае, пакой мага Ніціча быў значна больш прасторны і светлы. Усё ў ім было выслана мяккімі дыванамі. У асобнай нішы гарэў агонь, што рабіла памяшканне утульным і цёплым.

— Калі змерзлі ад пералёту — прашу да агню,— запрасіў маг Ніціч.— Гэта вечны агонь: з зямлі б'е горны газ, таму агонь ніколі і не згасе. Спрабаваць яго тушыць альбо дзьмуць на яго нельга — газ атрутны. А калі раптам агонь пагас, трэба адразу ж адтуліну зашмароўваць глінай. Вунь бачыце камячкі свежай гліны?

Камячкі свежай гліны ляжалі побач з каменнай нішай, а ў ёй, проста са скалы, біла струменьчыкам чыстая вада. Вада збіралася ў выдзеўбаную ў сцяне чару і ўцякала далей у горную расколіну.

— У гэтым замку ў нас шмат дзіўных рэчаў,— лагодна сказаў Ром Ончар, звяртаючыся да Алеолы і Бедалая.

— Прашу сядаць,— прапанаваў маг Ніціч.

Перад газавым камінам стаялі тры плеченыя з лазы крэслы-гушкалкі.

— Сядайце,— лагодна сказаў маг Ніціч Бедалаю.— Адпусці ты яго, Ром.

— Так, праўда, адпусціце яго. Гэта мой... целаахоўнік,— папрасіла Алеола.

— А-а,— густым басам працягнуў Ром Ончар,— адразу б так і казалі. Ато кат ды кат... Які яшчэ кат?

— Я зараз,— сказаў маг Ніціч.

Па нейкім часе ён з'явіўся з круглым плеченым столікам на маленькіх колцах. На ім быў паднос з вінаградом, памаранчыкамі, рознымі гатункамі арэхаў, сокам, міскамі, напоўненымі маннай і рысавай кашай з разынкамі і мёдам.

— Частуйцеся... Праўда, каша ўжо халодная. Жадаеце вам падцяплю? Учора твае арлы на Ясны Бераг лёталі,

там за перліны выменялі...— паведаміў маг Ніціч Рому Ончару.

— Дзякуй,— сказала Алеола і адшчыкнула некалькі вінаградзін.

Бедалай моўчкі ўзяў жменю арэхаў, стаў жаваць і паволі пахіствацца ў крэсле-гушкалцы.

Сабе маг прынёс з глыбіні залы сціплае крэселца і сеў разам з усімі пры століку.

— Ну, апавядайце, хто вы і што вы,— звярнуўся ён да Алеолы.— Як тут апынуліся?

— Ды што мы... Ехалі на конях, ехалі, і раптам — хоп! — ужо ляцім.

— Ну, бывае... Вельмі рэдка, але такое здараецца,— прамовіў маг Ніціч.

— Лепей вы апавядзеце, што гэта за замак? І як вы навучыліся лятаць? — з вялікай цікавасцю спытала Алеола.

— Не, будучая яснапанна, напачатку вы апавядзеце падрабязней — як вы жывяце, куды і адкуль шлях трымалі... З кім сябруеце...— Здавалася, маг Ніціч распытваў зычліва.

— А як жа я магу пра сябе і сваіх сяброў апавядаць, калі я не ведаю, каму я апавядаю, і дзе я і мой целахоўнік знаходзімся? І што гэта за дзіўнае месца такое? І рыцары, якія на шчытах у паветры лётаюць... Можа быць, вы гэтыя... як іх мянуюць... налётчыкі...— Пагляд Алеолы зрабіўся занепакоеным.— Тым больш вы нас, як самі кажыце, неспадзявана «ўчапілі».

— Разумныя довады даводзіце...— хітра ўсміхнуўся маг Ніціч.— Але гэта вы неспадзявана за нас «ўчапіліся», а не

мы за вас. Добра, не хочаце нічога апавядаць — не трэба. Я вас адвяду кожнага ў свой пакой, але, папярэджваю, выходзіць з пакояў без майго дазволу нельга — гэта небяспечна. У гэтым замку трэба жыць асцярожна.

— Чаму?

— Газ, агонь, вада... Яшчэ шмат розных рэчаў... Доўга тлумачыць, ды і зразумець гэта цяжка без спецыяльнай адукацыі.

— Ну, калі ласка! Памяняемся. Я пра сябе апавяду. А вы пра сябе,— Алеола згарала ад цікаўнасці: усе гэтыя палёты, пячора, грот з крышталёвай столлю, на якой заўсёды нешта ўспыхвала, незразумелая прастакутная глыба пасярод залы. Ад гэтых незвычайных рэчаў у яе проста дух заняло.

— Мяняцца? Згодны. Апавядайце,— маг Ніціч паглядзіў сваю белую бараду і падрыхтаваўся слухаць.

— Добра.

Алеола, Бедалай і Ром Ончар селі ямчэй у плеченых крэслах-гушкалках. Маг Ніціч тым часам прынёс сокі і халодны квас, паставіў усё гэта на столік. Усе пачалі папіваць і слухаць, што скажа Алеола.

Будучая яснапанна апавяла ўсё пра сабе, пра сваё мястэчка, пра няшчасці, якія выпалі на ейных блізкіх і землякоў, пра тое, што яна і яе сябры намерваліся ісці да Жалобнай Каралевы Паляндры. Праўда, дзяўчына не стала апавядаць пра ядвабніцу — не хацела выдаваць сакрэт.

— Добрую справу задумалі, хоць і вельмі рызыкаўную,— сказаў маг Ніціч.— А цяпер я правяду вас у вашыя пакоі. Трэба вам адпачыць ад такіх узрушэнняў.

— Мы так не дамаўляліся! Гэта ж несправядліва! Я вам пра сябе ўсё апавяла, а вы нам з Бедалаем анічагусенькі! — абурылася Алеола.

— Дарогаю ўсё апавяду,— усміхнуўшыся, сказаў маг Ніціч.— Прашу трымацца за мной.

Бедалай не паслухаўся, а стаў таптацца з нагі на нагу.

— Мне патрэбная мая сякера,— змрочным голасам прагаварыў ён.

— Усё, збірайся! — пагрозліва сказаў яму Ром Ончар.— Потым разбярэмся.

Маг Ніціч падпаліў нафтавую паходню і павёў Бедалая з Алеолай яшчэ ніжэй прыступкамі, што віліся па баках вялікай «студні». За імі таксама з паходняй у руцэ ішоў велічэзны ваявода, ён час ад часу ўважліва пазіраў на Бедалая.

— Вы будзеце нарэшце апавядаць? — нецярпліва спытала Алеола.

— Буду, буду,— перавёў дыханне маг Ніціч.— Значыць так, слухайце... Калі, вядома ж, зможаце зразумець... Гэты замак пабудаваны ў самым цэнтры нашай часткі свету. Менавіта ў гэтым месцы сыходзяцца струмені магічнай сілы зямлі...

— Гэта тут легендарны пуп зямлі? — перабіла яго расхваляваная Алеола.

— Не. Гэта не пуп зямлі. Скажу праўду, зямля — гэта шар, вы ж ведаеце?

— Так,— кіўнула Алеола і ўспомніла ката Міамурмарора ў выяве заморскага мудраца.

— Дык вось, у зямлі ёсць два пупы. Адзін — на поўначы, другі — на поўдні. А вось замак, дзе мы цяпер знаходзімся, пабудаваны, калі можна так сказаць, на зямной радзімцы.

— На зямной радзімцы? — задумалася Алеола.

— Так... Да яе і збягаюцца струмені магічнай сілы,— працягваў свой аповед маг Ніціч.

Усе ўчатырох яны спусціліся на самае дно «студні» і ўвайшлі ў вузкую пячорную галерэю, звярнулі адзін раз, другі, трэці... Апынуліся ў сапраўдным лабірынце. Алеола спрабавала запомніць дарогу, але неўзабаве канчаткова заблыталася. Ёй заставалася спадзявацца толькі на Бедалая і ягоную памяць.

Маг Ніціч працягваў:

— Калісьці я сышоў са стольнага горада Дзівіна і адправіўся падарожнічаць па Светлых Азёрах, па Сініх Азёрах, па Жоўтарэччы. Пабываў у вялікіх гарадах: Новым Беразе, Векаве, Залатым Горадзе, нават наведаў Мерамір. Плаваў на захад, быў на ўсходзе. Адноўчы перажыў караблекрушэнне — а выратаваў мяне Ром Ончар. У той час ён жыў са сваімі волатамі на аддаленай выспе на Вечаровым Моры. Вось тады мы з ім і пазнаёміліся. Я слухаў мудрацоў, чытаў кнігі. Гаварылі, што зямля валодае магічнай сілай, і я вельмі хацеў гэтую сілу выявіць. Здавалася, што ўсё дарма. Бо ніхто — ні мудрэц з усходу, ні навуковы муж з захаду — не маглі мне сапраўды сказаць, што гэта за сіла. Хоць усе згаджаліся з тым, што яна існуе. І вось адноўчы ў Далёкіх Гарах адзін пустэльнік падараваў мне сталёвую рыбу. Калі падвесіць яе на нітцы за плаўнік, то ейная галава заўсёды паказвае на поўнач, а хвост — на поўдзень. Я зноў адправіўся вандраваць па свеце. І мая рыба ні разу не памылілася, ні разу мяне не падвяла. Як бы я ні круціў яе на нітцы, яна заўсёды спынялася галавой на поўнач.

«Зараз,— думаў я,— ніколі і нідзе не заблукаю. Ні ў моры, ні ў глухім лесе». І вось аднойчы, калі я вяртаўся на Светлыя Азёры і ішоў праз вялізны дрымучы лес, раптам адбылося штосьці неверагоднае: рыба прывяла мяне да высокай скалы. Менавіта ў гэтай скале мы цяпер і знаходзімся. Рыба не хацела паказваць ні ў які іншы бок — толькі на гэтую скалу. І я зразумеў! — Маг Ніціч перавёў дыханне.— Я зразумеў, што ў гэтай скале ўтойваецца магічная сіла зямлі. Высока пад яе пікам я пабачыў грот — у ім і пасяліўся. Потым я заўважыў, што шэры камень, які можна здабываць з гэтай скалы, таксама ўтрымлівае ў сабе магічную сілу... А яшчэ гэты камень здольны прыцягваць маланкі, якія валодаюць падобнай, але нашмат большай сілай. Тут, у гэтай скале, зямля і неба быццам перадаюць адно аднаму магічную сілу...

— Так гэта вы той самы Уладар Навальніц? — раптам спытаў Бедалай.— Гэта вы пасылаеце навальніцу ў любую кропку зямлі?

— Людзі любяць распускаць чуткі і апавядаць розныя небыліцы. Ну і, вядома ж, даваць розныя гучныя імёны. Я Ніціч... Я маг.. Я маг Ніціч... Але навальніцамі, на жаль, не загадваю. Пакуль не загадваю. Я проста папрасіў сваіх сяброў-волатаў пабудаваць тут замак. Яны выканалі маю просьбу і назвалі магічную сілу зямлі ў гонар майго імя «магнітнай». Дарэчы, вы заўважылі, што сцены замка прыцягваюць жалеза? Наагул, я навучыўся ўзмацняць «магнітную» сілу да «магутна магнітнай», як я яе назваў — «магнітычнай» сілы! І з дапамогай яе я навучыўся лятаць і навучыў лятаць віцязяў. Ну што, цяпер вам усё зразумела?

— Зразумела,— працягнула Алеола,— але не зусім... А як усё гэта адбываецца? Як яны лётаюць?

— Віцязі бяруць свае шчыты і лятуць удалячынь,— проста сказаў Ром Ончар.

— І ўсё?

— Амаль усё,— прызнаўся маг Ніціч.

— Апавядзіце падрабязней, калі ласка.

— Калі заўтра вы яшчэ гэтага захочаце,— лагодна ўсміхнуўся маг Ніціч, — тады пакажу... Ну добра, вось мы і дайшлі. Алеола, там твой пакой,— маг паказаў у бок аднаго каменнага калідора,— а тут, Бедалай, твой,— махнуў ён у бок іншага калідора.— Адзін да аднаго ў госці можаце хадзіць, а вось угару падымацца, пакуль я сам не дазволю, нельга. Яшчэ раз папярэджваю — небяспечна для жыцця. Ды і заблукаць тут можна.

— А мая сякера? — зноў нахмурыўся Бедалай.

— Не хвалойцеся,— паспрабаваў супакоіць яго маг,— з вашай сякерай нічога не станецца. Ніхто яе не кране. Праўда, ваявода?

— Так, сапраўды,— адказаў Ром Ончар,— мы ваюем мячамі, зробленымі з зубоў рыбы-маржа.

— Гэтая сякера павінна быць толькі ў мяне. І больш ні ў кога,— папярэдзіў Бедалай.

— Цікава, цікава,— вочы Ніціча загарэліся.— Што гэта за цуд-сякера? Лётае па «магнітычным» струменям не горш за нашыя шчыты.

— Між іншым, мне таксама цікава,— сказала Алеола,— чаму ўсё-ткі сякера Бедалая ўчапілася за гэты, як вы кажыце, «магнітычны» струмень?

— Ну, над зямлёй часам адбываюцца магнітныя буры, вось струмень і адхіліўся. А сякера ўзяла і зачাপілася,— патлумачыў маг.— О, прашу сюды.

Маг Ніціч адгарнуў дыван, які затуляў уваход у пячорны пакой, прызначаны для Бедалая, і яны ўвайшлі ўнутр. У пакоі-пячоры стаялі драўляны стол, крэсла і тапчан, пакрыты тоўстым покрывам. Падлогу і сцены высцілалі дываны.

— Гэта адмысловая тканіна,— паказаў на дываны маг Ніціч,— зробленая з пустэльнай травы. Яна амаль не гарыць.

— Ого! — здзівілася Алеола.

У адным з куткоў пакоя знаходзіўся гарлач з вадой, у які са столі крапала чыстая вада. Калі гарлач перапаўняўся, вада вылівалася з тонкага носіка гарлача ў каменную нішу і сыходзіла скрозь адтуліну ў глыб гары. Яшчэ ў пакоі-пячоры меўся газавы камін, дакладна такі ж самы, як у зале мага Ніціча.

Ром Ончар пальцам адняў кавалак гліны, і газ ськнуў. Палкаводзец хутка запаліў камін сваім крэсівам, і полымя весела затанчыла ў каменнай выемцы.

— З гэтым камінам трэба быць вельмі асцярожнымі! І ні ў якім разе не тушыць! — загадным тонам сказаў Ром Ончар.

Бедалай абыякава глядзеў на ўсё, што адбываецца.

— Вось тут ігральныя косткі,— паказаў на стол маг Ніціч,— можаце пайграць адно з адным, а можна і аднаму, паспрабуйце выкінуць «чароўную піраміду». Правілы простыя: кідаючы па адным кубіку, перш трэба выкінуць «6», потым «5», потым «4», «3», «2», «1». А атрымаць «піраміду»

трэба столькі разоў, колькі граняў на кубіку, то бок шэсць разоў запар.

— І што будзе? — пацікавілася Алеола.

— Калі хтосьці выкіне пірамідку шэсць разоў запар, адбудзецца чараўніцтва... Спадзяюся, вам не будзе сумна, — сказаў маг Ніціч.

— Мне неабходна забраць сваю сякеру, — панура паўтарыў Бедалай.

— Што ты заладзіў — сякера, сякера? Гэтая сякера проста засела ў цябе ў галаве, — зусім непрыязна прамовіў Ром Ончар.

— Так, і што гэта за незвычайная сякера? І чаму яна павінна быць толькі ў вас і ні ў кога больш? — спытаў маг Ніціч. — Апавадзецце нам, калі ласка.

Бедалай цяжка ўздыхнуў, падышоў да каміна і пачаў апавадаць:

— Гэтую сякеру зрабіў джын-каваль Тшэтхест. Паводле легенды, ён папрасіў дзевяцярых найлепшых кавалёў з людзей выкаваць яму па сваёй найлепшай сякеры. Ды так, каб усе сякеры былі з выдатнай сталі, нават дзяржальна са сталі... Сякеры ў кавалёў, насамрэч, выйшлі на славу — маглі секчы любы метал, любы камень. «Малайцы», — пахваліў кавалёў Тшэтхест і даў кожнаму кавалю золата па вазе выкаванай ім сякеры. А потым Тшэтхест адправіўся ў сваю пячору і з дзевяці сякер скаваў-спрасаваў сваім вялізным молатам адну. Сякера стала магутнейшай у дзевяць разоў — і з тых часоў гэта найбольш страшная зброя на Зямлі. Чорны джын Тшайнат даведаўся пра гэтую сякеру і спалохаўся, бо такой зброяй можна забіць яго самога. Але калі Тшайнат сам

завалодае гэтай зброяй, то стане непераможным. Тады Тшайнат хітрасцю завабіў джына-каваля Тшэтхеста ў сутарэнне, у пячору Далёкіх Гор, сказаўшы, што там знаходзіцца найбольш чыстая жалезная руда ў свеце. І калі Тшэтхест спусціўся ўніз, Тшайнат абрынуў на яго ўсю гару. Аднак перад тым, як адправіцца ў шлях, джын-каваль паспеў схаваць сваю сякеру дзесьці ў глыбокім месцы...— Бедалай апавядаў глухім голасам, глядзячы толькі на вогнішча каміна.— Праз тысячу гадоў сякеру знайшлі ў студні Пячорнага Горада. Гэта найглыбейшая студня на зямлі. Сякеру Тшэтхеста ніхто не хацеў даставаць: усе баяліся чорнага джына Тшайната. Ды і ваду людзі баяліся браць з гэтай студні. А я не пабаяўся і ўзяў сякеру сабе.

— А сам ты не баішся чорнага джына Тшайната? — устрывожылася Алеола.

— Не, не баюся. Толькі ў кáтаў чорны джын не можа забраць сякеру, бо гэта не толькі зброя, але і іх прылада працы. Чорнай працы, якую і чорны джын робіць...

— Дык ты ўсё-такі кат? — падняў свае страшныя бровы Ром Ончар.

— Так,— глуха адказаў Бедалай.

— І колькіх людзей ты забіў? — гнеўна спытаў Ром Ончар.

Ваявода хацеў схапіць кáта за плечы, прыпадняць ды так скалануць, каб дух з яго выляцеў. Бедалай ледзь паспеў адступіць у глыб свайго пакоя.

— Ні колькіх...— сказаў кат.— Адзін выгляд маёй сякеры прыводзіць у жах людзей, якія задумалі штосьці нядобрае.

— Значыцца, ты кат людскіх думак? — задуменна вымавіў маг Ніціч.— Адсякаеш не дрэнныя галовы, а тое дрэннае, што ёсць у галовах?

— Можна і так сказаць.

— Але ён жа ў любы момант можа стаць сапраўдным кáтам! — грозна праракатаў Ром Ончар.

— Бедалай мяне ахоўвае! І нават абараніў ад злыдняў! — умяшалася Алеола.

Дзяўчына ўстала паміж Бедалаем і Ромам Ончарам.

— Дык магу я забраць нарэшце сваю сякеру? — настойліва і без аніякай боязі спытаў кат.

— Ваша сякера зробленая з высокаякаснай сталі. А знаходзіцца ў замку з металічнымі рэчамі вельмі небяспечна,— папярэдзіў яго маг Ніціч,— таму раю вам — пакіньце сваю сякеру там, дзе яна цяпер знаходзіцца. На балконе... Ром, пабудзь у калідоры... Хадзем, Алеола, я пакажу вам ваш пакой.

Яны пакінулі Бедалая ў сваім пакоі. Ром Ончар выйшаў у галерэю, а маг і будучая яснапанна прайшлі ў калідор, які вёў у суседнюю пячорку. Гэты пакой быў дакладна такім самым, як і ў Бедалая. На стале таксама былі ігральныя косткі, і выразаная табліца з правіламі «чароўнай пірамідкі». Маг Ніціч запаліў камін і звярнуўся да Алеолы:

— Апроч ігральных костак, у вашым пакоі ёсць скрутак. Гэта кніга па геаграфіі. Вывучайце Зямлю...

— А якое чараўніцтва адбудзецца, калі атрымаецца гэтая «пірамідка» шэсць разоў запар? — пацікавілася Алеола.

— А вы паспрабуйце пайграць, тады і зразумеце.

— Вам што, шкада сказаць? — з какетлівай крыўдаю прамовіла Алеола.

— Я думаю, што калі чалавеку цікава нешта пазнаць, дык яму варта паспрабаваць зрабіць гэта самому.

— А каб самой праверыць, якое будзе чараўніцтва, мне трэба згубіць пройму часу. А часу, нават самай маленькай проймачкі, у мяне няма.

— Як гэта ў вас няма часу? Мы вас і прывялі сюды, каб вы як след адпачылі з дарогі,— сказаў маг Ніціч.

— Але я не магу адпачываць з дарогі, бо мая дарога не завершаная. Мне трэба тэрмінова вяртацца да маіх сяброў!

— А навошта ж вы, будучая яснапанначка, столькі часу ішлі за мной падземнымі галерэямі?

— Я пайшла, бо вы паабяцалі, што апавядзеце нам пра замак.

— Дык я вам ужо ўсё апавёў.

— Не, вы — хітры чалавек, вы не апавялі, як усё адбываецца... Як і адкуль рыцары ўзлятаюць... Навошта яны кудысьці лятуць... Думаю, калі я наступным разам «зачаплюся» за вашыя магічныя струмяні, вы абавязкова апавядзеце. А цяпер прашу адправіць мяне і Бедалая назад да маіх сяброў.

— Як? Ісці цяпер назад... і ляцець на сякеры па паветры? — усклікнуў маг Ніціч.

— Ну вядома ж, так!

— Цяпер гэта зрабіць немагчыма!

— Адпраўце мяне з Бедалаем!

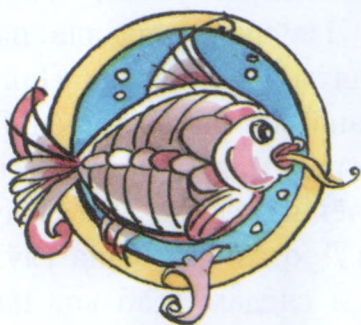
— Не. Вы з гэтым вашым Бедалаем проста разаб'ецеся... Ні вы, ні ён лятаць не ўмеюць. І, галоўнае, не ўмеюць прызямляцца.

— Тады мы пойдзем назад праз лес.

— Гэта немагчыма. Лес дрымучы і непраходны... Там столькі дзікіх звяроў! І яшчэ, як бы вы ні хацелі ісці ад замка, вы ўсё адно заўсёды будзеце вяртацца назад да яго. Такая ўжо тут уласцівасць прасторы. Нічога не паробіш. Мая вам парада — адпачнеце, а заўтра паразмаўляем.

Маг Ніціч хутка выйшаў з пакоя ў галерэю, павярнуў за бліжэйшы рог. Алеола хацела было за ім пабегчы, але разгубілася, ды і ў падземеллі было надта цёмна. Яна села на тапчан перад камінам.

Знік у цемры калідораў і камандзір віцязяў Ром Ончар.

XIX

ЧАЛАВЕК ЛАБІРЫНТА

Алеола легла на тапчан, узяла скрутак і паглядзела на мапу заморскіх земляў. На ёй былі выяўлены горы, рэкі, лясы, жывёлы, якія жывуць у тых краінах, замкі, гарады, караблі на моры... Дзяўчына пазнала паўвостраў Дарвіт і бухту з горадам Гняздо Рыб, горад Палац Садоў, гару, на якой размяшчаўся знаёмы ёй Пячорны Горад. «Вось пераможам Паляндру,— падумала Алеола,— і рванем з Арцінам куды-небудзь у далёкія краіны. І Міамурмарора з сабою возьмем... І мастака Дроздзіча»... Яна ўяўляла, што яе сябры ўжо ідуць малочным следам. Каб кот не знайшоў малако? Алеола ведала, што гэтага проста быць не можа! Яна думала і пра Бедалая. «А як жа ён там? Сумуе альбо ўжо спіць?» Ёй было не па сабе. Аднаму ў сутарэнні знаходзіцца вельмі прыкра. Алеола паглядзела на ігральныя кубікі — шаравата-металічныя, з белымі кропкамі. Польша газавага каміна гулліва адлюстроўвалася на іхняй паверхні. «Вось зараз выпадзе «піраміда» — і адбудзецца чараўніцтва — вернуцца ўсе родныя з палону Паляндры і будзе ўсё добра»,— падумала Алеола.

— Не, згуляю потым,— сказала яна ўголас,— зараз трэба наведаць Бедалая.

Алеола вызірнула са свайго пакоя — у калідоры нікога не было. Яна пайшла цёмнай галерэяй. Раней ёй уяўлялася, што пакой Бедалая дзесьці блізка, зусім побач, але з нейкай прычыны гэтага пакоя побач не аказалася. З кожным крокам Алеола апускалася ва ўсё больш апраметную цемру. Часам ёй становілася вельмі страшна, але яна ўсё ж ішла далей. З глыбіні пячоры даносіўся бесперапынны гул — гэта глыбока ў нетрах гары шумеў вадаспад. Ад сценаў цягнула вільгаццю, пахла неабжытай пусткай. Раптам на процілеглай сцяне праз глыбока-шэрую цямрэчу праступіла чорная размытая пляма. Алеола спынілася і прымусіла сябе прыгледзецца ўважлівей.

— Што гэта за стварэнне падзямелля? — У дзяўчыны задрожала сэрца.

Прывід не варушыўся і не расплываўся. Алеола набралася мужнасці і паціху падышла бліжэй.

— Сажы... Гэта сажы.

У нішы знаходзілася пагаслая нафтавая паходня, а над ёй — чорная пляма сажы. Яна здалёк нагадвала чорнае поле альбо чорную здань.

— Вось і добра! — сказала Алеола.— З паходняй я змагу прайсці далей.

Дзяўчына выцягнула яе з нішы, вярнулася да сабе ў пакой і падпаліла, паходня весела разгарэлася і ціха затрашчала.

Цяпер ісці падземнай галерэяй было не так страшна. Хоць з-за дрыготкай паходні за спінай Алеолы мудрагелістымі васьміногамі варушыліся і распаўзаліся па сценах мігатлівыя цені.

Алеола асцярожна прасоўвалася наперад, пакідала сажай на сценах плямы-адмеціны,— а раптам заблукае! Яна хацела як мага хутчэй знайсці Бедалая. Удваіх будзе значна лягчэй — прынамсі, не так боязна.

Удалечыні дзяўчына заўважыла святло. Гэта быў пячорны пакой з уваходам, завешаным дываном гэтак жа, як і ў яе.

«Урэшце знайшла»,— падумала Алеола і дадала кроку. Наблізіўшыся, яна зазірнула ў пакой.

— Бедалай! — паклікала дзяўчына.

У глыбіні пакоя за сталом сядзеў чалавек. Ён кідаў «косткі» і ўважліва глядзеў на лічбы, якія выпадалі. Святло ад газавага каміна цьмяна асвятляла пакой, таму чалавеку даводзілася нахіляцца наперад, каб лепей разгледзець кубікі.

— Бедалай! — Алеола паклала руку яму на плячо.

Чалавек павольна абярнуўся...

Першае, што заўважыла Алеола, былі яго пустыя бялявыя вочы ў чорных вачніцах. А затым яна пабачыла аблічча — худое, сухое, з мноствам зморшчын, быццам бы на ім не скура, а моцна памятая і пажоўклая ад часу папера.

Кашчавая рука пацягнулася да дзявочай далоні, якая ляжала ў яго на плячы. Дакрананне гэтай рукі было пякуча халоднае і агідна шурпатае.

— Не перашкаджай! — сказаў чалавек.

— Бедалай — гэта ты? Што яны з табой зрабілі? Што адбылося?

— Засталася «адзінка». Апошняя «адзінка»... Шостая «адзінка»! — хрыпеў ён.

Чалавек-здань узяў кубік.

— Бедалай! Гэта ты?

Алеола адскочыла.

Кубік выпаў з дрыготкіх рук старога і пакаціўся па падлозе.

— А-а,— натужана, хрыпла закрычаў ён, сагнуўся, зваліўся на калені і папоўз па кубік.

— Бедалай... Альбо хто вы... Адкажыце мне!

Алеоле было дужа страшна пачуць, што гэта Бедалай, і што з ім нешта за гэты час адбылося.

— А-а! — хрыплым перарывістым голасам закрычаў з падлогі чалавек.— А-а... «Шэсць»... Не трэба мне «шэсць»!

Ён зваліўся, падціснуўшы пад сябе ногі і рукі.

— Маё царства! Маё царства!

— Вы хто? — настойліва запытала Алеола.

Чалавек ляжаў на падлозе, а ягоныя павекі пачалі павольна апускацца.

— Вы паміраеце? — Алеола кінулася да яго, штурханула.

— Царства! Мерамірскае царства! Мерамірскае царства ўва мне памірае!

— Не памірайце! Скажыце, хто вы!

Стары на падлозе хрыпеў.

— Хто вы?..— як мага гучней крыкнула Алеола.

— Я... Цар Ранеон...

— Я не чула пра такога! — Алеоле стала лягчэй, галоўнае — гэта не Бедалай.

— Апошняя «адзінка»! Прэч! Пайшла прэч адсюль...— стары ўжо сіпла шаптаў.— Пайшла прэч... Апошняя «адзінка»...

— Выбачайце, вы каго праганяеце — «адзінку» альбо мяне? — як мага больш ветліва спытала Алеола.

— «Адзінка»... Прэч! Нічога... Нічога... Я зараз... Я зараз... Толькі адпачну... У мяне яшчэ ёсць час... Пайшла прэч, нягодніца! «Адзінка»...

Алеола зразумела, што прыступ у цара Ранеона выкліканы распаччу ад чарговага пройгрышу, і што гэты стары зараз проста засне, бо гуляў без сну і адпачынку некалькі сутак напралёт. Паспіць, ачуецца і пачне новую гульню.

Алеола ўзяла сваю паходню і паціху выйшла з пакоя цара Ранеона.

XX

ЗАМАНЛІВЫЯ КОСТКІ

Алеола зноў ішла ўздоўж сценкі. Яна павярнула ў адзін бок, затым у іншы. І раптам пазнала тое месца, дзе апошні раз спрабавала запомніць паслядоўнасць паваротаў. Дзяўчына ясна ўявіла, як ёй выйсці да сходаў, што вядуць да піка скалы.

Праз пэўны час Алеола ўжо стаяла на прыступках, якія спіраллю падымаліся высока ўгару. Там гарэла святло. Яна вярнулася трохі назад. У адной з нішаў яна пакінула непагашанай сваю паходню — на выпадак, калі давядзецца вяртацца.

Паволі-паволі, затаіўшы дыханне, Алеола пачала падмацца прыступкамі. Яна чула, як шалёна б'ецца ў яе сэрца — ёй было страшна, раптам нехта з гэтых дзіўных рыба-віцязяў альбо яшчэ якаясьці невядомая людзям пячорная істота выскачыць з цёмнага праёму. А такіх праёмаў у сцяне скалы было шмат. Дзяўчына сілай волі прагнала страх і рушыла далей.

Неўзабаве Алеола паднялася да залы, дзе ляжала прастакутная глыба. Выцягнуўшы, наколькі магла, шыю, яна напачатку зазірнула ў залу.

Побач з глыбай нікога не было. І на самой глыбе на плеченым крэсле — таксама. А вось пад крышталёвым купалам, у гамаку, ляжаў той самы загадкавы віцязь. Гэтым разам ён нават прыпадаймаўся да тых агеньчыкаў-водбліскаў, што перыядычна ўзнікалі на люстраной паверхні столі.

На дыбачках Алеола прайшла ў залу і пачала красціся ўздоўж глыбы. Віцязь у гамаку пад купалам кашлянуў і паварушыўся. Алеола прысела за глыбу і ледзь-ледзь закрунула яе плячом. Найвелізарнейшая глыба, што важыла, на думку Алеолы, ніяк не меней, чым тысяча сланоў, захісталася і трохі павярнулася. З-пад глыбы раздаўся гук, падобны да рыпення, калі адчыняюцца дзверы.

Віцязь у гамаку ўважліва паглядзеў уніз. Алеола ўся сціснулася, забіўшыся пад самую глыбу. Яна заўважыла, што ўвесь гэты вялізны камень стаіць толькі на адным вострым выступе, які знаходзіцца ў самым ягоным цэнтры, унізе. Выходзіла, што гэтая прастакутная глыбіна ўсталяваная так хітра, што з усіх ейных бакоў захоўваецца раўнавага. Гэта тое ж самае, што роўную дошку трымаць на адной падушачцы пальца. Таму, нягледзячы на вялізную вагу глыбы, нават Алеола магла б яе павярнуць.

— Ёсць тут хто-небудзь? — гучна спытаў віцязь у гамаку.

Алеола затаіла дыханне.

Віцязь адварнуўся да крышталёвага купала і зноў пачаў лавіць поглядам гэтыя незразумелыя для Алеолы, вечна мігатлівыя водбліскі.

Будучая яснапанна паціху пракралася да калідора, які выходзіў на балкон. Напачатку яна хацела разам з Бедалаем прабрацца туды і забраць ягоны футарал з сякерай, але па-

колькі ката яна не знайшла, вырашыла ўсё зрабіць сама. Ды і ў адзіночку лягчэй ціхутка прашмыгнуць і застацца незаўважанай. Сякеру трэба было перахаваць, каб, даведаўшыся, як віцязі лётаюць уздоўж гэтых «магнітычных» струменяў, самой разам з Бедалаем паляцець назад да сяброў. Алеоле гэты маг Ніціч са сваім ваяводам падаваліся вельмі падазронымі. З аднаго боку, яны спрабавалі ўдаваць сябе добранькімі, а з іншага — выглядалі залішне хітрымі. І потым, што гэта за вар'ят стары ў падземеллі? Што ён там робіць? Хто ён? Нейкі скінуты з трона і забыты ўсімі цар? Брр, якія халодныя і шурпатыя ў яго рукі... Навошта яны яго там трымаюць? І наогул, куды лятаюць гэтыя рыцары? А галоўнае — навошта?

Дзяўчына наблізілася да балкона і, заўважыўшы футарал Бедалая, паспрабавала ўзяць яго. Аднак перш, чым футарал паддаўся і яго атрымалася адляпіць ад сценкі, Алеоле давялося прыкласці незвычайныя намаганні. Яна накінула шлейкі на плечы — і футарал з сякерай адразу пацягнуў яе долу — такі ён быў цяжкі, але нічога не паробіш — трэба несці.

Алеола ізноў зайшла ў невялікі калідор, які вёў да залы з глыбай. Насамрэч, такіх калідораў-тунэляў было дванаццаць. Нібы промні ад сонца, разыходзіліся яны ад залы з глыбай да балкона. Дзяўчына абрала найбліжэйшы — усёткі цягнуць на спіне футарал з сякерай не так лёгка — і паціху, абмацваючы сцяну рукой, накіравалася ў залу.

Раптам Алеола пачула, як віцязь у гамаку закрычаў:

— Увага! Пад'ём! Рыхтуйся! Першая змена на тэрасу!

Алеола зразумела, што тэраса — гэта і ёсць той грот з выхадам на балкон, і што зараз сюды прыбягуць віцязі. Яна стаілася ў сваім калідоры-тунэлі і пачала назіраць.

Першым падняўся Ром Ончар. За ім рушыў маг Ніціч. А потым адзін за адным прыбеглі яшчэ дзесяць віцязяў і пашыхтаваліся. Ром Ончар агледзеў сваю дружыну, аданіў і, было падобна, што застаўся задаволены.

— Дазорца! — звярнуўся Ром Ончар да віцязя ў гамаку.— Удакладніце карціну!

— Караван ідзе перавалам у Ледокскіх Гарах. Над імі толькі што прайшла сухая навальніца... Караван грузаны ядвабам, залатым посудам і дыванамі.

«Ага,— падумала Алеола,— вось адкуль у іх столькі дываноў і шыкоўнага посуду».

— Людзей мала, таму досыць адной змены,— завяршыў даклад дазорца.

— Слухайце, волаты! Сквапных трэба прыстрашыць! — зычна сказаў Ром Ончар.— Старэйшым прызначаю Дэнэта!

— Увага! — Алеола пачула голас мага Ніціча і асцярожна вызірнула са свайго тунэля.

Маг Ніціч ужо сядзеў у сваім крэсле, на глыбе. Над плеченым крэслам Ніціча Алеола пабачыла вялікае драўлянае кола. Ягоная вась была прымацаваная да цэнтра сталі.

— Дазорца! — крыкнуў маг Ніціч — Сектар?!

— Дзесяць! — адказаў яму віцязь у гамаку.

Яшчэ Алеола зазначыла, што падлога ў зале, дзе знаходзілася глыба, была пракрэсленая доўгімі пранумараванымі лініямі. Усё гэта нагадала ёй сонечны гадзіннік. Кожная лінія паказвала на вызначаны калідор-тунэль. Алеола

пабачыла, што тунэль, дзе яна знаходзіцца, пазначаны лічбай «11».

— Увага!

Перабіраючы рукамі па коле, маг Ніціч павольна разварочваў глыбу. Алеола заўважыла, што з аднаго боку ў глыбы мелася заостраная дзюба. І вось гэтай дзюбай глыба паказала, як стрэлкай, па лініі з лічбай дзесяць.

— На старт! — закрычаў маг Ніціч.

Алеола адчула, як нябачная хваля адкінула яе ад адной сценкі тунэля, у якім яна стаяла, да процілеглай.

— Забіраем праз содні! — крыкнуў маг. — Усе запомнілі?

— Так! — крыкнулі віцязі.

— Для тых, хто спозніцца і параненых — паўторам яшчэ праз палову содняў. Зразумела?

— Зразумела! — адказалі дзесяць віцязёў.

— Пайшлі!

Віцязі па адным выбягалі на балкон, зрывалі са сценаў свае шчыты, апраналі іх на плечы і па чарзе станавіліся на зубец балкона насупраць дзясятага тунэля. Затым тварам да неба падскоквалі ўгару і, падхопленыя нябачнай сілай, несліся ўдалячынь.

Усё адбывалася размерана, але хутка.

Калі знік у небе дзясаты віцязь Дэнэт, прызначаны старэйшым, на балкон выйшаў Ром Ончар. Ён зірнуў у вечаровае неба, куды паляцелі ягоныя віцязі і крыкнуў:

— Змагайцеся, хлопцы! Не выпусцеце перамогу!

— Не выпускаць, — адгукнуўся віцязь на гамаку.

— Мернеск, ты папільнай за імі, пакуль можаш, і мне дакладай...

— Зразумела! — адчаканіў дзорца.

Ром Ончар прайшоў на балкон праз дзявяты тунэль, абышоў яго ўвесь і вырашыў вярнуцца ў залю праз адзінаццаты тунэль, у якім знаходзілася Алеола. Як толькі яна заўважыла, што Ром Ончар ідзе ёй насустрач, спалохана выбегла ў грот і, прагінаючыся пад цяжарам сваёй ношы, хуткім крокам накіравалася да лесвіцы. Яна думала, што ўнізе, у лабірынце яе будзе цяжка адшукаць.

— Гэй, Ніціч! — крыкнуў Ром Ончар.— Тут парушальнік!

— А, яснапанна! — усклікнуў маг, калі заўважыў, што Алеола выскачыла з адзінаццатага тунэля і рушыць уздоўж глыбы.— Вы што, звар’яцелі? А калі б нам трэба было адправіць дружыну праз адзінаццаты тунэль? Вас бы тут ужо не было! Вас магло б вынесці ў неба і вы б разбіліся! Божа мой! Вам проста пашанцавала!

Але Алеола яго не слухала, яна, як магла, хутка ішла да лесвіцы.

— Вас што, пад замок пасадзіць?! — з тунэля данёсся разгневаны голас Рома Ончара.

Маг Ніціч хутка спусціўся вярочнай лесвіцай і апынуўся перад Алеолай.

— А што гэта ў вас за спінай? Што гэта такое цяжкае? Няўжо сякера Бедалая? — Маг Ніціч зірнуў Алеоле проста ў вочы і зразумеў, што адбылося тое, чаго ён болей за ўсё баяўся.

Дзяўчына ўжо ведала, як можна паляцець з замка. І калі шчыт віцязя быў для яе цяжкаваты, дык выкарыстаць цудсякеру Бедалая яна цалкам ужо змагла б. А разам з Бедалаем яны здолелі б і скрасці рыцарскія шчыты...

— Стойце, яснапанначка,— прыкрым тонам сказаў маг Ніціч.

— Можа, я паднясу вашу торбачку? Вельмі яна вам перашкаджае,— за спінай Алеолы зароў Ром Ончар.

— Вы — разбойнікі! Налётчыкі! Рабаўнікі! — закрычала дзяўчына.— Я ўсё бачыла! Я чула, як вы загадалі абрабаваць караван! Вось адкуль у вас дываны, посуд, ежа! Схаваліся за магнітнымі сценамі і думаеце, вас не дастаць!

— Не распаліцеся, панначка,— падступаў да яе Ром Ончар.

У гэтае імгненне Алеола пабачыла адпаліраваны шост, які вісеў у цэнтры «студні», па баках якой ішла вінтавая лесвіца. Дзяўчына разбежлася і скокнула ў пройму. Схапіўшыся рукамі за шост, яна хутка спусцілася ўніз да лабірынта.

— Ром! — крыкнуў маг Ніціч.— Хутчэй падымай рэшту віцязяў! Хай забіраюць да сябе шчыты. Кожны адказвае за іх галавой! Я — за ёй.

Маг Ніціч разагнаўся гэтак сама, як і Алеола, скокнуў у «студню» і спрытна з'ехаў па шасце долу. Але было ўжо позна — дзяўчына паспела схвацца ў цёмнай галерэі, і Ніцічу давялося падымацца за паходняй.

У далёкай нішы, дзе Алеола знайшла сваю нафтавую паходню, яна схавала футарал з сякерай Бедалая — прысыпала яго пяском, а згары — сажай, каб не было відаць, што тут нядаўна капалі.

Наступнай ейнай задачай было знайсці пакой Бедалая. Па пакінутых раней знаках — плямінках сажы — Алеола знайшла напачатку свой пакой, а затым пачала даследаваць

усе найбліжэйшыя калідоры. І нарэшце, праз пэўны час, знайшла Бедалая.

Кат сядзеў, схіліўшыся над сваім сталом. Алеола паціху падышла і, каб зноў не памыліцца, зазірнула яму ў твар. Цяпер, без сумнення, гэта быў Бедалай. Ён глядзеў на ігральныя косткі, раскінутыя па стале.

— Бедалай!

— Так,— адказаў ён, не адрываючыся ад свайго занятку.

— Нам трэба ляцець да нашых сяброў!

— Так,— пацвердзіў Бедалай.

— Гэта замак разбойнікаў! Яны рабуюць караваны! Яны трымаюць палонных! Я знайшла цара Ранеона... Вязня гэтага магнітнага замка.

— Так-так,— Бедалай згроб у руку ігральныя косткі.

— І я ведаю, як нам паляцець! А ляцець нам трэба як мага хутчэй, бо калі сюды прыйдуць нашыя сябры, яны таксама стануць вязнямі гэтага жудаснага замка. Гэтыя віцязі значна мацнейшыя за нас. А сысці пешкі з магнітнага замка немагчыма...— узбуджана казала Алеола.— Я прынесла і схавала тваю сякеру, Бедалай!

— Так-так,— зноў паўтарыў кат, а сам пачаў па адным кідаць кубікі.

— Паслухай мяне! Калі Арцін, мастак Дроздзіч і кот Міамурмарор патрапяць у гэтую магнітную пастку, то не будзе каму ісці да Паляндры! Зразумей, не будзе каму!

— О, «шэсць»! — усклікнуў Бедалай.

— Ты разумееш?!

— Разумею,— сказаў ён і кінуў яшчэ адзін кубік.— Эх, «двойка»...

— Бедалай! Сякера ў мяне. Нам трэба сыходзіць у лабірынт, перачакаць, пакуль усё аціхне, а потым мы паспрабуем прабрацца на балкон! Мы накіруем «магнітычную» глыбу ў кірунку маёй краіны, у мяне нават мапа ёсць, і паляцім з гэтага злашчаснага месца!

— Вядома, вядома... Зараз,— Бедалай паспрабаваў згрэбці кубікі, але Алеола першая іх сабрала і сціснула ў руцэ.

— Ты чуеш? Нам трэба як мага хутчэй адсюль выбрацца, знайсці нашых сяброў, пакуль яны не наблізіліся да гэтага замка! Інакш усё прапала! — Алеола спрабавала расштурхаць Бедалая, і тут адзін кубік з яе рукі, быццам сам сабою, выскачыў і пакаціўся.

У гэты момант Алеола адчула непераадольнае жаданне паглядзець — а што ж ёй выпала. Раптам там «шасцёрка»? А потым, калі выпадзе ўся камбінацыя — тады павінна адбыцца чараўніцтва.

Алеола зірнула на кубік — і сапраўды — на ім была «шасцёрка»!

«Ого, выдатна! — падумала яна.— Трэба кідаць далей... Вось бы на другім кубіку была “пяцёрка”».

І як паводле яе жадання, выпала «пяцёрка».

— А цяпер, кубік, дай мне «чацвёрку»...

Да радасці Алеолы выпала і «чацвёрка».

— Ну, а «троечка» прыйдзе? Раз, два, тры,— яна кінула кубік.

Яна і Бедалай разам зірнулі на кубік — на верхняй грані кубіка злева направа стаялі тры кропкі...

— Ура! Ура! — ускрыкнула Алеола.

— Ну што ж, цяпер «двоечка». Нас тут двое і патрэбна «двоечка»...— Дзяўчына двойчы дзьмухнула на чарговы кубік і кінула. Кубік закруціўся, пакаціўся, загрукаў куткамі і спыніўся. На ім, як на маленькай багоўцы, былі дзве кропкі.

— Не можа быць,— сказала сабе Алеола.

— Не можа быць,— цяжка дыхаючы, стагнаў Бедалай.

— Ну што, прашу «адзінку»? — зашаптала кубіку Алеола. На секунду ў яе перад вачыма прамільгнула выява вар'ята Ранеона — ён усміхнуўся бяззубай усмешкай...

«Нічога,— падумала Алеола,— я выйграю... Мне трэба выйграць»...

Алеола кінула апошні кубік — ён паскакаў па сталю і раптам закруціўся. Калі б кубік зрабіў яшчэ адзін паварот, то якраз выпала б «адзінка». Але, на жаль — на ім, зноў, як і ў маленькай багоўкі, былі дзве кропкі.

— Вось прыкрасць! Добра, зараз я згуляю яшчэ разок,— сказала Алеола.

— Не, цяпер мая чарга,— Бедалай хутка згроб кубікі.— Будзем кідаць па чарзе,— суровым голасам прамовіў ён.

* * *

Тым часам маг Ніціч, Ром Ончар і яшчэ некалькі віцязяў спусціліся з паходнямі ў лабірынт.

— Будзем шукаць усюды! Трэба абавязкова знайсці гэтую яснапанну нам — інакш яна столькі дроў гэтай сякерай наламае,— грозна казаў Ром Ончар.

Аднак доўга шукаць Алеолу ім не давялося. Карціна, якая паўстала перад вачыма мага, ваяводы і віцязяў, была

мірная і замілавая: Алеола і Бедалай, па чарзе, кідалі кубікі і падскоквалі з тапчана глядзець, што каму выпала, азартна абмяркоўвалі шанцы... І наогул не звярталі ніякай увагі на віцязяў, якія зайшлі да іх у пакой.

— Вось і выдатна,— сказаў маг Ніціч,— цяперака яны будуць вязнямі «піраміды». І не будуць нам дакучаць.

— Вось малайцы якія,— усцешаным голасам сказаў Ром Ончар.— Перадайце па змене, каб найсмачнейшую ежу і ўсё такое да іх прыносілі,— загадаў ён сваім віцязям.

— Зразумела! — адказалі тыя хорам.

— Алеолу пазней, калі падрасце, мы, вядома, выпусцім,— пачаў разважаць уголас маг Ніціч.— А то калі зараз адпусціць, пойдзе да Паляндры. Толькі дарма галаву складзе.

— Вядома, нават на нашых шчытах да гэтай Паляндры падляцець немагчыма,— сказаў адзін з віцязяў.

— Так, Чорнае Балота — месца прапашчае,— пагадзіўся другі.

— Плюхнешся брухам у багну... «Магнітычныя» струмені гэтае балота агінаюць,— сказаў трэці.

— А яна, такая танютка, яшчэ туды валачэцца,— прабасіў чацвёрты.

— Сапраўды, хай пакуль падрасце,— нізкім голасам прамовіў пяты.

— Вось і я пра тое,— сказаў маг Ніціч.

— А праз пару гадоў яна такой прыгажуняй стане,— летуценна сказаў Ром Ончар.— Можа, і не захоча нікуды сыходзіць. Абярэ кагосьці з нашых малайцоў сабе ў мужы. Застанецца жыць у нашым замку. А што, замак выдатны, з усімі выгодамі...

Пасля гэтых словаў віцязі падцягнуліся і выпрасталі плечы. Выпрастаў плечы і падцягнуўся і сам маг Ніціч. Віцязі паглядзелі на яго, параўналі з сабой і ледзь не пырснулі са смеху.

— Ну-ну,— прамовіў Ром Ончар, а сам выпрастаў свае плечы, падняў рукі і паказаў біцэпсы.

Віцязі, збянтэжыўшыся, апусцілі вочы.

— Добра, потым паглядзім, хто ёй даспадобы. А гэтага Бедалая выпускаць нельга! — шумна ўздыхнуў Ром Ончар.— Нават калі ён і нармальны хлопец, то нехта ў яго сякеру падманам альбо яшчэ як-небудзь выкрадзе. І што тады? Чорны джын заўжды будзе паляваць за гэтай сякеркай.

— Так, трэба агледзець увесь лабірынт і знайсці сякеру! — сказаў маг Ніціч.

— Выконваць! — пацвердзіў ягоны загад Ром Ончар.

— Зразумела! — хорам адказалі віцязі.

Яны разбрыліся па лабірынце, а маг Ніціч і Ром Ончар таксама пачалі пошукі...

Увечары віцязі паведамлілі: ніхто з іх сякеры Бедалая так і не знайшоў.

XXI

МАЗГАВЫ ШТУРМ

— Ну што? — сказаў кот Міамурмарор.— Калі няма ўваходу, то паўзем далей.

— Як гэта паўзем? — задраў угару галаву Арцін.— Сцены ж стромыя.

— А як мы на скалу паўзлі? — пытаннем на пытанне адказаў кот.

— Слушна думаеш,— зразумеў задумку Міамурмарора мастак Дроздзіч,— што б мы без цябе рабілі!

— Я заўсёды казаў, што мы, каты, без вас, людзей, абысціся зможам. А вось вы, людзі, без нас — ніколі.

Кот Міамурмарор абматаўся вяроўкай, акінуў уважлівым позіркам «прымагнічаныя» на сцяне замка шчыты, мечы і шаломы.

На адным з такіх шаломаў, над даспехамі, усярэдзіне якіх бялеў чалавечы шкілет, сядзеў вялізны крумкач і чорным бліскучым вокам зіркаў то на Міамурмарора, то на Арціна, то на мастака Дроздзіча.

Кот прымерыўся да сцяны і спрытна палез па «прылепленых» на ёй латах. Крумкач хрыпла каркнуў, саскочыў з шалома, залапатаў крыламі і падняўся на зубец замка.

Кот Міамурмарор не стаў звяртаць на яго ўвагі — «птушка кату не перашкода» — падахвоціў самога сябе і працягнуў «штурмаваць» сцяну.

— Вось які чэпкі,— пахваліў ката мастак Дроздзіч.

— А што яму, кату,— трохкі зайздросцячы, сказаў Арцін,— калі абарвецца — усё адно прызямліцца на лапы.

Кот Міамурмарор пачуў гэта і зірнуў на Арціна згары ўніз:

— Ну, што я магу сказаць? Як бачыш, маё высакароднае паходжанне не толькі мне на лапу, але і вам на руку.

Кот Міамурмарор ні разу не сарваўся — яшчэ знізу дакладным позіткам выверыў найлепшы шлях, каб «развешаныя» па сцяне ўзоры зброі, аказваліся як мага бліжэй адзін да аднаго. Яму досыць было правільна і выверана перастаўляць лапы і чапляцца кіпцюрамі. На вышыні прыкладна ў палову сцяны мечы, шчыты, булавы і баявыя сякеры скончыліся, і кот перайшоў на наканечнікі дзідаў і стрэлаў — тронкі даўно спаракнелі, а жалезныя наканечнікі засталіся. Яны лягчэй, іх выстрэльвалі ўгару на сцяну, таму і былі «прылепленыя» да гэтай самай сцяны нашмат вышэй, чым цяжкае ўзбраенне.

Урэшце кот строс з сябе вярхоўку і, трымаючыся кіпцюрамі левай лапы за прымагнічаны вышэй за ўсіх наканечнік арбалетнай стралы, правай лапай раскруціў над галавой ласо і спрытна закінуў яго на зуб сцяны.

Крумкач, які сядзеў проста над Міамурмарорам, незадаволена каркнуў і паляцеў за сцяну, пэўна, ён чакаў сабе спажыву, спадзяваўся, што кот зараз зваліцца і разаб'ецца. А кот усё не падаў і не падаў.

Па вярoўцы Міамурмарор хутка ўскараскаўся на сцяну і агледзеўся. Затым з ганарлівым выглядам размяўся, выгнуў спіну, выцягнуў наперад пярэдня лапы, пры гэтым растапырыўшы на іх кіпцюры, і салодка пазахнуў.

Ягоным сябрам стала зразумела, што вартавых няма. Хутчэй за ўсё на замак ніхто даўно не нападаў, таму на сцяне перасталі выстаўляць дазор.

Кот Міамурмарор скінуў вярoўку ўніз. Па ёй узлез напачатку Арцін, а затым — мастак Дроздзіч.

Сябры прагуляліся па сцяне і здзейснілі «кругасветнае» падарожжа вакол вузкай скалы, што, здавалася, калола неба. Зубчастая сцяна, збудаваная з адпаліраваных пліт шэрага жалезняку, стаяла цалкам асобна ад скалы — проста перакрывала праход да яе. А паміж скалой і сцяной быў выкапаны і запоўнены вадой шырокі роў. Ніякага спуску да яго відаць не было.

— Пэўна, для выхаду на гэтую сцяну выкарыстоўвалі вярoвачныя лесвіцы і падвесныя масты,— выказаў здагадку мастак Дроздзіч.

Насамрэч насупраць сцяны, на скале бачыліся прыкметы гаспадарчай дзейнасці — можна было заўважыць высечаныя ў камені прыступкі, спіральныя сцежкі, рукатворныя пячоркі, якія, хутчэй за ўсё, служылі назіральнымі пунктамі. Цяпер там было бязлюдна.

— Калі ў гэтай скале хтосьці і жыве, то іх павінна быць не вельмі і шмат,— прамовіў кот.

— Часам якасць замяняе колькасць,— задумаўся мастак Дроздзіч.— Можна, жыхарам гэтай скалы не вельмі трэба турбавацца пра ўласную ахову.

— Вось гэта і насцярожвае,— папераджальным тонам сказаў кот Міамурмарор.

— Добра. Лётаць мы не ўмеем. Трэба спускацца да рова,— зрабіў выснову Арцін.

Першым, як звычайна, па вяроўцы, зачэпленай адным канцом за зуб на сцяне, спусціўся кот Міамурмарор, потым — Арцін, а пасля і мастак Дроздзіч.

Трое сяброў-кампаньёнаў апынуліся на вузкай пясчанай водмелі, пад самай сцяной. На водмелі густа рос чарот, асот, нейкія кусты, тырчалі тонкія дрэўцы, большасць з іх былі чэзлымі ці наогул сухімі.

— Зараз я пайду першым,— разавоціўся Арцін,— не ўсё ж катам перад людзьмі выхваляцца. Гэты хвост неўзабаве мне сніцца будзе.

— А можа, не будзем спяшацца? — прапанаваў мастак Дроздзіч.— Лепей прыгледзімся.

— І прынохамся, і прыслухаемся,— дадаў кот Міамурмарор.

— Дый што там... Вада спакойная. Надвор'е добрае,— Арцін хутка начапіў вадаступы, аддаў мастаку Дроздзічу сваю каменную сякеру, каб не перашкаджаў лішні груз, і адважна пакрочыў вадою.

Ён дайшоў да сярэдзіны рова, пастаяў трохі, азірнуўся. Паверхня вады падавалася цалкам гладкай і ціхамірнай. Арцін азірнуўся да мастака Дроздзіча і катá Міамурмарора.

— Гэй, за мной! — крыкнуў ім юнак.

І адразу блакітная вада пад ім пацямнела. Вялізная рыбіна падплыла да Арціна і, стукнуўшы шырокім ілбом, падкінула яго ўгару, пры гэтым сама выскачыла з вады. Рыбіна была

цёмна-шэрая з тоўстай лускай, магутным хвостом і вялізнай пашчай, з якой, як у маржа, тырчалі даўгія зубы.

У паветры Арцін кульнуўся, паспеў падняць над галавой рукі і даволі ўдала ўвайшоў у ваду. Хутка вынырнуў і, што ёсць моцы, паплыў да водмелі. Але вада пад ім зноў пацямнела, і ўжо другая рыба — такая ж вялізная, як і першая, толькі з адным абламаным зубам — падкінула яго ў паветра. У тое ж імгненне насустрач гэтай рыбе з вады выскачыла яшчэ адна. Абедзве рыбы са страшным гукам сшыбануліся сваімі жахлівымі ікламі і разам плюхнуліся ў ваду. Па ўсім рове пайшла вялізная хваля. І менавіта ў яе Арцін і патрапіў. У вадзе яго некалькі разоў перакуліла, ён ледзь не захлынуўся. Ізноўку юнака падкінула, гэтым разам вельмі высока, наўпрост на сцяну замка. Арцін ледзь было не пераляцеў праз яе, але, учапіўшыся кашуляй за зубец, павіс.

Кот Міамурмарор і мастак Дроздзіч проста былі агаломшаныя гэтым відовішчам. Усё адбывалася неймаверна хутка. І яны б нічым не змаглі дапамагчы свайму сябру.

Кашуля Арціна была вытканая з трывалай тканіны, таму вытрымала ягоную вагу, і будучы віцязь па вярхоўцы спакойна спусціўся да сяброў, перапалоханы, але жывы і цудам цэлы.

— Ды паглядзеце, усё са мной добра. Я жывы і здаровы,— супакойваў сяброў Арцін.

Сябры маўчалі — проста яны не мелі чаго сказаць.

— Рыбкі хацелі павучыць мяне лятаць,— паспрабаваў аджартавацца Арцін.

— А калі б яны мяне гэтак павучылі лятаць,— нарэшце змог вымавіць кот,— я застаўся б без хваста.

— Вось бачыш, не варта было за мяне баяцца. У мяне хваста няма і страціць яго я не мог,— Арцін вінавата ўсміхнуўся.— Ды годзе вам, забылі.

Мастак агледзеў Арціна, упэўніўся, што ўсё ў яго ў парадку, і дакорліва пахістаў галавой:

— Ты проста ў кашулі нарадзіўся.

— Мне пашанцавала, што я ў ёй у гэты роў пайшоў.

А насамрэч гэты роў сябрам-кампаньёнам цяпер падаваўся непераадольнай перашкодай.

— Так, задача складаная,— працягнуў кот Міамурмарор, пачасаўшы патыліцу,— значыць цікавая.

— Што тут думаць? — сказаў Арцін кату.— Ты падыходзіш да берага, гучна муркаеш пра мурашак, рыбы слухаюць і засынаюць. А мы перабягаем роў.

— А ты ўпэўнены, што ўсе рыбы падплывуць і стануць мяне слухаць? Я ж буду на беразе, а яны пад вадой.

— Спакойна. Мы будзем цябе за заднія лапы трымаць. Набярэш паветра і станеш муркатаць пад вадой. Рыбы нават падплыць да цябе не паспеюць — адразу ж паснуць...

— Я — кот, а не марскі коцік,— надзьмуўся Міамурмарор.— І муркатаць пад вадой не ўмею.

— Значыць так,— пачаў мастак Дроздзіч,— калі рыбы хочуць навучыць нас лятаць, то нам трэба навучыць кагосьці з нас лятаць. І цяпер нам трэба высветліць, каго з нас і як мы будзем вучыць лятаць.

Кот Міамурмарор адразу ж уздыхнуў:

— Як гэта цяжка быць героем.

— А цяжкім героем быць яшчэ цяжэй,— зазначыў Арцін.

— Значыцца, з кандыдатурай мы вызначыліся,— падагульніў мастак Дроздзіч.

— Гэта лёгка — той, хто лёгка,— сказаў Арцін,— складаней разабрацца, якім чынам мы будзем вучыць катá лятаць.

— Вось пра гэта варта падумаць,— разважаў мастак Дроздзіч.— Кот у нас адзін, і рызыкаваць ім мы не маем права.

— Вядома, не маем,— пагадзіўся Арцін.

— Ведаеце што,— прамовіў кот Міамурмарор,— мы гэты замак штурмавалі нагамі, рукамі, лапамі і ў нейкай меры хвастом... А цяпер я прапаноўваю штурмаваць яго мазгамі... Нам неабходны мазгавы штурм. Кожны зараз бярэ і прыдумляе свой спосаб лятаць.

— Слушна,— падтрымаў катá Арцін,— лічу да трох, і ідзем на штурм! Раз, два, тры!

Мастак Дроздзіч наморшчыў лоб, кот пачаў хадзіць уздоўж водмелі, а Арцін прысеў на камень у позе мысляра, паставіў локці на калені, а рукамі абхапіў галаву. Мабыць, дзякуючы гэтаму яму першаму і прыйшла думка.

— Я ведаю! — паведаміў ён усім.— Мы вяртаемся ў лес, робім вялікі самастрэл з вялікай стралой, вяроўкамі перацягваем яго на сцяну, прывязваем Міамурмарора да стралы і выстрэльваем ім у скалу. Міамурмарор умацоўвае на скале вяроўку, і па ёй мы перабіраемся на процілеглы бераг.

— Нядрэнна прыдуманая,— адзначыў мастак Дроздзіч, а затым крытычна пачаў асэнсоўваць пачутае: — Але колькі часу зойме выраб гэтага самастрэла? Ды і потым неабходна будзе яго добра прыстрэліць, каб страла дакладна далятала да скалы, а не плюхалася ў ваду на сярэдзіне рова. Хаця тваё вынаходніцтва мы для сябе адзначым...

— А я ягонае вынаходніцтва сабе адзначаць не буду,— катэгарычна абвясціў кот Міамурмарор.— Ты хоць падумаў, з якой хуткасцю гэтая страла, да якой я, між іншым, буду прывязаны, ударыцца аб скалу?

— Нічога страшнага,— паспрабаваў супакоіць свайго прыяцеля Арцін.— Калі хуткасць будзе вялікая, ты заўсёды зможаш распушыць свой хвост і затармазіць.

— І плюхнуцца да рыб, так?

— Добра, а якія ў вас прапановы? — пакрыўдзіўся Арцін.

— У мяне прапанова прасцей,— сказаў мастак Дроздзіч.— Ты, Міамурмарор, бярэш мой парасон, вяроўку і скачаш са сцяны. Вецер цябе адносіць на процілеглы бераг. Там ты чапляеш вяроўку за выступ на скале, і мы перабіраемся. Ты лёгкі, парасон цябе вытрымае. А для таго, каб паветра праходзіла скрозь парасон, і парасон не перакульваўся пад час палёту, мы яго надарвем у цэнтры купала. І галоўнае — нічога не трэба перацягваць, пілаваць і круціць. Проста разagnaўся, скокнуў, праляцеў трохі — і ты ўжо на тым беразе.

— Та-ак,— працягнуў кот Міамурмарор,— а калі я разганюся, скокну і не далячу да таго берага? Роў вунь які шырокі. А калі вецер падзьме?

— Ды які вецер? — здзівіўся мастак Дроздзіч.— Тут жа сцяна з усіх бакоў.

— Ідэя! — усклікнуў Арцін.— Мы зробім з лапаў елак вялікія вахлікі-мяцёлкі, будзем імі махаць ды падгонім Міамурмарора да самага берага.

— Не, вахлікамі-мяцёлкамі тут справе не дапаможаш. Хоць...— Кот Міамурмарор звярнуў увагу на тое, як над роўнядзю рова падымаецца ўгару пара.— А што калі зварыць суп... ну, добра, не суп, калі дым пусціць слупом?

— Ты нам дым у вочы не пускай,— забурчаў Арцін,— калі баішся ляцець, так і кажы. Самастрэл не падабаецца, парасон з вахлікамі-мяцёлкамі таксама недаспадобы...

— Самастрэл і парасон — гэта ненадзейна. А вось вахлікі-мяцёлкі цалкам падыдуць.

— Што ты прыдумаў? — скептычна запытаў Арцін.— Начэпіш на лапы вахлікі-мяцёлкі і будзеш імі, як крыламі махаць?

— Добра,— сур'ёзна сказаў мастак Дроздзіч,— якая твая прапанова?

— Я заўсёды кажу: назіранне — шлях да спазнання,— узгадаў кот Міамурмарор сваю ўпадабаную прымаўку.— Бачыце, пара над вадою падымаецца? Дым ад вогнішча таксама падымаецца. А вунь у кустах ляжыць бурдзюк Алеолы...

— Ну ты і зіркасты! — захапіўся мастак Дроздзіч.— А я думаю, што гэта там такое — кажух не кажух?

— А калі гэты дым сабраць разам,— працягнуў Міамурмарор,— да прыкладу, у мяшок, то ён зможа падняць у паветра яшчэ кагосьці. Гэты бурдзюк, думаю, для маёй вагі акурат падыдзе. А вахлікамі-мяцёлкамі вы будзеце рабіць вецер і тым самым падганяць бурдзюк разам са мной да таго берага.

— Не ведаю, калі б можна было лётаць на пары альбо дыме,— Арцін з сумненнем прыпадняў адзін куток вуснаў,— людзі ўжо даўным-даўно сталі б падымацца да аблокаў і будаваць на іх гарады. Але калі ты ўсё-такі вырашыш ляцець на бурдзюку, дык мы дамо табе адзін канец вяроўкі, а іншы зачэпім тут, высока, за зуб сцяны. На той бераг мы спакойна зможам з'ехаць па вяроўцы.

— Слушна,— пагадзіўся мастак Дроздзіч,— а цяпер за справу.

Сябры-кампаньёны хутка расклалі вогнішча з сухіх галінак і чароту. Чарот моцна дыміў, і было добра відаць, як дым запаўняе скураны бурдзюк. Нарэшце, калі шчыльны гарачы дым прымусіў бурдзюк падняцца ўгару, яго перавязалі дужай аборкай. Кот Міамурмарор лапамі і зубамі ўчапіўся ў яго і, да здзіўлення Арціна, пачаў павольна ўзлятаць.

— Вядома, такога лёгкага катá дым падыме,— вымавіў будучы віцязь.— А вось, цікава, мядзведзя дым змог бы падняць?

— Мядзведзям на бурдзюках лётаць нельга,— сур'ёзна сказаў кот Міамурмарор,— яны тады змогуць прыкінуцца хмарай і бяскарна ме́д у лясных пчол красці.

Ветру не было, паколькі ўсю прастору вакол акружала сцяна. Кот вісеў над водмеллю і нікуды не ляцеў.

— Ану, разам! — скамандаваў мастак Дроздзіч.

Разам з Арцінам яны пачалі з усіх сіл дзьмуць ротам у бок процілеглага берага, махаць вахлікамі-мяцёлкамі, зробленымі з чароту, а кот для большай ветразьнасці распушыў свой агніста-руды хвост.

Павольна, але надзейна Міамурмарор паплыў у паветры да іншага берага.

Рыбы пару разоў высоўвалі з вады свае шаблязубыя пысы, але скакаць за катом не рашаліся. Магчыма, шэры бурдзюк падаваўся ім воблакам, а кот са сваім памаранчавым хвостом — сонечным промнем...

Міамурмарор шчасліва дасягнуў процілеглага берага рова, а сябры без здарэнняў спусціліся да яго па вяроўцы.

XXII

О, ШЧАСЛІЎЧЫК!

З пячоры ля падножжа скалы цякла падземная рачулка, цурчала па камянях і спускалася ў роў. З глыбіні пячоры чуўся шум вадаспаду. Сябры пайшлі пад зводы пячоры, пакрочылі ўздоўж вузкага пясчанага беражка, вельмі вільготнага, наскрозь прасякнутага вадой. Так што кот Міамурмарор папрасіўся на плячо да мастака Дроздзіча. Праз дзясятка крокаў сцены скалы звузіліся, не пакінуўшы месца для беражка. Арціну і мастаку Дроздзічу давялося абуваць вадаступы. На гэтым участку рачулкі плынь паскаралася, так што сябрам даводзілася чапляцца за слізкія выступы пячоры, сям-там парослыя лішайнікам.

Вада была проста ледзяная — ісці было прыкра і цяжка. Добра хоць вялізных рыб тут не вадзілася.

Неўзабаве паказаўся вадаспад. Вада прарэзала сабе дарогу скрозь шэры камень і падала ўніз у рэчку. На вадаспадзе стаяў млын. Вада цяжкім ручаём лілася на вялікае кола. Падавалася, што млын працуе ўхаластую, бо ніякага перадачнага механізма не заўважалася. Толькі ў сярэдзіне гэтага кола круцілася перавязаная аборкамі вялікая шэрая глыба.

Навошта гэта было трэба — ні Арцін, ні мастак Дроздзіч, ні кот Міамурмарор не ведалі.

— Глядзецце,— паказаў Арцін угару на млын,— бачыце, там пад'ёмнік?

Над самім вадаспадам на аброці вісеў вялікі драўляны кошык — у ім маглі змясціцца, як мінімум, чатыры чалавекі.

— Ну, што ж. Я пайшоў,— сказаў кот Міамурмарор.

Ён спрытна ўскараскаўся па стромай скале, скокнуў з каменнага выступу на пад'ёмнік. Схапіўшыся дзвюма лапамі, пацягнуў драўляны вагір, які стрымліваў шпулю з накручанай на яе лінай, і кошык апусціўся долу.

Арцін і мастак Дроздзіч улезлі ў яго, а кот, які застаўся наверху, іншым вагіром падвёў шпулю да драўлянай зорачкі-шасцярні, якая круцілася разам з колам млына. Шпуля ўчапілася сваімі зубцамі за зубцы шасцярні-зорачкі, закруцілася і пачала накручваць ліну. Кошык падняў Арціна і мастака Дроздзіча ўгару.

За млыном пачыналася пячорная галерэя. Сябры-кампаньёны разумелі, што іх шлях прывядзе ў сутарэнні ўнутры гары, таму яшчэ на водмелі, перад ровам, зрабілі з сухога дрэва і смалы паходні. Цяпер прыяцелі падпалілі іх і адправіліся ў цямрэчу.

Галерэя была даволі незвычайная — яе праціналі жалезныя трубы.

— Я чуў,— паведаміў мастак Дроздзіч,— што ў Мераміры з такіх труб зробленыя вадаводы для гарадскіх фантанаў.

— Так, і ў горадзе Палац Садоў таксама. Імі цячэ вада ў фантаны,— сказаў кот Міамурмарор. Ён прыклаў вуха, задумаўся і дадаў: — А ў гэтых нешта шыпіць.

— Загадкавае сутарэнне,— прамовіў Арцін.— І нідзе ні душы.

— Я вось неяк больш спадзяюся сустрэць тут не душу, а жывога чалавека,— прагаварыў мастак Дроздзіч.— Будзьце ўважлівыя, неўзабаве могуць з’явіцца і вартаўнікі.

— А можа, іх тутака няма,— з сумневам у голасе пачаў разважаць кот Міамурмарор.— Калі цябе атачае дрымучы лес, непрыступная сцяна, роў з шаблязубымі рыбамі, а потым яшчэ і стромыя скалы — якія ўжо тут вартаўнікі. Няма чаго дарма людзей мурыжыць. Можа быць, у іх ёсць справы больш важныя.

Галерэя падымалася ўгару квадратнай спіраллю, а потым і зусім ператварылася ў забытаны лабірынт.

— Ідзем ціха. Трымаемся разам. Не губляем адзін аднаго з віду,— перайшоў на шэпт мастак Дроздзіч.

Лабірынт складаўся з разгалінаваных калідораў і тупікоў. Чырвонымі стрэлкамі мастак Дроздзіч адзначаў на сценах пройдзены маршрут.

— Тут сёе-тое цікавае,— паведаміў ён сябрам, калі ў чарговы раз маляваў пэндзлікам чырвоную стрэлку,— падаецца, хтосьці пакідаў знакі сажай ад паходні.

— Ну-ну,— падышоў кот і моцна пацягнуў носам паветра.— Сажа свежая... І я адчуваю, што тут была Алеола.

— Ура! — шэптам выкрыкнулі Арцін і мастак Дроздзіч.

— Ідзіце за мной,— Міамурмарор, выцягнуўшы наперад нос, стаў красціся ўздоўж сценкі.

Арцін і мастак Дроздзіч асцярожна пайшлі ўслед за катом.

— Так, так,— гаварыў сабе пад нос Міамурмарор,— сюды, сюды.

Раптам ён шмыгнуў пад тоўсты дыван, які вісеў на сцяне. Арцін і мастак Дроздзіч зазірнулі ў пакой-пячору.

Кот Міамурмарор на падушачках лап падкраўся да чалавека, які сядзеў пры стале, абнюхаў ягоную спіну.

— Маё царства... маё царства... я вялікі цар Ранэон... мне падпарадкоўваецца ўсё... усё...— мармытаў чалавек.— Раз, два, тры...— ён кінуў на стол ігральную костку.

— Назад,— прашаптаў кот сваім прыцялям і, адступіўшы да выхаду, пакінуў пячорны пакой.

Міамурмарор упэўнена пайшоў далей калідорам, Арцін і мастак Дроздзіч пакіравалі за ім.

— Хто гэта? — прашаптаў кату на вуха Арцін.

— Не замінай... потым... Алеола дзесьці побач... і Бедалай таксама... Стоп!

Кот Міамурмарор развярнуўся, падышоў да нішы ў сцяне.

— Капаём! Тут!

— Што там? — моцна расхваляваўшыся, спытаў мастак Дроздзіч.

— Алеола і Бедалай...— адказаў кот і пачаў рыць пярэднімі лапамі.

— Няўжо яны закапанья?

Арцін з мастаком кінуліся дапамагаць кату.

— Вось,— сказаў кот і пацягнуў з пяску шлейку футарала Бедалая,— Арцін, вазьмі. Хадзем далей...

Міамурмарор зноў выставіў наперад свой чуйны нос і хуткім трушком пабег сцюдзёнай падлогаю падземнай галерэі. Мастак Дроздзіч імкнуўся паспяваць за ім, а вось Арцін адразу ж адстаў — ён цягнуў на сабе свае рэчы, сваю каменную сякеру і яшчэ футарал з сякерай Бедалая.

— Мяне пачакайце! — крыкнуў юнак.

— Паспяшайся, я іду па следзе,— кот літаральна бег за сваім носам.

— Вось яны! — нарэшце абвясціў Міамурмарор.

Ён спыніўся побач з уваходам у пячорны пакой, прыпадняў дыван, з-пад якога біла святло.

Нягледзячы на сваю ношу, Арцін так ірвануў наперад, што абагнаў мастака Дроздзіча, нырцануў пад дыван і першым апынуўся ў пячорным пакоі.

— Алеола! — крыкнуў ён.

— Так,— не адрываючы позірк ад стала з ігральнымі косткамі, адказала будучая яснапанна.

— Не марудзь,— прабурчэў Бедалай на Алеолу.— Кідай хутчэй.

— Алеола, гэта ж я! Арцін! — нічога не разумеючы, выклікнуў будучы віцязь.

— Я ведаю,— Алеола сабрала косткі ў руку.

У пячорны пакой увайшоў кот Міамурмарор, а за ім — мастак Дроздзіч.

— «Шэсць», давай «шэсць»,— напружана прашаптала Алеола і кінула кубік.

Хутка паглядзела на тое, што ёй выпала, і зласлівым голасам сказала:

— Вось... «чацвёрка»!

— Усё зразумела,— сказаў кот.

— Што гэта з імі? — устрывожыўся мастак Дроздзіч.

— Алеола! Ты што? — Арцін падбег да стала і накрыў далонню кубік.

— Гэй, Арцін! — нахмурыўшы бровы, грозна прагаварыў Бедалай.— Мая чарга кідаць.

Арцін з раздражненнем адкінуў у бок ігральную костку. Кубік закруціўся, прыскокнуў, пакаціўся да Бедалая і спыніўся.

— Што там? — нечакана спытаў Арцін.

— Нічога,— буркнуў у адказ Бедалай.— «Двойка».

— А што павінна быць? — у азарце запытаў Арцін.

— Напачатку — «шасцёрка»,— адначасна сталі тлумачыць Бедалай і Алеола,— потым «пяцёрка», потым «чацвёрка»...

— Зразумела,— загарэліся вочы ў Арціна,— я кідаю пасля Алеолы.

Юнак зняў з плячэй футарал, паклаў яго ля сцяны і, забуйшыся пра ўсё, сеў на тапчан, які стаяў каля стала.

— Арцін, ты што? — абурыўся мастак Дроздзіч.

Але ніхто, апроч ката Міамурмарора, не жадаў яго чуць.

Бедалай кінуў костку, Арцін і Алеола ў запале падхапіліся з тапчана па кубік.

— Што адбываецца?! — Мастак Дроздзіч сам хацеў забраць кубік, але раптам, ні з таго ні з сяго кот Міамурмарор страшна прашыпеў. Дроздзіч хутка прыбраў руку.

— Паслухайце мяне,— сказаў кот.— Ні Алеола, ні Бедалай, ні Арцін нас ужо не будуць слухаць, а нам трэба разабрацца, што гэта за кубікі. Зараз забярэце ў іх костку і кідайце мне.

— Кінуць костку табе?

— Так, а што? Хіба костку можна кідаць толькі сабакам?

— Не... Ну...

— Толькі будзьце ўважныя, кідайце сваю ігральную костку так, каб яна зачাপіла мой вус... Я хачу прамацаць яе, адчуць, што ў яе ўсярэдзіне, і зразумець, які ў ёй сакрэт.

— А калі і мяне «зацягне»? Мне ж нельга, бо я павінен вандраваць па белым свеце.

— Не зацягне. Ледзь што — я выцягну,— упэўнена сказаў кот Міамурмарор.

— Добра,— пагадзіўся мастак Дроздзіч.— Паспрабуем.

— Эх... «чацвёрка»,— ледзь не застагнаў ад прыкрасці Бедалай.

Алеола ўжо хацела сабраць кубікі, як раптам мастак Дроздзіч абвясціў:

— Стоп! Стоп! Цяпер мая чарга!

Разам з Міамурмарорам яны падышлі да стала. Мастак Дроздзіч узяў кубік, а кот паклаў галаву на стол, заплюшчыў вочы, заткнуў лапамі вушы, затаіў дыханне, каб засяродзіцца толькі на дотыку.

Як і дамаўляліся, мастак кінуў кубік так, што той кутком учапіў вус катá. Міамурмарор тузануў губой, чхнуў і расплюшчыў вочы:

— Усё зразумела.

— Што ж мне выпала? — шумна занепакоіўся мастак Дроздзіч і стаў вачыма шукаць кубік.

— Ды якая розніца...

— Не, я хачу ведаць,— заўпарціўся мастак Дроздзіч.

— Мастака таксама «засмактала»,— адзначыў для сябе кот Міамурмарор.

— Пасуньцеся,— рэзкім, змененым голасам сказаў Дроздзіч, груба праціснуўшыся паміж Алеолай і Арцінам, ён сеў на тапчане.— Гуляем далей!

— Нічога, нічога,— прамуркатаў кот Міамурмарор,— зараз, зараз...

Ён узяў футарал з сякерай Бедалая і засунуў яго далей пад стол. Ніхто з гульцоў, якія сядзелі на тапчане, нават гэтага не заўважылі — настолькі ўсе яны былі захопленыя гульнёй.

— Стоп! — раптам люта прарыкаў кот, ён зласліва бліснуў злёненымі вачыма, цюкнуў кіпцюрамі па сталю і нахабным тонам прахрыпеў:

— Зараз кідаць буду я!

— Добра, добра,— паддаўся такому напору Бедалай.— Не кіпяціся, браце.

Кот дзвюма лапамі ўзяў адзін кубік і пачаў трэсці. Міамурмарор не заўважыў, як хтосьці ўвайшоў у пакой, але ён гэта пачуў, праўда, і вухам не павёў — і працягваў трэсці кубік.

— Ну-ну, кідай, а мы паглядзім,— падахвоціў яго маг Ніціч.

Кот, не абарочваючыся, адказаў:

— Калі ласка, глядзецце,— і кінуў костку.

Кубік каціўся нядоўга — адразу ж спыніўся. Выпала «шэсць». Кот кінуў наступны кубік. Выпала «пяць», затым «чатыры», «тры», «два», «адзін».

— Адзін...— хорам вымавілі Бедалай, Алеола, Арцін і мастак Дроздзіч.

— Брава-брава,— з іроніяй запляскаў у ладкі маг Ніціч.— Але так павінна адбыцца шэсць разоў запар.

— Калі ласка,— абыякава вымавіў кот Міамурмарор.

Ён сабраў кубікі і стаў зноў кідаць. «Пірамідка» штораз паслухмяна выпадала.

— «Пятая» пірамідка,— лічылі ўсе, апроч мага Ніціча.

— «Шостая»,— раптам ускрыкнулі ўсе.

Усе, апроч мага Ніціча.

Усе, апроч мага Ніціча, закруцілі галовамі ў чаканні цуду, але ніякага цуду не адбывалася.

— А дзе ж цуд? — спытала Алеола ў мага.

— Дзе цуд? — запыталіся ўсе.

— Як дзе? Вось жа ён,— развёў рукамі маг Ніціч.

— Дзе ж? Міамурмарор, ты што-небудзь адчуваеш? — паглядзеў Бедалай на ката з надзеяй.

— Я... Так... Адчуваю.

— Што?

— Што ж?

— А тое, што цяпер вы вольныя! — сказаў кот Міамурмарор.— Казала мне мая бабуля, ангорская дымчатая котка: «Кідаць костку самому сабе — вельмі шкодна».

— Гэта, вядома, выдатна,— прамовіў маг Ніціч,— але як у вас атрымалася здзейсніць гэты цуд?

— А ў нас тут,— хітра ўсміхнуўся кот Міамурмарор,— сякера пад лаўкай, то бок пад сталом схаваная. Магічная, паміж іншым...

— Яго самога трэба прымусіць кінуць гэтыя кубікі! — гнеўна сказала Алеола.— Бедалай! Арцін! Трымайце яго! Гэта ў іх галоўны разбойнік!

— Супакойцеся, супакойцеся,— папрасіў мастак Дроздзіч. Але Бедалай з Арцінам рынулі да мага.

- Ціха! — ськнуў кот Міамурмарор.
— Ціха ўсім! — у пячорны пакой зайшоў Ром Ончар.
Яго грамападобны голас вымусіў усіх спыніцца.
— Прашу ўсіх падняцца да мяне,— ветла сказаў маг
Ніціч.

XXIII

НА ШЧЫЦЕ ТАКСАМА МОЖНА ЛЁТАЦЬ. ТЭОРЫЯ

Дзіўна, што ў зале, дзе жыў маг Ніціч, ужо стаяў накрыты стол са мноствам страваў — садавіна, цестачкі, сокi, малако, смятана, блiны, тварожны пудынг, упрыгожаны трускалкамi, разнастайныя сыры. Каля стала загадзя былі расстаўленыя крэслы-гушкалкі. Iх было сем — роўна па лiку гасцей, плюс сам маг i ваявода. Як быццам гаспадар загадзя рыхтаваўся да сустрэчы.

— Прашу ўсiх за стол,— сказаў маг Ніціч.— Пабанкетуем на славу.

— Ведаем, ведаем, хто вам пра нас апавёў,— прамовiў кот Мiамурмарор i праглынуў слiнку, зiркаючы на сыр i смятану.

— Няўжо крумкач? — здагадаўся мастак Дроздзiч.

— Так... Гэта Крачар, наш вартавы,— сказаў маг Ніціч.— Калi да сценаў замка падыходзiць чалавек, Крачар падлятае да балкона на пiку скалы i гучным карканнем папярэджвае дзяжурнага вiцязя.

— Крачар каркнуў тры разы, значыцца, i гасцяў мы чакалi трох,— дадаў Ром Ончар.

— Ну, прысаджвайцеся,— шырокім гэстам запрасіў маг Ніціч.

— Я за адзін стол з разбойнікамі не сяду,— абвясціла Алеола і сціснула кулачкі.— Арцін, не сядай, і ты, кот, не квапся на крадзены сыр. Напэўна, яны якогасьці гандляра абрабавалі.

— З чаго вы гэта ўзялі, яснапанначка? — абурыўся Ром Ончар.

— А хто ў вас у вязніцы сядзіць? Вы і нас з Бедалаем пасадзілі, кубікі гэтыя падкінулі.

— Мы патрабуем,— Арцін гнеўна паглядзеў на Рома Ончара, а затым на мага Ніціча,— каб вы нас неадкладна адправілі назад. І даю вам слова, што калі я стану віцязем, збяру войска і вазьму штурмам гэты замак...

— Не спяшайся даваць слова, юнак,— сказаў Ром Ончар.

— І не рабеце паспешных высноваў,— дадаў маг Ніціч.

— У нас ёсць падставы давяраць Алеоле,— сказаў мастак Дроздзіч.— Тым болей я сёе-тое чуў пра падступнага Уладара Навальніц.

— Добра,— вымавіў маг Ніціч,— у такім разе запрашаю ўсіх вас у галоўную залу. Спадзяюся, мы зможам вам усё патлумачыць.

Маг Ніціч і Ром Ончар павялі ўсю кампанію ў грот, дзе была цяжкая глыба.

— Гэта наш пункт адпраўлення. Вось глядзіце, у пазе, які аддзяляе падлогу залы ад яе сценаў, я ўстаўляю выплаўленую з шэрага каменя пліту. Тады глыба пачынае «працаваць». Адзін бок глыбы, дзе ў яе нос — адштурхоўвае пліты, вы-

сечаныя са скалы,— я назваў яго «паўднёвы» бок, а другі прыцягвае — гэта «паўночны» бок.

— Гэтак жа як магічнае жалеза? — спытаў мастак Дроздзіч.— Адзін бок прыцягваецца, другі адштурхваецца.

— Так, толькі ў шмат разоў мацней,— адказаў маг Ніціч.— Глыба высечаная з самога караня скалы. Як вы ведаеце, у скале ёсць падземны вадаспад, на гэтым вадаспадзе, гэта вы таксама ведаеце, мы ўсталявалі вялізны вадзяны млын. На ім круціцца другая такая глыба. Гэтыя дзве глыбы, як сёстры-двайняты, узмацняюць адна адну. А моц, нават у адной з іх — проста неймаверная.— Маг Ніціч пагладзіў рукой шэрую паверхню глыбы і працягваў апавядаць далей: — За сваё існаванне скала, у якой мы цяпер знаходзімся, назапасіла вялізную колькасць зямной сілы. І, апроч таго, у гэты скальны пік падчас навальніцы трапляюць маланкі. Яны таксама звязаныя з гэтай магічнай сілай зямлі. Маланкі сыходзяць у карань скалы і перадаюць ёй нябесную сілу. Я не Уладар Навальніц, як мяне ахрысцілі людзі, але я ўмею сачыць за маланкамі. Кожную маланку, дзе б яна ні ўспыхвала на нашым паўшар'і Зямлі, я магу бачыць. Маланка ўплывае на «магнітычныя» сілавыя струмені, якія праходзяць праз гэтую скалу. А на гэтай крышталёвай столі,— маг Ніціч падняў рукі і паказаў на зыркаючы агнямi купал гроту,— над глыбай з'яўляецца водбліск, які паказвае, дзе мільганула маланка. Да таго ж, калі прыгледзецца, то нават можна пабачыць, што гэтая маланка на Зямлі асвятліла. Вядома, у вельмі паменшаным выглядзе. Атрымліваецца такое магічнае альбо, як кажуць віцязі, «магнітычнае» дальнабачанне.

— Адзін з віцязяў заўсёды дзяжурны пад гэтай столлю,— Ром Ончар паказаў на сетку, у якой, як у гамаку, ляжаў чалавек і ўзіраўся ў жоўта-памаранчава-сінія водбліскі, што там-сям успыхвалі на скляпенні.— Гэй, дзорца? Што ў нашай частцы свету відаць?

— Здаецца, усё спакойна,— адказаў віцязь у гамаку.

— Гэта адносна спакой,— патлумачыў Ром Ончар.— У любы момант мы ўсе можам адправіцца на бітву з ворагам альбо на барацьбу са стыхіяй. Віцязі апранаюць свае шчыты, скачуць з балкона, а «магнітычныя» струмені нясуць іх да месца бітвы альбо прыроднай катастрофы.

— Мы можам «дальнабачыць» толькі, калі там, дзесьці, успыхвае маланка,— працягваў маг Ніціч,— часта гэта здараецца нават без дажджу. Але ўсё адно, пакуль на небе бясхмарна, мы не ведаем, што адбываецца ў тым месцы на зямлі.

— Я чула і бачыла, як вашыя віцязі,— недаверлівым тонам сказала Алеола,— ляцелі, каб абраваць караван.

— Яснапаначка, калі вы не зразумелі, навошта ляцелі мае віцязі,— грозна сказаў Ром Ончар,— то свае здагадкі лепей бы пакінулі пры сабе.

— І што ж адбылося з тым караванам у Ледокскіх Гарах? — упарта працягвала Алеола.

— Наш дзяжурны пабачыў, як у цясніне на шляху каравана стаіліся разбойнікі,— сказаў маг Ніціч.

— Усяго іх было сорак,— усміхнуўся Ром Ончар,— таму для іх хапіла адной нашай змены.

— А змена — гэта колькі чалавек? — пацікавіўся Арцін.

Яму пачало станавіцца сорамна за тое, што ён так неабдуманая паверыў Алеоле, і, апроч таго, было вельмі цікава, як наладжаная вайсковая справа ў замку.

— Змена ў нас — дзесяць чалавек.

— А колькі ў вас віцязяў? — наіўна пацікавіўся мастак Дроздзіч.

— Наагул, гэта ваенная таямніца,— усміхнуўся Ром Ончар.

Яны з магам пераглянуліся.

— Але ў знак нашага даверу да вас,— працягнуў Ром Ончар,— я скажу... Віцязяў, не лічачы мяне і мага, усяго трыццаць тры. Трое па чарзе назіраюць за маланкамі пад купалам. Астатнія пазменна па дзесяць чалавек дзяжураць, чакаючы загаду на вылет. Але часам даводзіцца ўсёй трыццатцы разам са мною адпраўляцца ў шлях, калі адбываецца вялікая бітва альбо здараецца прыродны катаклізм.

— А хто гэты чалавек, які томіцца ў вас у вязніцы? — усё яшчэ недаверліва спытала Алеола.

— Ён не ў вязніцы і не томіцца. Ён наш госць,— хітра сказаў маг Ніціч.

— Гэта цар Мераміра Ранэон. Вы чулі пра такога? — прабасіў Ром Ончар.

— Чулі,— чмыхнуў кот Міамурмарор.

— І я таксама чуў,— хмурна сказаў Бедалай.

— І мне людзі пра яго сёе-тое апавядалі,— сказаў мастак Дроздзіч,— толькі, Кажуць, ён даўно памёр.

— Не памёр. Нам давялося яго ізаляваць,— прызнаўся Ром Ончар.

— Такога крывавага тырана яшчэ не ведала наша гісторыя,— смутна сказаў маг Ніціч.— Няхай лепей у ігральныя бірулькі гуляе.

— А навошта ж вы нас у вашу «гасцёўню» пасадзілі? І кубікі свае падсунулі?

— А таму, што вы, яснапанначка,— нахмурыўшы бровы, адказаў Ром Ончар,— занадта настырныя. І боўтаецца пад нагамі!

— Вы хацелі, каб мы вас адразу ж адправілі да вашых сяброў, ці не так? — запытаў яе маг Ніціч.

— Менавіта,— пагадзілася Алеола.

— На сякеры Бедалая?

— Так.

— Але ж лятаць вы не ўмеете — гэта па-першае. Сякера Бедалая намі яшчэ не правераная. Мы не ведаем, наколькі яна надзейная ў якасці лятальнага апарата — гэта па-другое. А па-трэцяе, вашы сябры паглыбіліся ў дрымучы лес, таму і зніклі з поля нашага зроку. Нават калі над лесам прайшла моцная навальніца — дзорца іх не заўважыў.

— Мы ў той час сядзелі ў будане з яловых лапаў,— патлумачыў Арцін.

— Вось бачыце, заўважыць было не так проста.

— Але самае галоўнае, вы ўсе ўявілі сябе такімі героямі — задумалі адправіцца да Паляндры. Быццам мы самі не хацелі б з ёй разабрацца. Але, на жаль, Чорнае Балота не пройдзеш і не пералаяціш. Там «магнітычная» сіла Зямлі не дзейнічае. Ісці туды — верная смерць.

— А мы ўсё адно пойдзем,— сказаў Арцін.

— Так-так,— сказаў мастак Дроздзіч,— мы пойдзем.

— Тады мне варта стрымаць вашае парыванне,— вельмі сур'ёзна сказаў маг Ніціч.— Пакуль вы сюды ішлі, Прыта разлілася, і прайсці да Чорнага Балота немагчыма. Нашым віцязям давялося прыйсці на дапамогу тамтэйшым сялянам.

— Не, мы ўсё адно пойдзем,— перабіў Арцін,— мы ўмеем хадзіць па вадзе.

— Але вам і начаваць давядзецца на вадзе, бо шлях па залітай вадой зямлі зойме не адзін тыдзень. Ці не прасцей пагасцяваць у нас, пачакаць, пакуль вада спадзе? А там, калі не раздумаеце, адправіцеся да Паляндры.

— А калі вада можа «спасці»? — пацікавіўся кот Міамурмарор. Ён нават паморшчыўся — бо вада яму з маленства не падабалася.

— Можа, год, а можа, і два...

— А можа, вы нас падкінеце да края Чорнага Балота? На сваіх шчытах? — спытаў мастак Дроздзіч.

— Не, гэта выключана. Я не магу рызыкаваць сваімі людзьмі,— цвёрда сказаў Ром Ончар.

— Невядома, наколькі Чорнае Балота пашырэла, і дзе цяпер ягоныя межы,— апавядаў маг Ніціч.— Нашыя віцязі могуць са сваімі шчытамі на спіне проста зваліцца ў яго нетры.

— Шчыты цяжкія,— дадаў Ром Ончар,— ды і нашыя віцязі, нягледзячы на тое, што выдатна плаваюць, зваліўшыся ў багну з вышыні, вырвацца з яе ўжо не змогуць.

— Так што самым мудрым будзе пагасцяваць вам у нас гадоў-другі. Мы вас за гэты час лётаць навучым,— паабяцаў маг Ніціч,— выплавім для кожнага персанальны шчыт...

— Мы ўсё адно пойдзем! — рашуча перабіла мага Алеола.— І ў найбліжэйшы час!

Ром Ончар падышоў да Арціна, па-сяброўску папляскаў яго па плячы — Арцін нават прысеў ад цяжару далоні вялізнага волата.

— Ты, Арцін, падрасцеш, мы возьмем цябе з сабою на бітву.

У Арціна загарэліся вочы — ваяваць за справядлівасць было яму якраз па душы.

— І вы, вандроўны мастак, будзеце не хадзіць па свеце, а праносіцца па ім на шчыце,— звярнуўся да яго маг Ніціч.

— Вось у гэтым і справа, што «праносіцца»,— спакойна адказаў яму мастак Дроздзіч,— а мне трэба ісці, не спяшаючыся, і прыкмячаць, як людзі жывуць.

— А што тут прыкмячаць? Я вам пакажу,— прапанаваў маг.

XXIV

НА ШЧЫЦЕ ТАКСАМА МОЖНА ЛЁТАЦЬ. ПРАКТЫКА

Маг Ніціч папрасіў усіх падысці да вяровачнай лесвіцы, якая звисала са столі.

— Лезце за мной.

Нягледзячы на свае гады, маг Ніціч хутка ўскараскаўся да сеткі-гамака пад купалам гроту, дзе знаходзіўся віцязь-дазорца.

— Смялей, падымайцеся сюды!

Спрытней за ўсіх угару, вядома ж, забраўся кот Міамурмарор. Услед за ім падняліся Арцін, Алеола, мастак Дроздзіч і Бедалай.

Пад дадатковым цяжарам сетка-гамак правісла. Ром Ончар, пакінуты ўнізе, моцна пацягнуў нейкую вяроўку, і гамак ізноў стаў бліжэй да столі.

— Глядзіце, — сказаў маг Ніціч, — на крышталёвым купале выразаная мапа нашай часткі свету, з падлогі яе не заўважыш. Бачыце, гэтыя водбліскі? Гэта маланкі, якія ў гэтую ж секунду загараюцца ў небе над пазначанай на мапе мясцовасцю. Памятаеш, Алеола, я табе прапаноўваў вывучыць геаграфію?

— Я і так яе нядрэнна ведаю,— адказала будучая яснапанна.

— Вось, бачыце, водбліск у Зеленагор’і. Заўважылі? — Маг Ніціч далонню паказаў на тую частку мапы, выразаную на крышталёвым купале, дзе на секунду мільгануў жоўты агеньчык.

— Так!

— Бачылі — пастухі авечак пад уцёс гоняць, хаваюць ад дажджу... Бачылі?

— Бачылі,— сказаў кот Міамурмарор.

А ўсе астатнія нічога не адказалі.

— Глядзіце ўважлівей,— папрасіў маг Ніціч,— у тым месцы, дзе адбыўся ўсполах, на імгненне застаюцца контуры фігурак, паводле іх можна ўсё выразна вызначыць. Увага! Падчас навальніцы адна маланка ідзе адразу за другой. Сачыце пільна.

У Зеленагор’і зноў успыхнула маланка — гэтым разам фігуркі пастуха і авечак пабачылі ўсе.

— Маланка была побач з Векавым,— паведаміў дзорца,— можаце туды таксама зірнуць.

Усе паглядзелі на кропку, якая пазначала вялікі горад на Продзені, і сталі чакаць. Неўзабаве гэтую кропку асвятціў водбліск — было відаць, як людзі разбягаюцца пад стрэхі ганкаў маленькіх дамкоў.

— Зараз іх намочыць,— Арцін захоплена сачыў за фігуркамі, якія беглі.

Навальніца ад Векава ішла на паўднёвы ўсход, і раптам усе пабачылі ў тым баку дружыну на маршы.

— Увага,— сказаў дзяжурны,— гэта дружина князя Гранея. Ваяры вельмі спяшаюцца. Ёсць і апалчэнне... Усяго тысяч дзесяць!

У невялікім бледна-жоўтым бліку, які на імгненне ўспыхнуў на крышталёвай паверхні купала, пяць чалавек і адзін кот, якія знаходзіліся за сотні вёрст ад таго, што адбывалася, пабачылі трывожную карціну: нягледзячы на праліўны дождж, ваяры ў кальчугах, востраканцовых шаломах, са шчытамі і дзідамі, пешыя і на конях, не спяшалі хавацца ад залевы, упарта ішлі наперад топкаю дарогаю і хады не змяншалі.

— Што гэты Граней робіць? — усклікнуў маг Ніціч.— У такое надвор’е людзі закутыя ў жалеза на адкрытай прасторы! Ды гэта проста вар’яцтва!

Нібы пачуўшы словы мага Ніціча, князь Граней загадаў дружыне разысціся і схавацца ад навальніцы.

Усе напружана ўзіраліся — куды ж накіроўваецца дружина і апалчэнне. Навальніца адышла яшчэ далей. І раптам усполах асвяціў вялізнае войска, якое размясцілася на шляху князя Гранея.

— Печаныя Ногі! — выклікнуў дзяжурны.— Бачыце, кароткія нагавіцы! Гэта яны! Войска — на ўскідку — болей за трыццаць тысяч!

— Дзяжурны, увага! — папярэдзіў маг Ніціч.

— А вось бяжыць нейкі сабака і брэша,— раптам сказаў кот Міамурмарор і паказаў лапай зусім у іншы бок ад Векава, далёка на паўночным захадзе, там дзе на мапе быў выяўлены бераг Малога Светлага Возера.— Чаго гэты сабака так разрываецца?

Там успыхнула адна маланка, і адразу ж другая.

— Ды пачакай,— Алеола махнула рукой на ката́,— тут пад Векавым такое дзеецца, а ты пра сабаку!

Тым не меней Алеола краем вока ўсё-ткі зірнула туды, куды паказваў кот. І зноў там адбыўся ўсполах. Дзяўчына пабачыла фігурку кудлатага сабакі, які ва ўвесь дух нёсся ўздоўж берага і надрыўна брахаў.

— Брахіндзей! — ці то пазнала, ці то адчула сэрцам Алеола.

Сабака бег і гучна брахаў, а ўздоўж берага плыў човен. У ім дзве аднолькавыя фігуркі — двайняты — адчайна, з усіх сіл налягалі на вёслы. Было відаць, што два чалавекі спяшаліся ў мястэчка Слаўбор, што стаіць на беразе таго возера. «Гэта ж Санцелямон і Панцелямон»,— падумала Алеола.

Яшчэ раз успыхнула столь у тым месцы. І Алеола пабачыла, што берагам Малога Светлага Возера ўслед за Брахіндзем ідуць дзве-тры сотні ўзброеных мужчын. На галовах у іх двухрогія шаломы, у руках — ромбападобныя шчыты і кароткія мячы. Гэтае войска таксама спяшалася ў Слаўбор.

Усе, апроч Алеолы і ката Міамурмарора, глядзелі ў бок Векава.

— Куды ты глядзіш? — прашаптаў Арцін.— Глядзі сюды. Печаныя Ногі ідуць вайной на Жаўтарэчча.

— Трывога! Трывога! Трывога! Небяспека нумар адзін! — закрычаў дзорца.— Увага! Усім, усім, усім небяспека нумар адзін!

— Ніціч, хутчэй на месца! — крыкнуў Ром Ончар знізу.— А вы, госці, сядзіце наверх і не перашкаджайце.

— Пачакайце! — устрывожана ўсклікнула Алеола.— На паўночным захадзе, паглядзіце, таксама войска ідзе на горад!

Маг Ніціч зірнуў на водбліск побач Малога Светлага Возера.

— Ярвяне... Тры сотні... А пад Векавым трыццаць тысяч ворагаў. Слаўбору давядзецца ваяваць самому.

— Але Слаўбор — гэта маленькае мястэчка! Ён не зможа супрацьстаяць лютым ярвянам! — не сцішалася дзяўчына.

— Выбару няма. Усе віцязі адпраўляюцца на дапамогу князю Гранею! — катэгарычна абвясціў маг Ніціч.

— Ну, хоць бы пяць ваяроў на дапамогу рыбакам! — Алеола была ў роспачы.

— Мы не можам «распыляць» нашы сілы! — грозным голасам сказаў Ром Ончар.— Як толькі разлічымся з Печанымі Нагамі, прыляцім на дапамогу Слаўбору.

— Я зразумела! — гнеўна сказала Алеола.— Вось у чым мэта вашага жыцця ў гэтым замку! Гэта магчымасць менавіта вам — магу Ніцічу і Рому Ончару, вырашаць, каму жыць, а каму паміраць!

— Ведаеце што, дзяўчына,— рэзка абарваў яе маг Ніціч, ад абурэння ў яго пачалі натапырвацца сівыя вусы,— каб рабіць такія заявы, перш трэба хоць бы стаць яснапаннай.

— Усім знаходзіцца на сетцы! Уніз не спускацца! Інакш віцязі вас незнарок з ног сшыбуць! — папярэдзіў Ром Ончар.

— Дзясяты сектар,— крыкнуў дзорца.

Толькі адзін маг Ніціч спусціўся з «гамака» па лесвіцы ўніз, хутка перабег праз залу, забраўся на глыбу і разгарнуў ейную дзюбу на дзясяты тунэль.

У зале падрыхтаваліся трыццаць віцязяў. Дэнэт, намеснік ваяводы, выйшаў наперад і, паклаўшы правую руку на левае плячо, дакладваў Рому Ончару:

— Адзін віцязь — на назіральным пункце, двое — яго зменшчыкі — адпачываюць. Усе астатнія тут і гатовыя да вылету.

Дэнэт устаў у шыхт.

— Волаты! — голасна пачаў Ром Ончар.— Жаўтарэчча ў небяспецы! Варожае войска ўжо на подступе да Векава. У князя Гранея дружына ў тры разы меншая! Перад намі — гарачая бітва! — Ён набраў у лёгкія паветра і выгукнуў баявы кліч віцязяў: — Ойран!

— Ойран! — паўтарылі трыццаць глотак.

Адзін за адным віцязі сыходзілі ў дзясяты тунэль.

— Пспехаў! — крыкнуў згары Арцін.

— Будзьце шчаслівыя! — адказаў ім Ром Ончар і схаваўся ў тунэлі.

Не паспеў ён «нырцануць» у неба, як Алеола ўжо была ўнізе, на падлозе гроту.

— Разварочвай глыбу ў бок Светлых Азёр! — крыкнула Алеола магу Ніцічу.— Мы ляцім на дапамогу Слаўбору!

— На чым жа вы ляціце, цікава мне ведаць? — адгукнуўся згары маг Ніціч.

— На сякеры Бедалая!

— Што, усе адразу?

— Не, па чарзе! — да Алеолы падышоў Арцін.

— А чым жа Бедалай будзе ваяваць? — з'едліва пацікавіўся маг Ніціч.

— Як жа вы не разумеце! Там нашыя сябры! — адчайна сказала Алеола.— Нам трэба ім дапамагчы!

— Мы будзем біцца поплич з рыбакамі! — цвёрда сказаў будучы віцязь і сціснуў у кулаку дзяржальна сваёй каменнай сякеры.

— Вы ўсё-ткі павінны нешта прыдумаць, каб нас адправіць у Слаўбор,— побач з Алеолой і Арцінам устаў мастак Дроздзіч.

— Што? І вы, пажылы чалавек, туды ж? Гэта — апантанасць! Гэта самагубства!

— Асабіста для мяне гэтае слова незразумелае,— сказаў Бедалай, ён таксама далучыўся да юнака і дзяўчыны.

— А я нават вырашыў пасябраваць з тым кудлатым сімпатычным сабакам. Брэша ён вельмі вясёла,— усміхнуўся кот Міамурмарор і па-кацінаму сеў у нагах сяброўкампаньёнаў, затуліўшы свае лапы хвостом.

— Добра,— сказаў маг Ніціч,— у мяне ёсць свой персанальны шчыт. Я аддам яго вам, але гэтага ўсё адно нядосыць. Шчыты трох дзяжурных я аддаць не магу...

— Выбачайце, а з чаго зроблены ваш шчыт? — перапыніў яго кот Міамурмарор.

— Ён выплаўлены з шэрага каменя. З жалезняку... Гэта доўга...

— Я ведаю, што нам рабіць! — як заўсёды ні з таго, ні з сяго сказаў Бедалай.— Сваёй сякерай я выскачу з шэрага каменя пліты — на іх мы і паляцім.

— Гэта вельмі небяспечна! Вы не зможаце імі кіраваць!

— Зможам! — рашуча сказалі Арцін і Алеола.

— Калі ласка, правядзіце Бедалая да самых «магнітычных» глыбаў у корані скалы,— папрасіў мастак Дроздзіч такім тонам, што маг Ніціч проста не змог штосьці запырачыць.

— Зараз... Зараз...

Маг склаў далоні рупарам і крыкнуў:

— Другі дazorца, неадкладна падыміцеся ў грот!

Бедалай звузіў свае і без таго вузкія вочы.

— Спадзяюся, вы не хочаце мяне з ім пасварыць,— ваяўніча сказаў кат,— ці прапанаваць нам зноў пайграць у вашы бірулькі?

— Не. Я спрабую дапамагчы вам,— адказаў маг Ніціч,— і прашу, не перашкаджайце мне ў гэтым.

У залу ўбег задыханы віцязь. Па ягоным твары было відаць, што ён толькі нядаўна прачнуўся.

— Бэрнэт, адвядзі гэтых чацвярых у зброевы пакой і хай абяруць сабе, што засталася,— маг Ніціч паказаў на Алеолу, Арціна, мастака Дроздзіча і ката Міамурмарора,— а мы з Бедалаем спусцімся ўніз.

Толькі цяпер погляд Бедалая стаў меней напружаным.

— Прашу, ідзеце за мной,— сказаў яму маг Ніціч.

— А вы, кіруйце за мной,— дружалюбна сказаў Бэрнэт астатнім.

Маг Ніціч і кат спусціліся па шасце, што вісеў у лесвічным праёме, да самога «кораню» скалы. Сякера ката лёгка ўваходзіла ў шэры камень. Бедалай хутка адшчапіў ад скалы дзве пліты для Алеолы і Арціна, закругліў куты, каб яны не былі занадта вострымі. Двух пліт было цалкам дастаткова. Сам Бедалай і кот Міамурмарор палятуць

на ўнікальнай сякеры, мастак Дроздзіч — на шчыце мага Ніціча, а Арцін з Алеолай — на высечаных плітах.

Бедалай і маг Ніціч вярнуліся ў грот.

Віцязь Бэрнэт адвёў сваіх спадарожнікаў пячорнай галерэяй у зброевы пакой. Ён адамкнуў велічэзны замок і адчыніў дубовыя дзверы:

— Абірайце.

Абіраць, праўда, не было з чаго.

— Мечы мы робім з зубоў рыб, якіх разводзім у рове, напоўненым вадою, але цяпер, як вы самі бачыце, засталася ўсяго два кінжалы. Затое ёсць кальчугі з рыбінай лускі — нашы рыбы, як і змеі, змяняюць скуру. Нядаўна гэта акурат і адбылося. Іх луска надзвычай трывалая і гнуткая.

Мастак Дроздзіч і Алеола ўзялі сабе па кінжале, а Арцін заявіў, што цалкам зможа абысціся сваёй каменнай сякерай.

— Ды ўжо...— скептычна ўсміхнуўся Бэрнэт, глядзячы на каменную сякеру Арціна, — не вельмі застрашвае. Вазьмі лепей кінжал з зуба рыбы. Ён трывалы і востры.

— Лепей бы вы, дзорцы, далі нам свае шчыты і сваю зброю — усё адно спіце.

— Гэта цяпер спім. А калі змена скончыцца, уступім у баявы шыхт. Лятучы шчыт у кожнага віцязя персанальна выліты і падагнаны. А раптам мне зараз давядзецца ляцець па параненых? Альбо давядзецца адбіваць палонных? Таму, на жаль, ні свой шчыт, ні свой меч я даць не магу. Такое ў нас вайсковае правіла.

— Ды добра, я так пажартаваў,— ганарліва адказаў Арцін,— будучаму віцязю і не прыстойна ваяваць чужой зброяй.

— Ну а кальчугу я апануць вам настойліва раю,— сказаў Бернет.

Арцін, Алеола і мастак Дроздзіч апануліся ў рыбіну луску і сталі падобнымі да дзіўных іхтыяндраў — людзей-амфібій. Самым фантастычным з усіх выглядаў кот Міамурмарор — галава — вушаста-вусатая, грудзі і спіна — рыбіныя, а лапы — звычайныя, кашэчыя, пакрытыя вогненна-памаранчавай поўсцю ў чорную паску. У ягонаў кальчуге давялося прарабіць дзірку для хваста. Калі кот варушыў лапамі і тузаў хвастом, стваралася ўражанне, што гэта сам вогнік — падземная істота з целам з агню, праўда, чамусьці закутая ў рыбіную скуру.

— Мне зброя не трэба,— Міамурмарор не любіў кінжалы, нажы, дзіды, бо яны зробленыя для людскіх рук, таму і не зручныя для катой,— мне досыць уласных кіпцюроў і іклаў.— Пры гэтым кот прашыпеў, выпусціў кіпцюры, разявіў пашчу і паказаў іклы, пусціў асляпляльную іскру па поўсці...

— Зброя табе і не трэба. Ад аднаго твайго выгляду можна памлець са страху,— сказала Алеола.

Бэрнэт абраў кальчугу для Бедалая — прыкінуў паводле свайго памера, і пасля ўсе вярнуліся ў грот.

Маг Ніціч і Бедалай тым часам паднялі на пад'ёмніку дзве высечаныя са скалы пліты.

— Значыць так,— стаў тлумачыць маг Ніціч,— вы, мастак Дроздзіч, проста апануеце шчыт, як заплечнік, і ляціце спакойна. Шчыт вас даставіць сапраўды да месца прызначэння. Ваша сякера, Бедалай, двухбаковавострая, таму таксама будзе ляцець прама, але толькі павольней, чым шчыт Дроздзіча, бо футарал ужо вельмі нягэглай формы. Аднак

цяжэй усіх будзе Алеоле і Арціну. Вам, сябры мае, давядзецца прысціскаць пліты да сябе і ляцець на іх — гэта не так зручна, як калі б яны былі ў вас за спінай. Глядзіце, не саслізнеце з іх і не адпусцеце! І ляцець вы будзеце яшчэ павольней, чым Бедалай. Таму парадак будзе такі: першымі лятуць Арцін і Алеола, потым Бедалай з Міамурмарорам, і самым апошнім — мастак Дроздзіч. Прызямляцца вам нельга — не ўмеце, таму будзеце прывадняцца ў возера. Напачатку нашыя віцязі так заўсёды рабілі. З-за гэтага іх уважалі за водных жыхароў. Мастак Дроздзіч, шчыт пакінеце ў возеры — які-небудзь віцязь па яго потым злётае. Калі будзеце на зубцы балкона — долу не глядзець — будзе пяткі калоць і галава кружыцца... Зразумела?

— Так,— адказалі ўсе, апроч ката Міамурмарора.

— У мяне пятак няма. І наогул, я — кот горны. Вышыні не баюся.

— Ну, пра цябе я і не казаў,— усміхнуўся маг Ніціч.— А цяпер, Алеола, паслухай.— Ён падышоў да дзяўчыны, дастаў з мяшэчка, які вісеў у яго на пасе, залаты ігральны кубік і працягнуў ёй.— Гэта табе. Кінеш яго — калі выпадзе «шэсць» — у небе над табой адбудзецца невялікая ўспышка. Наш дзорца пабачыць яе — і віцязі прылятуць на дапамогу.

— Не,— рашуча сказала будучая яснапанна,— у вашых віцязях і так шмат працы. Я пастараюся даць сваім праблемам рады самастойна.

— Так-так,— падтрымаў яе Арцін,— а то ж у вас бесперапынная вартавая служба.

— Шкада,— неяк сумеўся маг Ніціч.— Ну, як жадаеце.

— Лепей дайце гэты кубік мне,— нечакана папрасіў кот Міамурмарор.

— А табе гэта навошта? — дакорліва паглядзела на ката Алеола.

— Аддам стрыечнаму брату — Варгіну, хай вашыя віцязі яго ў замак запросаць — у гэтага цара Ранэона ў галаве столькі ўсялякіх стварэнняў завялося!

— Вядома! — усцешана ўсклікнула Алеола.— Трэба ж гэтага старога выпусціць.

— Гэтага тырана? — падняў бровы маг Ніціч.

— Кот Варгін яго перавыхавае,— сказаў Арцін.

— І банкецік вам такі арганізуе,— аддаўся мроям кот Міамурмарор.

— Добра, бяры,— маг Ніціч аддаў яму кубік.

Кот Міамурмарор паглядзеў на яго, пакруціў у лапах — на ўсіх гранях кубіка была «шасцёрка».

— Ого! Найцікавейшая ігральная костка,— прамуркаў кот Міамурмарор і схаваў кубік пад кальчугу.

— Сектар на тры гадзіны! — выкрыкнуў дзорца.

— Добра. Увага! — сказаў маг Ніціч, звыкла ўскараскаўся па лесвіцы на глыбу і пачаў разварочваць яе на тры гадзіны.

— Падрыхтавацца! — скамандаваў маг Ніціч.— Наперад!

Арцін устаў на зуб балкона насупраць трэцяга тунэля. Ён імкнуўся не глядзець уніз, хоць усё адно краем вока заўважыў дзесьці там, на зямлі, блакітную стужку — вузкую паску вады — той самы роў з рыбамі паміж скалой і сцяной.

— Пайшоў! — крыкнуў маг Ніціч з грота.

Арцін скокнуў з боку зубца ўгару. Але ўверх ён ляцеў нядоўга — пліта, нібы камень у моры, пацягнула яго долу. Здавалася, ён проста падае, падае. І раптам нешта яго падхапіла, панесла ўздоўж зямлі. Юнак яшчэ мацней учапіўся ў пліту. Яе трохі паваліла набок, і ў такім няёмкім становішчы яго панесла ўдалячынь.

З Алеолай адбылося тое ж самае, толькі падчас палёту яе некалькі разоў перакуліла. Яна неверагоднымі высілкамі здолела ўтрымаць сваю пліту ў адным, больш-менш устойлівым становішчы.

Наступнымі рынулі ў неба Бедалай і кот Міамурмарор. Як звычайна, у кáта за спінай быў футарал з сякерай, а кот Міамурмарор сядзеў вярхом на футарале і трымаўся за яго кіпцюрамі. Распушаны хвост кот выкарыстаў у якасці паветранага стырна, таму Бедалай і Міамурмарор ляцелі плаўна, роўна, але павольна.

Апошнім паімчаў мастак Дроздзіч. Лятучы шчыт быў выдатна прыстасаваны для палётаў уздоўж «магнітычных» струменяў. А Дроздзіч целаскладам быў амаль такі ж, як маг Ніціч, ну, можа быць, трохі ніжэй. Таму Дроздзічу было лёгка кіраваць лятучым шчытом. Неўзабаве мастак абагнаў і Бедалая, і Алеолу, і Арціна. Яму нават давялося разгарнуць свой парасон — трохі прытармазіць, каб не моцна аддаляцца ад сваіх сяброў.

XXV

ДЗІКІ І ЖУДАСНЫ АГНЯЗЕЎ

Пачуўшы ад Санцелямона і Панцелямона страшную вестку, жыхары Слаўбора зачыніліся ў горадзе за высокім драўляным частаколам. Сталай дружыны ў Слаўборы не было, а рыбакоў і сялян, здольных устаць на абарону горада, набралася ўсяго чалавек сто пяцьдзясят—дзвесце. Большасць з іх згрудзілася перад гарадскімі варотамі, трымаючы нападзатове лукі, вялікія цесакі і косы.

Навальніца прайшла, і ярвяне ўжо ламалі вароты завостраным бяргвеннем. Гэта былі лютыя ваяры з поўначы, якія прыплывалі з-за мора рэкамі на крутабортых караблях. Пагаворвалі, што яны наогул не ведаюць літасці, а для мацнейшай лютасці п'юць адвар з атрутных грыбоў. Яшчэ казалі, што рэцэпт гэтага адвару вядомы толькі абраным ярвянскім ведунам, і што напіўшыся такога адвару, ваяр не адчувае ні стомленасці, ні болю.

Вароты скалыналіся і трашчалі. Брахіндзей бегаў уздоўж іх і з усёй моцы брахаў, спрабуючы напалохаць нападнікаў. Аднак часты грукат ад удараў тарана заглушаў ягоны брэх.

— Глядзецце! — раптам ускрыкнуў адзін ярвянін, які стаяў каля тарана. Ён паказаў на неба: — Вунь там, бачылі? Нябесная Мядуза!

— Ды перастань ты,— сказаў іншы ярвянін,— перапіў адвару, цяпер усіх палохаеш!

— А вунь Лятучыя Акулы! — Задрыжаў ад жаху той самы «перапіты» ярвянін.

— Бог ты мой! — Цяпер і другі ярвянін таксама пабачыў, як па небе праляцелі дзве вялікія рыбіны і зваліліся недалёка ад берага ў Малое Светлае Возера.

— Нябесная Мядуза... Лятучыя Акулы,— пайшоў шэпт па ярвянскіх шэрагах.

— Глядзецце! Глядзецце! Агнязеў!

— Агнязеў!

— Вярхом на кавалі Гарэсце!

— Каваль Падземнага Царства! — ногі ў ярвян затрэсліся.— А з ім пачвара Агнязеў!

— Праклятыя рыбакі выклікалі сабе на дапамогу сілы неба, вады і зямлі! — пакацілася пагалоска па ярвянскім войску.

— Глядзецце! А вунь Чорны Груган з Даліны Мёртвых!

Над ярвянамі праляцеў вялізны крумкач — у дзюбе ён трымаў лук і калчан са стрэламі, похвы і меч.

Ярвяне перасталі біць таранам у вароты горада. Задраўшы галовы, яны глядзелі ў неба, а потым усім войскам адначасова зірнулі на возера. З ягоных вод паднялася і пайшла да берага адна з Лятучых Акул.

Перад ярвянамі паўстала жахлівае відовішча — да Лятучай Акулы з неба спусціўся Груган з Даліны Мёртвых, аддаў

ёй сваю зброю, паляцеў да найбліжэйшай хвоі і стаў з яе касіць бліскучым вокам на ярвян, відавочна абіраючы сабе ахвяру.

Лятучая Акула сказала яму чалавечым голасам:

— Дзякуй, Крачар. Цяпер ім нездабраваць! — Акула адкінула плаўніком костку волата, падобную да каменнай сякеры, надзела на сябе калчан, лук, похвы, дастала з іх меч, грозна патрэсла ім і рушыла да берага. Побач з першай Лятучай Акулай з’явілася другая. У яе ў руцэ зіхацеў жудасны рыбіны зуб. Паднялася з возера і Нябесная Мядуза, яна згарнула свой празрысты каптур і таксама выставіла наперад крышталёвы зуб, вядома ж, вельмі атрутны.

А калі з возера падняўся, трымаючы вялізную, як кавадла, сякеру Каваль Падземнага Царства, на плячах у якога сядзеў і дзіка шчэрыўся люты Агнязеў, ярвяне кінулі таран, і без аглядкі панесліся ў лес. Паўночныя ваяры пракліналі сябе, што адправіліся ў паход на гэтых рыбакоў, і кляліся больш ніколі ў жыцці не паказвацца ў гэтых страшных мясцінах.

Не на жарт перапалохаліся і самі рыбакі, якія зачыніліся ў горадзе. Яны таксама бачылі, як па небе праляцелі пачвары. Але рыбакам уцякаць не было куды. І вырашылі яны задорага аддаць свае жыцці — яшчэ мацней сціснулі ў руках цесакі, косы, лукі...

— Трымацца ўсім разам, не разбягацца! — скамандаваў Палямон.

Брахіндзей рыкнуў, падтрымаўшы загад свайго гаспадара, і раптам заматляў хвостом, гулліва падскокваючы, пабег да варот і радасна заскуголіў.

— Што гэта з ім? — здзівіўся Палямон.

— Значыць, хтосьці знаёмы,— выказаў здагадку Халямон.

— Мы пойдзем глянем,— сказалі Санцелямон і Панцелямон.

— Стаяць! Не лезьце вы, куды вас не просяць! — прыстрашыў сыноў Палямон.

А Брахіндзей, задыхаючыся, весела брахаў, кідаўся ўздоўж варот, спрабаваў засунуць нос у шчыліну пад імі, хвостом ён ужо не матляў, а круціў.

— Бацька, ды Брахіндзей брэша, але не хлусіць,— сказаў Панцелямон.

— Айда,— Санцелямон гэстам паклікаў брата, маўляў, пойдзем да варот.

— Прыбярэце лукі! — крыкнуў Палямон астатнім рыбакам.

Лукі рыбакі апусцілі, але мечы, цесакі, косы і вілы не схавалі.

Санцелямон адчыніў вароты. Брахіндзей кінуўся вонкі. Рыбакі пабачылі, як да горада падыходзяць пяць пачварын, і адступіліся назад. Адступілі Санцелямон і Панцелямон, але спалохацца ім не даў Брахіндзей.

Сабака падбег да рыбацалавека, які ішоў наперадзе ўсіх, і пачаў скакаць вакол яго на задніх лапах, лізаць проста ў твар. Затым падбег да другога рыба-чалавека, высока прыскокнуў і на радасцях абслініў таму бровы.

— Дабрыдзень жыхарам Слаўбора! — пакланіліся рыбалюдзі.

— Гэта Алеола! Гэта Арцін! — усклікнулі Санцелямон і Панцелямон, а пасля і Халямон з Палямонам. І іншыя рыбакі пазналі сваіх нядаўніх спадарожнікаў.

— Ну, вас не разгледзіш за гэтай лускай! І па небе лётаеце, як чэрці!

— Ды не як чэрці, а як віцязі Магнітнага Замка,— патлумачыў Арцін.

— Чаго, чаго? — не зразумеў Халямон.

— Ды так, доўга тлумачыць.

— О, мастак Дроздзіч! — Жыхары Слаўбора яго добра ведалі і вельмі любілі.

Цяпер ужо ўсе пахавалі свае мечы, цесакі, косы і вілы. Нечакана Брахіндзей грозна зарыкаў. У варотах паказаўся Бедалай з катом Міамурмарорам на плячы. Учуўшы сабачы брэх, кот адразу сцяміў, што лепей на зямлю не спускацца.

— Брахіндзей,— паклікала сабаку Алеола,— гэта нашыя сябры.

З недаверам косячыся на катá і кáта, Брахіндзей падбег да Алеолы і лізнуў ёй руку.

— Толькі сабакі, не разабраўшыся, адразу пачынаюць брахаць на добрапрыстойных жывёл,— пакрыўджана сказаў кот і злазіць з пляча Бедалая не стаў.

У гонар прыбыцця гасцей і цудоўнай перамогі над ярвянамі ў горадзе Слаўборы зладзілі вялікае свята. Арганізавалі пышную бяседу з пачастункамі, спевамі і музыкай.

За стол, які паставілі на галоўнай плошчы горада, пасадзілі і ката Міамурмарора. З уласнай высакароднасці і салідарнасці з усім жывёльным светам ён настойваў, каб да стала запрасілі і Брахіндзея. Аднак неўзабаве кот Міамурмарор моцна пашкадаваў, паколькі ўяўленні пра тое, як паводзіць сябе пры стале, у катой і сабак значна адрозніваюцца. Брахіндзей

хутка ўсё з'ядаў, пры гэтым бразгаў талеркай па стале, вылізваў яе і адразу пачынаў падвіскваць, просячы наступную порцыю — сёння яму ніхто ні ў чым не адмаўляў.

Пакармілі і старога крумкача Крачара, перад тым, як ён паляцеў дадому.

XXVI

ЯКАЯ ЦЯЖКАЯ ПРАЦА — «ЛАДАЧКУ» ШТУРХАЦЬ І Ў ВАДУ ЎПІРАЦЦА

Назаўтра Палямон, Халямон і яго дваіняты-браты разам са сваімі гасцямі на ладдзі адплылі да мяжы Чорнага Балота. І заспяваў Палямон старую рыбацкую песню:

Эх, рака шырокая,
Будзь жа нам дарогаю!
Не будзь хваляванай,
Будзь нам паслухмянай!

Падхапілі яе Халямон і Санцелямон з Панцелямонам. І Арцін з Алеолай падцягнулі:

Не будзь хваляванай,
Будзь нам паслухмянай,
Не згубі, рака,
Човен рыбака!

Спяваў яе і мастак Дроздзіч, і нават Бедалай паспеў падпець апошні радок.

А вось кот Міамурмарор не спяваў. Яму спадабалася сядзець на папяроццы шчоґлы і глядзець, як трапеча ветразь, як лётаюць над вадой чайкі, як плёскаецца ў вадзе рыба.

Па прытоках «Ладачка» спусцілася да Продзеня, падышла да рачнога мыса, дзе стаяў вялізны маяк-рыба. Перад самым паваротам у Прыту, на самой стрэлцы, «Ладачцы» сустрэліся тры купецкія ладдзі.

— Прывітанне хвалебным купцам! — павітаўся Палямон.

— Прывітанне хвалебным рыбалям! — адказалі купцы.

— Адкуль шлях трымаеце? Што на свеце чутно?

— З Залатога Горада плывем у Дзівін. Пад Векавым страшная бітва была. Князь Граней разбіў арду Печаных Ног.

— А мы таксама ў сябе на Светлых Азёрах арду разбілі! Ярвяне кінуліся наўцёкі! Мы ледзь не аслеплі — так пяткі ў іх зіхацелі! Плывец спакойна! Яны носу доўга яшчэ не пакажуць...

— Любамірнай вады! — памахалі рукой купцы.

— Дзякуй! Вам таксама! — адказаў ім Палямон.

Плаванне праходзіла спакойна — у гэтых месцах даўно ўжо не было ні рачных піратаў, ні лясных разбойнікаў. Праз тыдзень ладдзя ўвайшла ў возера — гэта была Прыта, што выйшла з берагоў. «Ладачка», злавіўшы вецер, накіравалася на поўдзень.

Але праз некаторы час мастак Дроздзіч, які стаяў на носе, крыкнуў:

— Назад! Чорная хваля!

Халямон, Санцелямон, Панцелямон і Арцін кінуліся здымаць ветразь. Да іх на дапамогу пабег Брахіндзей — сабака ўчапіўся ў вяроўку зубамі і, рыкаючы, пацягнуў на сябе.

І ўсё адно носам ладдзя «ўліпла» ў чорную хвалю, нібы ў смалу.

— Абуваем вадаступы і штурхаем ладдзю назад! — ска-заў Арцін.

— А мы на вёслы — грабем назад! — скамандаваў сваім сынам Палямон.

Арцін, мастак Дроздзіч, Бедалай, Алеола і нават кот Міамурмарор, які ўпершыню апрануў свае вадаступы, наляглі на борт ладдзі.

— Давай! Усе разам! Мы весланём! А вы штурханеце! — закрычаў Палямон.— І р-раз! І р-рраз! І рр-ррраз!

На гэтыя «і рраз» вельмі жыва адгукаўся Брахіндзей — ён злавіў рытм і брахаў на свой манер: «Ірр-гаў! Ірр-гаў!»

Ладдзя расхіствалася і памалу адыходзіла назад у чыстую ваду. Агульныя намаганні ўвянчаліся поспехам — «Ладачка» стала вольнай.

— Удадай выправы! — пажадалі рыбакі па-свойму.

— Дзякуй! Да сустрэчы! — адказалі рыбакам іх былыя госці.

Але на гэта рыбакі нічога ўжо не адказалі, і, не развітваючыся, паднялі ветразь. «Ладачка» адправілася ў зваротны шлях, а сябры-кампаньёны — у свой.

* * *

Чорнай хваляй на дзясяткі вёрст затапіліся лясы. Сямтам віднеліся цёмна-зялёныя ўзгоркі, да якіх не дабралася вада. На іх было шмат усялякай лясной звярыны — казулі, ласі, лісіцы, ваўкі... Падавалася, бяда іх усіх прымірыла.

Сябры-кампаньёны моўчкі паглыбляліся ўсё далей і далей, усё глушэй і глушэй у затоплены гушчар, дзе нават магутныя дрэвы былі падобныя да аднаногіх волатаў, якія патрапілі ў палон да Чорнага Балота. А каб ногі не вязлі ў балотных хвалях, адважныя падарожнікі нашмаравалі вадаступы рыбіным тлушчам.

Калі ж чорная вада стала вельмі густой, мастак Дроздзіч нагадаў:

— Пара апрануць накідкі.

Ён разгарнуў свой парасонік, а ўсе астатнія «ахінуліся шаўковымі накідкамі».

Наперадзе замігцелі балотныя купіны з гнілымі карчамі — першая прыкмета таго, што пачынаюцца ўладанні Жалобнай Каралевы Паляндры.

XXVII

I НА БАРБАРУХУ БЫВАЕ ПРАРУХА

Праз тры дні сябры-кампаньёны ўрэшце дайшлі да таго месца, дзе мастак Дроздзіч звычайна пакідаў для чорных чапляў слоік з вусенямі-ўсмуткамі.

— З-пад накідак носу не высоўваць,— папярэдзіў мастак Дроздзіч,— зараз чаплі прылятуць, могуць вас заўважыць.

Са сваёй торбы ён дастаў пузаты слоік, амаль даверху напоўнены вусенямі. Сярод іх ужо ляжалі перафарбаваныя ягады ядвабніцы. Мастак паставіў слоік на балотную купіну, а сам схаваўся пад парасонам, тры разы тонка свіснуў, як плача байбак, і пачаў прамаўляць:

Чаплі-хаплі,
Прылятайце,
Хап-лап-цáпайце,
Чапляйце!

Над балотам пачуўся шум, закруцілася чорная віхура, і да купіны спусцілася чорная чапля. Адным вокам яна зазірнула ў слоік.

— О, як тут шмат смачных вусеняў,— уголас падумала яна,— з’ем я аднаго, ніхто і не заўважыць.

Чапля апусціла дзюбу ў слоік, дастала якраз перафарбаваную ягаду ядвабніцы, падкінула яе ў паветра, шырока разявіла дзюбу, і ягада-вусень заляцела ёй проста ў даўгуткую глотку.

«Як яна толькі не папярхнулася»,— падумала Алеола.

Чапля спакойненька праглынула ягаду-вусеня і нават заплюшчыла вочы ад задавальнення.

— Вой-ой, што са мной-ой-ой? — завойкала чапля.— Хі-хі-хі, як цёпленька ў живоціку і весела,— запляскала яна крыламі, а з іх сталі разлятацца чорныя пырскі.

— Вось табе і дзівосы,— сказаў кот Міамурмарор,— чапля растае ад шчасця.

Насамрэч раставала толькі чорная афарбоўка на ейным апярэнні. Чапля спакваля, кропля за кропляй, рабілася цалкам белай. Неўзабаве яна ўся ператварылася ў беласнежную прыгажуню, толькі кончыкі крылаў засталіся чорнымі. Чапля ганарліва падняла галаву і сказала:

— Дзе гэта я? Што гэта за пачварнае балота? Лепей палячу я жыць на чыстыя азёры.

Белая чапля ўзмахнула крыламі, паднялася ў неба і знікла за зубчастым кромам лесу.

— Якая праныра. Вось што значыць сваіх суродзічаў патаемна аб'ядаць,— сказаў мастак Дроздзіч і зноў тры разы свіснуў, як плача байбак, і пачаў прамаўляць:

Чаплі-хаплі,
Прылятайце,
Хап-лап-цапайце,
Чапляйце!

Прыляцела новая чапля.

— Дзе гэтая Чапша бязглуздая? Куды яна падзелася? Не можа ўжо слоік на балотнай купіне разгледзець! — Чапля, схіліўшы галаву на бок, адным вокам зазірнула ў слоік.

— Ого, колькі тут смачных вусеняў! З’ем я аднаго, ніхто і не заўважыць.

Чапля глыбока засунула дзюбу ў слоік, дастала сапраўднага вусеня-ўсмутку, падкінула яго ў паветра, разявіла дзюбу на ўсю ейную шырыню — і вусень апусціўся ёй проста ў глотку.

— Ох, смаката!

Чапля схіліла галаву на іншы бок, паглядзела ў слоік другім вокам.

— Тутака яшчэ шмат вусеняў. Мабыць, з’ем яшчэ аднаго, усё адно ніхто іх не лічыў.

Чапля зноў засунула дзюбу ў слоік — гэтым разам дастала ягаду ядвабніцы і праглынула. І адразу з ёй пачало адбывацца тое ж самае, што і з Чапшай. Забыўшыся на слоік з вусенямі-ўсмуткамі, яна паляцела на чыстыя азёры.

— Так нічога ў нас не выйдзе,— сказаў мастак Дроздзіч.— Усе чаплі зробяцца белымі, і ўжо няма каму будзе аднесці ягады ў церам да Паляндры.

— Я ж не ведаў, што ўсе яны такія сквапныя,— крыўдаваў Арцін, бо ягоны план праваліўся.

— Значыць так,— пачаў мастак Дроздзіч,— трэба дастаць фарбаваныя ягады і зрабіць так, каб чаплі аднеслі слоік з аднымі толькі вусенямі-ўсмуткамі да Паляндры. Мы самі ў гэты час пяройдзем балота — я пад парасонам, а вы ў шаўковых накідках,— і калі Паляндра стане варыць

поліўку, пакрыёма падкінем ёй у казанок ягады шчасцядайнай ядвабніцы.

Мастак Дроздзіч высыпаў вусеняў на зямлю і пачаў іх разглядаць, каб адабраць ягады. Ён быў выдатным мастаком, таму адрозніць на вока вусеняў ад ягад было досыць складана. Дапамог яму кот Міамурмарор, бо, як вядома, у катоў нюх вельмі тонкі. Міамурмарор хутка абнюхаў вусеняў і лапамі адабраў ягады.

Мастак Дроздзіч зноў паставіў слоік на балотную купіну, у чарговы раз тонка свіснуў і вымавіў сваю прымаўку:

Чаплі-хаплі,
Прылятайце,
Хап-лап-цапайце,
Чапляйце!

І зноў закруцілася над балотам чорная віхура, і прыляцела чарговая чапля.

— Куды падзеліся гэтыя Чапша і Чупша? — прабурчэла яна і таксама паглядзела адным вокам у слоік.

Цяпер, калі ў ім заставаліся толькі вусені, слоік быў напалову поўны. Але чапля сказала:

— Слоік напалову пусты, нават узяць сабе няма чаго! Нешта мала смутку стала на зямлі. Давядзецца зноў да людзей ляцець.

Чапля дзюбай падчапіла слоік і панесла за балота.

— Паспяшайма, — сказаў мастак Дроздзіч.

Алеола падхапіла катá на рукі, бо Міамурмарор ужо зняў вільготныя і непрыемныя для ягоных лап вадаступы. Усе разам сябры-кампаньёны пайшлі балотам у кірунку, куды

паляцела чапля. Дроздзіч хаваўся пад парасонам, а астатнія з галавы да ног ахінуліся ядвабнымі накідкамі. Усе імкнуліся ісці як мага хутчэй, хоць ногі па шчыкалатку правальваліся ў балотную жыжу, а ў Бедалая — і зусім па калена, бо ён і сам быў цяжкі, а яшчэ і сякеру за плячыма нёс. Вадаступы, вядома, вельмі дапамагалі, аднак ісці станавілася з кожным крокам усё цяжэй і цяжэй.

І ўсё ж да поўдня сябры-кампаньёны, цалкам змораныя, падышлі да выспы, пакрытай брудна-зялёным імхом, і літаральна пападалі ад стомы на беразе.

На выспе ўзвышаўся чорны церам. Паваленыя каравыя дрэвы — і мёртвыя, і яшчэ жывыя — спляталі нешта на-кшталт зруба. Вялізны пень з магутнымі каранямі, якія тырчалі ва ўсе бакі, быў замест страхі. На ім з балотных чаратоў і асакі звiлі сабе гнёзды чорныя чаплі. Паміж каранямі, якія спускаліся са страхі, меліся падковападобныя дзверы, зробленыя з тоўстай кары тысячагадовага дрэва — паўночнага баабаба. Гэта быў уваход у палаты Жалобнай Каралевы. Пад церамам размяшчаліся дзве нары, заткнутыя, нібы вялізнымі коркамі, калодамі, высечанымі са ствалоў елак у шэсць абхопаў. Калоды даўно пусцілі магутныя карані, якія шчыльна перапляліся паміж сабою і глыбока ўвайшлі ў зямлю. Гэтыя норы былі вязніцамі для людскіх душ і для душ жывёл.

На ганку, апранутая ў брунатны балахон з расцягнутым каптуром, сядзела Бурая Старая — прыслужніца Паляндры — і варыла на агні поліўку. Адно вока ў старой было вялікае, на выкаце, а другое — маленькае, але вельмі бліскучае.

— Гэй, Барбаруха! Ну што ў цябе там? Калі зварыцца?! — траскатліва правішчала Паляндра.

Жалобная Каралева з рыпам прыпадняяла корань, які служыў аканіцай акна, вызірнула з-пад яго і паглядзела на казанок, падвешаны над вогнішчам. Твар Паляндры быў жоўта-брунатны — яна ўжо даўно згаладалася па людскім горы.

— Яшчэ трошачкі. Трэба схадзіць у каморку па прыправы,— адказала Бурая Старая.— А дадаць засталася ўсяго нічога, выключна для густу: парачку цёртых гнілякоў, тоўчаных чаратоў, сушанага мулу, вярбовага прыску, бярозавага попелу, парашочка з кары дуба, смажаных свінушак, молатых карэньчыкаў бузіны, воўчых ягад, здробненай елачнай ігліцы і зайцавай капусты.

— Вось зайцавай капусты — не трэба! Трываць не магу зайцоў. Гідкія, касавокія, даўгавухія, скачуць сюды-туды, ніяк не злавіць! — чмыхнула Паляндра.

— Добра, зайцавую капусту замяню конскім шчаўем.

— І шчаўя мне ніякага не трэба, коней я таксама не люблю, скачуць сюды-туды з людзьмі на карку, ну ды добра. Варушыся! Адна нага тут, другая там... у каморы...

Адна нага ў Бурай Старой была доўгая, а другая — кароткая, таму прыслужніца Паляндры павольна пакульгала ў кухонную каморку.

— Хутчэй! — крыкнула Жалобная Каралева і апусціла корань-аканіцу.

— Хутчэй,— прашаптаў мастак Дроздзіч кату Міамурмарору.— Кідай усё ў казанок і бяжы назад.

Кот Міамурмарор, якога сябры-кампаньёны неслі па чарзе, быў не такі стомлены. Ён падскочыў да казанка і высыпаў у яго ягады. Толькі на імгненне ягоная рудая лапа

з мяшэчкам паказалася з-пад шаўковай накідкі над кіпенем у казанку.

— Што гэта? Хто тут? — Маленькае вока прыслужніцы Жалобнай Каралевы было вельмі зоркім, яно нават магло бачыць праз сцены.

Бурая Старая азірнулася, панюхала паветра — па ейных шырокіх ноздрах пайшлі дробныя хвалі.

— Мых-мых-мых... Падаецца, побач кот і...— яна яшчэ раз удыхнула паветра, яе ноздры зноў затрымцелі,— мых-мых-мых... жывыя людзі!

Бурая Старая ў трывозе накіравала погляд маленькага вока на казанок і праз ягоныя сценкі паглядзела, што ў ім варылася. Ягады ад вусеняў яна, вядома ж, не адрозніла. Іх, ашпараных булёнам з рознымі карэннямі, немагчыма было вызначыць паводле водару.

— Пах... Пах, пых-пых-пых...— замармытала яна і зноў занепакоена пачала ўнюхвацца ў паветра,— ну, сапраўды — кашэчы дух і людскі дух!

Алеола хутка дастала слоічак з чароўным алеем.

— Што ты там мармычаш? — пачуўся зласлівы голас Паляндры.

— Ох-хо-хох... Мне, здаецца, падалося...

— Як гэта, «здаецца, падалося»? — зарыпела Паляндра.— Так здалося альбо падаецца? Цьфу ты — падаецца альбо не падаецца?

— Падалося! Вецер над балотам сёння моцны, прынёс нейкія пахі...

Бурая Старая кінула ў поліўку цёртай кары, дадала попелу і ўсё дбайна размяшала. Потым набрала драўлянай лыжкай гушчыні з поліўкі і расклала ў шэсць высокіх збанкоў.

— Гэй, Чапша, Чыпша, Чэпша, Чупша, Чопша, Чыіпша, ляціце палуднаваць!

Бурая Старая аблізала лыжку:

— Ох, якая сённяя наварыстая поліўка атрымалася.

Прыляцелі Чыпша, Чэпша, Чопша і Чыіпша.

— А дзе ж Чапша і Чупша? — спытала Бурая Старая.

— Не ведаем, — адказалі чаплі. — Пэўна, заблукалі дзесьці над балотамі.

— Вось недарэкі! Добра, ужо папалуднуем.

Бурая Старая сэрбанула з лыжкі.

— Вой, вой, што гэта такое? — занепакоілася яна. — Як прыемна...

— Вой, хі-хі-хі, і нам прыемна, — адклікнуліся Чыпша, Чэпша, Чопша і Чыіпша.

Вецер, які дзьмуў з берага Імховай выспы, данёс да іх нязвыклы гніласны пах, а водар чароўнага алею, які струменіўся з адчыненага слоічка Алеолы.

— Што гэта? — Бурая Старая не разумела, адкуль зыходзіць столькі прыемнасці — з ежы альбо з паветра.

— Ай, вой, авой! — загаргаталі чаплі.

Яны таксама адчулі, што з імі адбываецца нешта незвычайнае. З іх крылаў пачалі крапаць чорныя кроплі.

Раптам Бурая Старая начапіла на самую макаўку каптур і стала круціцца на сваёй доўгай назе ўсё хутчэй і хутчэй. Балахон стаўся падобным да спадніцы, а яна сама да вялікай танцуючай паганкі. Раптам старая спынілася, на імгненне застыгла і рэзка скінула свой брудны балахон. Сябры-кампаньёны ціха ахнулі, яны пабачылі, што Бурая Старая ператварылася ў прыгожую беласкурую і белавалосую дзяўчыну.

— Дзе гэта я? — усклікнула яна, азірнуўшыся вакол.— Я не жадаю заставацца ў такім агідным і змрочным месцы! Я хачу да людзей! Я хачу ў Новае Мястэчка! Я хачу замуж!

А чорныя чаплі Чыпша, Чэпша, Чопша і Чыіпша пачалі спакваля ператварацца ў белых чапляў. Яны выпрасталі крылы, замахалі імі і з задавальненнем пачалі разглядаць сваё адлюстраванне ў вадзе.

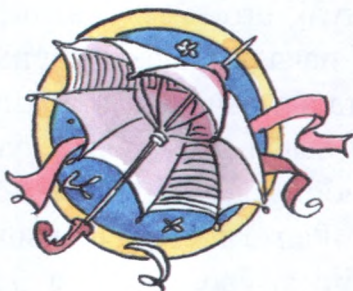
— Якія прыгожыя крылы! — захапілася птушкамі белавалосая дзяўчына.

— Якія выдатныя валасы! — залюбаваліся чаплі прыгожай дзяўчынай.— Давай, наша любая Барбарушка, мы аднясем цябе да людзей, а самі паселімся на чыстых азёрах.

Не разважаючы, Барбарушка ўхапілася за шыі Чопшы і Чыпшы. Яны паднялі яе ў неба, а ўслед за імі паляцелі Чэпша і Чыіпша.

— Калі вы стоміцеся,— прапанавалі Чэпша і Чыіпша Чопшы і Чыпшы,— мы можам вас падмяніць.

Велічна ўзмахваючы белымі крыламі, чатыры чаплі паляцелі за лес, несучы з сабою Барбарушку.

XXVIII

I АПОШНЯЕ...

— Гэй, Барбаруха! Старэча абурэлая! — крыкнула Паляндра з церама.— Зусім ад рук адбілася! Нясі мне поліўку, жыва! Ужо даўно палуднаваць пара!

— Алеола,— прашаптаў мастак Дроздзіч,— апрані балахон прыслужніцы і аднясі талерку поліўкі Паляндры.

Алеола хутка накінула балахон Бурай Старой.

— Фу, як ад яго цвіллю смярдзіць,— паскардзілася будучая яснапанначка.

Алеола ўзяла драўляную лыжку, што ляжала каля вогнішча, і, імкнучыся набраць пабольш гушчыні з ягадамі ядвабніцы, хуценька начэрапа ла поліўкі ў глыбокую драўляную талерку. Дзяўчына, нязграбна кульгаючы, каб імітаваць хаду Бурай Старой, пайшла да церама з талеркай у руцэ.

— Ну, што? Ты ідзеш альбо не ідзеш, старая ведзьма? — Паляндра расчыніла акенца і зірнула ў двор.

Алеолу жудасна напалохаў маршчыністы жоўта-брунатны твар Паляндры. Але, набраўшыся адвагі, яна паглядзела ў вочы Жалобнай Каралеве. І адразу Алеола адкінула талерку, і ўся поліўка вылілася на брудна-зялёны мох.

— Ты што сабе дазваляеш, старая разявака? — сувора сказала Паляндра.

— Алеола, ты што зрабіла? — ускрыкнуў Арцін.

— Я не Бурая Старая! Я Алеола! — Будучая яснапанна скінула з сябе балахон Бурай Старой і адкінула ядвабную накідку.

Паляндра пабачыла перад сабою дзяўчыну, паглядзела на яе жудасным халодным позіркам.

— Мы прыйшлі вас атруціць! Мы падсыпалі вам у поліўку атрутных ягад, каб вы цяжка захварэлі і больш ужо ніколі не змаглі забіраць людзей! — смела сказала ёй Алеола.

— Якая мязотніца! — злавесна прарыпела Паляндра.

— Але я ўжо не хачу гэтага! Я не магу зрабіць так, каб вы моцна пакутавалі і бясконца хварэлі!

— Алеола, спыніся! — закрычаў Арцін.

— Алеола, што з табой? — усклікнуў мастак Дроздзіч.

— Гэта падобна да здрады! — глуха прамовіў Бедалай і рукамі намацаў за спінай футарал з сякерай.

— Алеола, ты здзіўляеш нават мяне, вучонага катá,— незадаволена прабурчаў Міамурмарор.

Але Алеола нікога не слухала.

— Я адмаўляюся даваць вам атруту, але за гэта вы павінны добраахвотна выпусціць са сваёй вязніцы ўсіх людзей і жывёл. Пасля гэтага я стану вашай прыёмнай дачкой, буду вас наведваць, дапамагаць вам... І вам будзе не так самотна.

— А я,— Арцін скінуў з сябе накідку, каб Паляндра яго таксама пабачыла,— буду вам прыёмным сынам. Мы разам з Алеолай будзем пра вас клапаціцца.

Будучы віцязь не мог пакінуць будучую яснапанну адну.
— Ха-ха-ха! — віскатлівым голасам засмялася Паляндра.— Я не хачу такога нікчэмнага людскога шчасця! Не трэба мне такіх дачок і сыноў! — Яна расставіла рукі, растапырыла пальцы і пачала заклікальна галасіць:

Чаплі, чачаплі, чапялочкі!
Чорнай скрухі чорныя дочки!
Прылятайце,
Чап-чапляйце
Хутчэй
Усіх людзей!

— А я не чалавек, я кот,— сказаў Міамурмарор, ён скінуў сваю ядвабную накідку і падышоў да Алеолы і Арціна. Тады Паляндра яшчэ гучней і па-новаму разгаласілася:

Чаплі, чачаплі, чапялочкі!
Чорнай скрухі чорныя дочки!
Прылятайце,
Чап-чапляйце
На векі вякоў
Людзей і звяроў!

— Усё адно яны не прылятуць,— усміхнуўся кот вусатапаласатай мысаю,— вашыя чаплі-чачаплі ўжо не вашыя і ўжо не чорныя, а самыя што ні на ёсць белыя. Яны паляцелі жыць на чыстыя азёры.

— Ах, вось яно што! — яшчэ гучней заскуголіла Паляндра, твар яе стаў зялёным ад гневу і лютасці, а пасля — цёмна-брунатным, і вочы наліліся крывёй. Яна пачала паўтараць новую замову:

Нетапыры і кажаны!
Жаху чорныя сыны!
Прачынайцеся,
Абуджайцеся,
Прылятайце,
Забірайце
На векі вякоў
Людзей і звяроў!

Паляндра ўстала на карабатае падваконне, захінула свой твар рукавамі чорнай сукенкі і ператварылася ў вялікага кажана. І ў выглядзе кажана — кажаніцы — зляцела з акна церама долу, падхапіла вострымі кіпцюрамі Алеолу за сукенку і панесла яе над балотам.

З усіх бакоў з цёмнага лесу вылецелі зграі кажаноў і нетапыроў. І не маленькіх, не такіх, якія жывуць у дуплах дрэў альбо пячорах ці сутарэннях, а вялікіх, падобных да крылатых шакалаў, гіен, вялікіх пацукоў. Чорнай хмурынаю яны накінуліся на Арціна, на мастака Дроздзіча, Бедалая і ката Міамурмарора. Хітры кот паспеў ізноў накінуць сваю ядвабную накідку — думаў, што схаваетца. На жаль, ні ядвабныя накідкі, ні парасон мастака Дроздзіча не дапамаглі схаватца ад гэтых крылатых стварынаў. Кажаны і нетапыры нейкім сваім адчуваннем ведалі альбо высочвалі, дзе знаходзяцца і кот, і людзі.

Адзін кажан адважыўся падхапіць ката Міамурмарора. Другі нацэліўся і паспрабаваў падняць мастака Дроздзіча, але той паспяхова адбіўся, ткнуў парасонам кажану ў жывот. Са спіны да мастака Дроздзіча падляцеў вялізны нетапыр і падхапіў таго за каўнер. На Арціна напалі адразу

тры агромністыя кажаны. Ён, як мог, адбіваўся сваім вострым мечам, але і яго здолелі падхапіць. Даўжэй за ўсіх абараняўся Бедалай. Грознай сякерай ён разагнаў над сабою некалькі зграяў голаккрылых пацукоў, але і яго, у рэшце рэшт, схапіў вострымі кіпцюрамі гіганцкі нетапыр. Крылатыя стварыны, збіўшыся ў адну суцэльную чорную лавіну, панесліся ўздоўж берагоў Імховай Выспы.

Паляндра ў выяве кажаніцы зрабіла некалькі колаў над Чорным Балотам. Яна моцна трымала ў кіпцюрах Алеолу, і, пачакаўшы, пакуль да яе падлятуць іншыя нетапыры, якія неслі катá Міамурмарора, мастака Дроздзіча, Арціна і Бедалая, паляцела над лесам, паказваючы ўсім шлях.

Жалобная Каралева скіравала туды, дзе ў самым непразным гушчары стаяў расколаты ўцёс. У яго расколiне, якая iшла глыбока ў зямлю, жылі гэтыя крылатыя стварэнні. Там, сярод iх стотысячнай калоніі, нават найадважнейшым людзям і найадважнейшаму кату было б вельмі і вельмі страшна.

Хаця кот Міамурмарор, здавалася, ужо цалкам перастаў супраціўляцца. Яго, учапiўшы кіпцюром за карак, нёс над зямлэй малады сярэдняўкормлены нетапыр. Пэўна, ад сораму кот упаў у поўную прастрацыю — як жа так, катá злавiў лятучы пацук. Лапы Міамурмарора недарэчна абвiслi, хвост матляўся на ветры, як рудая вярoўка, галава бязвольна боўталася сюды-туды. Арцін здалёк заўважыў катá і са шкадаваннем падумаў, што слаўны Міамурмарор зусiм страціў надзею альбо — што яшчэ горш — здаўся.

Але калi б Арцін мог чытаць думкі, то яму не давялося б так моцна турбавацца за катá. Слаўны Міамурмарор

адумысна перастаў тузацца і борсацца, каб самому сабе не перашкаджаць — ён прыслухоўваўся. Яго чуйныя вушы ўлавілі тонкае цыканне, якое выдавалі крылатыя стварыны. Людзі не могуць пачуць такое цыканне, яно нашмат танчэйшае, чым тыя гукі, якія чалавечае вуха можа ўлавіць.

Цыкалі ўсе кажаны, нетапыры, лятучыя пацукі, шакалы і гіены. Цыканне ляцела наперад, як тонкае рэха, адлюстроўвалася ад камянёў, дрэваў, зямлі, паверхні балота і, адбіўшыся, трапляла назад у вушы крылатых стварынаў. Менавіта так яны вызначалі сабе шлях і выяўлялі перашкоды на ім.

«Дык вось, як яны мяне пад ядвабнай накідкай заўважылі», — падумаў Міамурмарор. Хітры кот, прыкінуўшыся абамлелым, пачаў ціхутка і тоненька мяўкаць і нарэшце падабраў патрэбны тон. Калісьці ў маленстве, калі Міамурмарор быў зусім маленечкім кацянём, ён менавіта так і пішчаў-мяўкаў. Бывае ж, што кацяня рот разяўляе — мяўкае, але яго зусім не чуваць. Толькі маці-котка вухам у ягоным кірунку вядзе.

Кот Міамурмарор набраў поўныя лёгкія паветра і з усёй моцы замяўкаў пісклявым галаском, падобным да цыкання, якое выдавалі кажаны і нетапыры.

Уся карціна балота і лесу ў галовах кажаноў і нетапыроў адразу затрымцела, рассыпалася, нібы была намалёваная на марской роўнядзі, і раптам падзьмуў вецер, пайшла па той роўнядзі моцная рабізна — і ім сталася немагчыма штосьці разабраць. Крылатыя стварыны, як сляпыя, сталі кружляць над лесам, над балотам, баючыся дзе-небудзь прызямліцца. Паляндра ў выяве кажаніцы таксама збілася з дарогі. Жалоб-

ная Каралева спрабавала вызначыць кірунак з дапамогай вачэй, але вочы кажана, якія прызвычаліся да цемры, дрэнна бачылі ўдзень.

— Вось слепандзёвыя! — зласліва прабурчэла Паляндра.

Яна ледзьве зразумела, дзе знаходзіцца Чорнае Балота, развярнула і паляцела назад. Арыентуючыся па лопаце яе крылаў, астатнія крылатыя стварыны рушылі ўслед за ёй.

Над Чорным Балотам Паляндра-кажаніца зноў ператварылася ў Жалобную Каралеву і разам з Алеолай звалілася ў балота. Кажаны і нетапыры ў жаху паскідвалі сваіх ахвяр. Кот галавой уніз упаў у балотную жыжу і, вядома ж, перастаў тонка мяўкаць. У гэты момант кожны кажан, кожны лятучы шакал, пацук і гіена нарэшце пабачылі, дзе знаходзіцца і дзе знаходзіцца той уцёс з расколінай, і стрымгалоў, пакуль у галаве не знік малюнак мясцовасці, панесліся ў сваё логавішча.

Услед за катом у балота пападалі і Арцін, і мастак Дроздзіч, і Бедалай. Ні іх, ні Алеолу балота не страшыла. Яны ўсё яшчэ былі ў вадаступах. Дзяўчына схапіла за рукі Жалобную Каралеву, каб тая не патанула. Але ўсё адно, разам яны сталі спакваля апускацца на дно — дзвюх вадаступы Алеолы вытрымаць не маглі.

— Трымайцеся! — крыкнуў мастак Дроздзіч. — Мы зараз!

Разам з Бедалаем яны паспелі прыйсці да іх на дапамогу і падаць рукі.

Кот Міамурмарор, які так неабдуманая зняў свае вадаступы яшчэ перад церамам Паляндры, ужо амаль цалкам

схаваўся пад чорнай вадой. Толькі над роўняддзю балота вецер распушваў ягоны руды хвост з бялюткім кончыкам. Хвост і выратаваў ката — дакладней, выратаваў яго Арцін, які і стаў цягнуць ката за хвост.

— Першы раз у жыцці цягну ката за хвост,— пажартаваў будучы віцязь.

Усе паспяхова выйшлі на Імховую Выспу. Арцін і Бедалай распалілі агонь — раздзьмулі вуглі і падклалі дроў у вогнішча, дзе нядаўна варылася ў казанку поліўка. Сталі грэцца. Паляндра ўся дрыжала ад злосці і холаду, глядзела на ўсіх лютым позіркам.

— Вызваляй, Паляндра, нашых людзей,— сказала Алеола.

— І ўсіх палонных звяроў,— дадаў кот Міамурмарор.

Яму было лепш за ўсіх. Пасля перажытага ён атросся, прысеў на беразе і, як гэта робяць усе каты без вынятку, стаў вылізвацца.

— Я не магу іх вызваліць,— зласліва сказала Паляндра.

— Гэта чаму ж?

— Бо вязніцы забітыя яловымі калодамі. Калоды пусцілі тоўстыя карані. А карані перапляліся і глыбока ў зямлю ўраслі. У мяне не хопіць моцы вырваць гэтыя калоды.

— А як жа вы цені людзей і жывёл у гэтыя вязніцы затачалі? — спытала Алеола.

— Хе-хе-хе,— зларадна засмялася Паляндра,— калі чорныя чаплі кружлялі віхурай, і не віхурай, і не смерчам, а магутным віхраслупам, гэтыя калоды, вядома ж, з зямлі на дастатковую адлегласць выцягваліся. Адною шчыліны

было звышдастаткова, каб у яе запусціць сотню журботных ценяў... Хе-хе-хе... А цяпер чапляў няма, яны зляцелі!

— Лухта! Я рассяку чорныя карані і раскалю чорныя калоды! — услікнуў Арцін.

Ён ударыў мечам па тоўстым карані, але меч адляцеў у бок — цалкам затупіўся.

— Хе-хе-хе... Гэтыя карані можа рассячы толькі найсмяротнейшая зброя на свеце! У людзей такой яшчэ няма! — пасмейвалася Паляндра.

— Няпраўда! Ёсць! — сказаў Бедалай.— Хаця мая зброя нікому яшчэ не прынесла смерці, яна найсмяротнейшая на свеце!

Ён замахнуўся сваёй сякерай, стукнуў па адным карані, па другім — карані лёгка рассякаліся. Раскалоліся і каравыя калоды. Тонкія людскія душы-цені адна за адной пачалі вылятаць і кружляць у паветры.

Бедалай раскалоў другую калоду — разам з людскімі ценямі-душамі закружлялі ў паветры і душы-цені жывёл.

— Хе-хе-хе,— зноў засмяялася Паляндра.— Яны ўсё адно не ведаюць дарогі дадому,— рыпучым голасам сказала Жалобная Каралева.— А толькі родная зямелька зможа зноў ператварыць іх у людзей і звяроў. Хе-хе-хе! Зараз ім вечна давядзецца кружляць над балотам. Хе-хе-хе.

— Не радуйся дачасна, Паляндра,— сказаў мастак Дроздзіч.— Алеола, дай мне чароўнага алею.

Алеола працягнула мастаку свой збаночак. І ў кожны збанок з фарбай Дроздзіч дадаў трохі «шчаслівага» алею, абмакнуў у гэтую сумесь пэндзлі і ўзмахнуў імі. Дарожкі

кропель у паветры выцягваліся ў прыгожыя доўгія вясёлкі, а кроплі, трапляючы на душы-цені людзей і жывёлін, размалёўвалі іх у яскравыя колеры. Ад кожнай душы-цені пацягнулася вясёлка, якая паказвае шлях дадому.

Бо якое шчасце — вяртацца на родную зямлю!

Над балотам нібы распусцілася вялізная кветка, пялёсткамі якой сталі тысячы вясёлак. Ды і само Чорнае Балота пачало пералівацца роўнымі колерамі. Зрабіўшы апошні круг, кожная душа-цень паляцела сваёй дарогай.

— Глядзецце, глядзецце! — усклікнуў Бедалай.— Вунь там Джайміна, яна спяшаецца ў Палац Садоў,— ён пазнаў напаўпразрыстае аблічча каханай хана Ісмірая.

— А вунь мае мама і тата! — радасна сказала Алеола.

— А там мае паляцелі,— прамовіў Арцін.

— Мы неўзабаве вернемся ў наш Скемень! — Алеола і Арцін памахалі ім услед.

Дзіўна, але чорная сукенка Паляндры таксама стала разнаколернай. Жалобная Каралева, пабачыўшы такую прыгажосць і такі феерычны танец вольных зіхатлівых душаў, упершыню ўсміхнулася...

На ейнай галаве, там, дзе раней была дыядэма з шасці чорных зачаўрэлых ружаў, цяпер зазіхацела залатая карона.

І церам Паляндры, сплечены з крывых чорных каранёў, раптам распрастаўся і на вачах стаў светлым, утульным, выкладзеным з акуратнага белага бяргвення.

— Як хораша! — здзівілася Паляндра, а затым плаўна паказала маляўнічым рукавом на высокія прыгожыя дзверы.— Прашу ўсіх да мяне на госці.

— З задавальненнем,— прысела ў рэверансе Алеола.— Мы з Арцінам у вас трошкі пагасцюем, калі вы не супраць, а потым пойдзем да бацькоў. Мы ж яшчэ шмат чаго не ведаем, чаму можна навучыцца ў іншых людзей.

— І жывёл...— дадаў кот Міамурмарор.— Асабліва ў катоў,— ён пакланіўся Жалобнай Каралеве.

— Мы будзем вас наведваць,— паабяцаў Арцін і апусціў галаву.

— Так, вядома, вядома,— адказала Паляндра,— а калі да людзей пойдзеце, надоўга не затрымлівайцеся — да мяне вяртайцеся, а то мая сукенка зноў стане чорнаю. Ды і церам таксама — я ж цяпер па вас тужыць буду.

— Жалобная Каралева і сама будзе тужыць... Гэта нешта навюткае,— здзівіўся мастак Дроздзіч.— Я прыйду да вас і намалюю ваш партрэт з усмуткаю. Але, наогул, мне пара,— уздыхнуў ён.— Я і так надоўга адышоў ад сваёй вандроўкі. Столькі людзей у свеце цяпер сумуе, тужыць і смуткуе...

— А што ж ты цяпер будзеш рабіць з вусенямі-ўсмуткамі? — запытала Алеола.

— Як што? Буду аддаваць майстрам, якія вырабляюць ядваб.

— І я пайду з мастаком Дроздзічам,— сказаў маўклівы Бедалай.— Адпраўлюся з ім у Новае Мястэчка.

— А чаму не дадому? — разам спыталі Алеола і Арцін.

— Хай у маім ханстве заўжды будзе мараторый і на пакаранні, і на дрэнныя ўчынкі.

— Дык табе давядзецца стаць выгнаннікам,— уздыхнула Жалобная Каралева.

— Чаму ж выгнаннікам? Я хачу знайсці Барбарушку — папрашу яе выйсці за мяне замуж. А ў нашым ханстве кат не можа быць жанатым. Вось і знойдзеца падстава наведаць родную старонку і самога хана Ісмiрая. Хан пабачыць, што я жанаты, і дасць мне адстаўку.

— Адстаўку? — спалохалася Алеола.— Але ж тады ты перастанеш лічыцца катам, і чорны джын Тшайнат прыйдзе забраць тваю сякеру.

— Ды мне мая сякера ўжо не патрэбная,— Бедалай падняў яе, размахнуўся і хацеў быў выкінуць у балота.

— Пачакай,— сказаў кот Міамурмарор,— навошта ж знікаць такой добрай рэчы? А з іншага боку, калі мы сюды прыйшлі, то і Тшайнат таксама сюды па сякеру прыйсці зможа. Лепш зробім па-іншаму. Ты не будзеш прасіць у хана адстаўку, а проста выйдзеш у адпачынак па сямейных абставінах — на час шлюбнага жыцця.

— Вось вучоная галава! — пахваліў катá мастак Дроздзіч.

— Усім дзякуй за дружалюбную кампанію... Я пайду з Бедалаем,— сказаў кот Міамурмарор,— дапамагу арганізаваць яму адпачынак і вяселле. А яшчэ мне трэба знайсці Варгіна і аддаць яму залаты кубік — хай наведае няшчаснага Ранэона ў Магнітным Замку.

— Ну, бывайце, сябры! — сказаў Бедалай, паціснуў руку Арціну, абняў яго, затым памяўся, памяўся і моцна абняў Алеолу.

— Да пабачэння! — абняўся з імі і мастак Дроздзіч.

— Усяго ўсягошняга! — прамуркаў кот Міамурмарор — і Арцін, і Алеола ледзь не задушылі яго ў сваіх абдымках.

— Запрашаем вас да нас у Скемень — наступным летам! — сказаў Арцін.

— Абавязкова, — адказаў за сябе, а заадно і за ката з Бедалаем мастак Дроздзіч.

— Шчаслівага шляху! — пажадала ім Паляндра.

Мастак Дроздзіч у вадаступах першым ступіў у балота, за ім пацялёлкалі кат і кот. Бедалай пасадзіў Міамурмарора на свой футарал з сякерай — хітры кот зноў зрабіў выгляд, што забыў абуць свае вадаступы.

— Глядзецце! — крыкнуў кот Міамурмарор. — Бераг! Вада сышла!

У Чорнага Балота, якое ўсё яшчэ ззяла рознымі колерамі, з'явіўся добра бачны край.

Дабраўшыся да процілеглага берага, мастак Дроздзіч і кат Бедалай памахалі сваім сябрам рукамі, а кот Міамурмарор — лапай, а каб здалёк было лепей відаць, яшчэ і агніста-рудым распушаным хвостом з белым кончыкам. Пастаялі, пастаялі і скіравалі ў гушчэчу лесу.

* * *

Арцін і Алеола некалькі дзён пагасцявалі ў Паляндры, дапамаглі наладзіць ёй новы побыт, а затым адправіліся дадому, да родных.

Алеоле яшчэ трэба было стаць яснапаннай, а Арціну — мужным віцязем.

* * *

І ўсё-такі час ад часу Паляндры робіцца невыносна ад тужыны па сваіх прыёмных дзецях. Тады яна ператвараецца ў кажаніцу і лётае над зямлёй. Можна спалохацца. Але вы не бойцеся. Проста скажыце ёй:

Паляндра! Прэч ад нас ляці
За горы, пушчы, рэкі, доли,
Нас не чапай, ляці, ляці
Да Арціна і Алеолы!

З М Е С Т

I. Пакіньце свой смутак!	5
II. Палямон і сыны	17
III. Не згубі, рака, човен рыбака!	22
IV. Прывітанне, начальнік!	36
V. Пакуль вугор свежы	45
VI. Чаму не трэба спрацацца з сабакамі, катамі і іншымі самастойнымі жывёламі	56
VII. Метадам спроб і памылак	71
VIII. Фокус ката Міамурмарора	81
IX. Вялікі велікаханскі дыспут	92
X. Таямніца старой ядвабніцы	109
XI. Пустагаловыя злыдні	118
XII. Жыщэвая пазіцыя стрыечнага брата	127
XIII. Як мастак мастаку... ..	134
XIV. Вярхом на сякеры	140
XV. Наперад за белымі кроплямі!	147
XVI. Даспехі на сцяне	152
XVI. Сустрэча з лускаватымі	156
XVIII. Радзімка зямлі	162
XIX. Чалавек лабірынта	178
XX. Заманлівыя косткі	183
XXI. Мазгавы штурм	195

XXII. О, шчасліўчык!	205
XXIII. На шчыце таксама можна лётаць. Тэорыя	215
XXIV. На шчыце таксама можна лётаць. Практыка	223
XXV. Дзікі і жудасны Агнязеў	236
XXVI. Якая цяжкая праца — «Ладачку» штурхаць і ў ваду ўпірацца	242
XXVII. І на Барбаруху бывае праруха	246
XXVIII. І апошняе... ..	255

Мінкевіч, С. Л.

М62 Усмешка Жалобнай Каралевы, альбо Таямніца магнітнага замка : аповесць легендарных часоў : для сярэд. і ст. шк. узросту / Серж Мінкевіч ; маст. Наталля Сустава.— Мінск : Маст. літ., 2013.— 270 с.

ISBN 978-985-02-1360-0.

Перад вамі — «аповесць легендарных часоў». «Аповесць», — бо гэта займальная, захапляльная гісторыя. «Легендарных часоў» — бо ў ёй апавядаецца пра падзеі, якія адбываліся ў заповітным мінулым нашай часціны населенага свету, у паўміфічных краінах, дзе пралягалі шляхі-дарогі адважных вандроўнікаў.

Гэта фэнтазі, з квестам і экшэнам, з паданнямі і экзотыкай. Яго героі трапляюць у драматычныя, камічныя і часам у вельмі небяспечныя сітуацыі. Ім давядзецца разгадаць шмат таямніц і вытрымаць неверагодныя выпрабаванні.

Апавядальнік дзякуе яснапанне Волі Разумавай за натхненне і дапамогу ў натаванні гэтай незвычайнай гісторыі.

УДК 821.161.3-93
ББК 84(4Бел)-44

Літаратурна-мастацкае выданне

МІНСКЕВІЧ Серж
(МІНСКЕВІЧ Сяргей Леанідавіч)

УСМЕШКА ЖАЛОБНАЙ КАРАЛЕВЫ,
АЛЬБО ТАЯМНІЦА МАГНІТНАГА ЗАМКА

Аповесць легендарных часоў

Рэдактар *А. В. Спрынчан*
Мастацкі рэдактар *В. А. Макаранка*
Тэхнічны рэдактар *Л. І. Астрэйка*
Стылістычныя рэдактары
М. А. Паддубская, Л. Г. Ганчарэнка, М. М. Адам, М. У. Віцько

Падпісана да друку 05.04.2013. Фармац 70×90¹/₁₆. Папера афсетная.
Гарнітура Times New Roman. Афсетны друк. Умоўн. друк. арк. 19,89.
Улік.-выд. арк. 10,93. Тыраж 2000 экз. Заказ 149.

Рэспубліканскае ўнітарнае прадпрыемства «Мастацкая літаратура» Міністэрства інфармацыі
Рэспублікі Беларусь. ЛІ № 02330/0494049 ад 03.02.2009.
Праспект Пераможаў, 11, 220004, Мінск. www.mastlit.by; e-mail: mail@mastlit.by

ААТ «Паліграфічны камбінат імя Я. Коласа». ЛП № 02330/015096 ад 11.03.2009.
Вул. Каржанеўскага, 20, 220024, Мінск.

ISBN 978-985-02-1360-0

9 789850 213600

СЕРЖИ ИЩКЕВИЧ • УСМЕШКА ЖАМОБНАЙ КАРAMEBY,
АМББО ТАСМНИЦА МАТННАТА ЗАМКА